

Sürücülük

Bu nəşrin məzmunu müstəsna olaraq "Azərbaycanda Peşə Təhsili və Təliminin inkişafına Avropa İttifaqının dəstəyi" Texniki Yardım layihəsinin məsuliyyətidir və heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
tərəfindən 11 oktyabr 2019-cu il tarixli,
F-604 sayılı əmr ilə təsdiq edilmişdir.*

Müəllif:

Naridə Zülfüqarova

Rəyçilər:

Rəcəb İmanov

Mehman Həsənov

Bakı - 2019

Mündəricat

Giriş.....	4
“Sürücülük” modulunun spesifikasiyası	5
Təlim nəticəsi 1: Yol hərəkəti haqqında əsas anlayışları, müxtəlif mexaniki nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatını, texniki vəziyyətini, sürücünün hüquqlarını, vəzifələrini bilir və tətbiq etməyi bacarır. 6	
1.1.1. Yol hərəkətinin əsas anlayışlarını sadalayır	6
1.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	9
1.1.3. Qiymətləndirmə	9
1.2.1. Mexaniki nəqliyyat vasitələrini qeydiyyatdan keçirir	9
1.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	12
1.2.3. Qiymətləndirmə	12
1.3.1. Nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətini müəyyən edir	12
1.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	14
1.3.3. Qiymətləndirmə	14
1.4.1. Nəqliyyat vasitələri sürücülərinin hüquq və vəzifələrini sadalayır	14
1.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	19
1.4.3. Qiymətləndirmə	20
Təlim nəticəsi 2: Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını, yol nişanlarının xüsusiyyətlərini, yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini bilir və müxtəlif şəraitli yollarda təhlükəsiz hərəkət etməyi bacarır.....	21
2.1.1. Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını sadalayır	21
2.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	23
2.1.3. Qiymətləndirmə	24
2.2.1. Yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini yerinə yetirir	24
2.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	26
2.2.3. Qiymətləndirmə	27
2.3.1. Yol nişanlarının xüsusiyyətlərini ayırd edir	27
2.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	30
2.3.3. Qiymətləndirmə	31
2.4.1. Müxtəlif şəraitli yollarda hərəkətin təhlükəsizliyini təmin edir	31
2.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	35
2.4.3. Qiymətləndirmə	35
Təlim nəticəsi 3: Nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini, təhlükəsiz daşınmaları, qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərməyi, müxtəlif siqnalların tətbiqini bilir və nəqliyyat vasitələrinin istismarında qadağan olan nasazlıqları müəyyən etməyi bacarır	36
3.1.1. Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini ayırd edir	36
3.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	41
3.1.3. Qiymətləndirmə	42
3.2.1. Təhlükəsiz daşınmaları həyata keçirir	42
3.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	45
3.2.3. Qiymətləndirmə	46
3.3.1. Qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərir	46
3.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	48
3.3.3. Qiymətləndirmə	48
3.4.1. Müxtəlif növ siqnalları tətbiq edir	48

3.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	53
3.4.3. Qiymətləndirmə	53
3.5.1. Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsinə səbəb olan nasazlıqları müəyyən edir	53
3.5.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	56
3.5.3. Qiymətləndirmə	57
Təlim Nəticəsi 4: Avtomobilin idarə edilməsinə dair ilkin tapşırıqları yerinə yetirməyi, avtomobili avtodromda, marşrut üzrə və mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarə etməyi bacarır	58
4.1.1. İlkin sürmə təlim qaydalarını izah edir	58
4.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	61
4.1.3. Qiymətləndirmə	61
4.2.1. Avtomobili avtodromda düzgün idarə edir	61
4.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	66
4.2.3. Qiymətləndirmə	66
4.3.1. Avtomobilin təyin edilmiş marşrut üzrə idarəsini həyata keçirir	66
4.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	72
4.3.3. Qiymətləndirmə	72
4.4.1. Mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarəetməni yerinə yetirir	72
4.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər	76
4.4.3. Qiymətləndirmə	77
İstifadə olunan mənbələr	78

Giriş

Bildiyimiz kimi ayaqlarımız, əllərimiz, gözlərimizdən başqa avtomobildə, şüurumuzdan gələn əmrlərə yoruldum demədən tabe olur, irəliləyir, sürətini artırır, sağa-sola dönür, dayanır, alın şüşəsini yağışdan təmizləyir, qaranlıqda özünü işıqlandırır. Bütün bunlara biz qərar veririk və bu hərəkətlər yaddaşımızda qalır, getdikcə vərdişə çevrilir. Rahat oturmada avtomobil bizim üçün əzab kamerasına çevrilir və narahatlıqlar yarada bilər.

Bəs yol hərəkəti qaydaları nədir? Sürücülük vəsiqəsi almaq istəyən tələbələrə yanaşı, sürücülər üçün də nəzərdə tutulmuş bu vəsaitdə yollarda nəqliyyat vasitələrinin köməyi ilə, və ya belə kömək olmadan yol hərəkətindən, yolun nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün istifadə edilən yolun hərəkət hissəsindən söz açılacaq. Təqdim olunan vəsaitdə texniki cəhətdən nasaz olan nəqliyyat vasitələrinin yol hərəkətinə buraxılmaması, nəqliyyat vasitələrinin istismarı zamanı onların sahibləri və texniki vəziyyətinə cavabdeh olan şəxslərin müəyyən edilmiş tələblərə riayət etmələri, saz vəziyyətdə saxlanması üçün onlara vaxtli-vaxtında texniki xidmət göstərmələri haqqında söhbət açılacaqdır.

Vəsaitdə nəqliyyat vasitələrinin ildə bir dəfə texniki baxışdan keçirilməsi, avtomobil sahibinin müəyyən edilmiş məbləğdə dövlətə rüsum ödəməsi, avtomobildə tibb çantasının olması kimi vacib məsələlərə toxunulacaqdır. Həmçinin sürücü hərəkətə başlamadan, yerdəyişmədən, dönmədən, ötmədən və dayanmadan əvvəl xarici işıq siqnallarının istifadəsi, bunlar olmadıqda, yaxud nasazlıq yarandıqda əl işarələri ilə siqnal verilməsi qeydləri də öz əksini tapıb.

Sürücülər bilməlidir ki, qabaqda gedən nəqliyyat vasitəsi sürəti kəskin azaldıqda və ya gözlənilmədən dayandıqda, qəza hadisəsi olmasın deyər sürücü sürətdən və hərəkət şəraitindən asılı olaraq kifayət qədər ara məsafəsi seçməlidir. Yollarda, yolayırclarında və digər yerlərdə yol hərəkətini nizama salmaq üçün istifadə olunan işıqforlar vasitəsi ilə verilən siqnallarda yaşıl, sarı, qırmızı və ağ-sarımtıl rənglər tətbiq edilir. Hər hansı şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sənədi, yəni sürücülük vəsiqəsi olmalıdır. İstənilən kateqoriyalı ("A", "B", "C", "D") sürücülük vəsiqəsini almaq üçün şəxslər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının imtahan-qeydiyyat məntəqələrində yol hərəkətinin qaydaları üzrə nəzəri və nəqliyyat vasitələrini idarəetmə vərdişləri üzrə təcrübi imtahanları müvəffəqiyyətlə verməlidir. Onlar təcrübi imtahanlara müstəqil hazırlaşsın və ya aidiyyəti kurslarda hazırlıq keçsın bilər.

Vəsaitdə öz əksini tapan məqamlardan biri də, yol hərəkəti iştirakçıları yol örtüyünü zədələməməli, çirkləndirməməli, yol nişanlarını çıxarmamalı, qarşısını kəsməməli, zədələməməli, özbaşına yol nişanları, işıqforlar və hərəkətin təşkilinin digər texniki vasitələrini quraşdırmamalıdır. Yollarda yol hərəkətinin qaydaları və şəraiti barədə müəyyən məlumat saxlayan və hərəkəti nizamlayan əsas vasitələrdən biri yol nişanlarıdır. Yol nişanlarının özünə məxsus rəngi və forması var.

Qeyd edək ki, nəqliyyat vasitəsini sürməyi öyrənən şəxs yol hərəkəti qaydalarını bilməli və onun tələblərini yerinə yetirməlidir. Şəhərin magistral yollarında təlimlərə başlamazdan əvvəl, yol nişanları öyrənilməlidir. İşıqforlardan istifadə, yolayırclarından keçmə, ötmə əməliyyatı, dönmələr, yol vermə, sürət həddi və digər lazımi nişanlarını da bilmək vacibdir. İlk vaxtlar şəhər daxilində hərəkət etmək hər bir sağlam (bu şərtədir) sürücü üçün çətin və həyəcanlı ola bilər. Bu məqsədlə oxucuların nəzərinə çatdırırıq ki, hazırkı kitab bu sahədə bilgilərin artmasına yardımçı olacaqdır.

"Yol vermək" tələbi yaranmış konkret şəraitdən asılı olaraq müxtəlif formada yerinə yetirilə bilər, ancaq hər dəfə hökmən dayanmağa məcbur etmir. Yol vermək sürücünün hərəkəti davam etdirməsi və ya yenidən hərəkətə başlaması, hər hansı maneə etməsi başqa nəqliyyat vasitəsinin sürücülərini qəflətən hərəkət istiqamətini və ya sürəti dəyişdirməyə məcbur edəcəyi halda onun hərəkəti davam etdirməməsi və ya yenidən hərəkətə başlamaması, maneə etməməsidir. Əsas şərt ondan ibarətdir ki, üstünlüyə malik olan digər nəqliyyat vasitəsinin hərəkəti üçün maneə yaradılmasın.

“Sürücülük” modulunun spesifikasiyası

Modulun adı: Sürücülük
Modulun kodu:
Modul üzrə saatlar: 187
Modulun ümumi məqsədi: <i>Bu modulu tamamladıqdan sonra tələbə sürücünün, yol hərəkəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini, yol hərəkəti qaydalarını, yol nişanlarını, müxtəlif tipli siqnalların xüsusiyyətlərini, təhlükəsiz daşınma qaydalarını biləcək və müxtəlif şəraitli yollarda təhlükəsiz şəkildə hərəkət etməyi, qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərməyi, nəqliyyat vasitələrinin istismarına qadağan qoyan nasazlıqları müəyyən etməyi və avtomobili qaydalara uyğun idarə etməyi bacaracaqdır.</i>
Təlim nəticəsi 1: Yol hərəkəti haqqında əsas anlayışları, müxtəlif mexaniki nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatını, texniki vəziyyətini, sürücünün hüquqlarını, vəzifələrini bilir və tətbiq etməyi bacarır
Qiymətləndirmə meyarları
1. <i>Yol hərəkətinin əsas anlayışlarını sadalayır;</i>
2. <i>Mexaniki nəqliyyat vasitələrini qeydiyyatdan keçirir;</i>
3. <i>Nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətini müəyyən edir;</i>
4. <i>Nəqliyyat vasitələri sürücülərinin hüquq və vəzifələrini sadalayır.</i>
Təlim nəticəsi 2: Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını, yol nişanlarının xüsusiyyətlərini, yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini bilir və müxtəlif şəraitli yollarda təhlükəsiz hərəkət etməyi bacarır
Qiymətləndirmə meyarları
1. <i>Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını sadalayır;</i>
2. <i>Yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini yerinə yetirir;</i>
3. <i>Yol nişanlarının xüsusiyyətlərini ayırd edir;</i>
4. <i>Müxtəlif şəraitli yollarda hərəkətin təhlükəsizliyini təmin edir.</i>
Təlim nəticəsi 3: Nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini, təhlükəsiz daşınmalarını, qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərməyi, müxtəlif siqnalların tətbiqini bilir və nəqliyyat vasitələrinin istismarında qadağan olan nasazlıqları müəyyən etməyi bacarır
Qiymətləndirmə meyarları
1. <i>Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini ayırd edir;</i>
2. <i>Təhlükəsiz daşınmaları həyata keçirir;</i>
3. <i>Qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərir;</i>
4. <i>Müxtəlif növ siqnalları tətbiq edir;</i>
5. <i>Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsinə səbəb olan nasazlıqları müəyyən edir.</i>
Təlim nəticəsi 4: Avtomobilin idarə edilməsinə dair ilkin tapşırıqları yerinə yetirməyi, avtomobili avtodromda, marşrut üzrə və mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarə etməyi bacarır
Qiymətləndirmə meyarları
1. <i>İlkin sürmə təlim qaydalarını izah edir;</i>
2. <i>Avtomobil avtodromda düzgün idarə edir;</i>
3. <i>Avtomobilin təyin edilmiş marşrut üzrə idarəsini həyata keçirir;</i>
4. <i>Mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarəetməni yerinə yetirir.</i>

Təlim nəticəsi 1: Yol hərəkəti haqqında əsas anlayışları, müxtəlif mexaniki nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatını, texniki vəziyyətini, sürücünün hüquqlarını, vəzifələrini bilir və tətbiq etməyi bacarır

1.1.1. Yol hərəkətinin əsas anlayışlarını sadalayır

- **Yol hərəkəti haqqında əsas anlayışlar**

Sürücülər, sürücü olmaq istəyən şəxslər və yol hərəkətinin digər iştirakçıları, yol hərəkəti haqqında əsas anlayışları- yol hərəkəti qaydaları, yol nişanları, nişanlanma xətləri və s. kimi məlumatları bilməli, öyrənməli və tətbiq etməlidir. Kompleks şəkildə geniş material toplusunu özündə cəmləşdirərək yol hərəkəti qaydalarını öyrənən və sürücülük vəsiqəsini almağa hazırlaşan şəxslər üçün bu vacibdir.

Yol hərəkəti- xüsusi nəzərdə tutulmuş yollarda nəqliyyat vasitələrinin köməyi ilə və ya belə kömək olmadan hərəkət etməsi, sərnişin və yük daşınması üzrə fiziki və hüquqi şəxslərin tələbatlarını ödəməsi prosesində yaranan ictimai münasibətlərin toplusudur. Onun təşkili üçün nəqliyyat vasitələrinin və ya piyadaların təhlükəsizliyini, fasiləsiz və rahat hərəkətini, optimal sürətini təmin etmək məqsədilə küçə-yol şəbəkəsində həyata keçirilən və yol hərəkətinin ayrılmaz hissəsi olan mühəndis və təşkilati tədbirlər görülür. Yol hərəkətinin təhlükəsizliyi yol hərəkəti iştirakçılarının və cəmiyyətin yol-nəqliyyat hadisələrindən və onların nəticələrindən müdafiə olunmasını göstərir. Yol hərəkəti qaydalarına, dövlət standartlarına və digər normativ-hüquqi aktlara uyğun olan avtomobillərin, avtobusların, motosikletlərin müəyyənləşdirilmiş sürətlə təhlükəsiz və rahat hərəkətini təmin etmək üçün avtomobil yolu nəzərdə tutulub.

Şəkil 1.1. Yol hərəkətinin təhlükəsizliyi

Dəmiryol və ya digər ikinci dərəcəli yollarla, habelə piyada zolaqları ilə bir səviyyədə kəsişmələri olmayan nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün xüsusi çəkilmiş yola *avtomagistral* deyilir. Nəzərdə tutulmuş belə yollara əks hərəkət istiqamətləri üçün ayrı-ayrı hərəkət hissələri vardır ki, bu hissələr arasında hərəkət üçün nəzərdə tutulmayan ayırıcı zolaq və başqa vasitələrin köməyi ilə həddlər qoyulmuşdur. Avtomagistralın hərəkət hissəsində nəqliyyat vasitələrinin dayanması, durması qadağan edilir. Belə yollardan hər 50 kilometrədən çox olmayan məsafələrdə xüsusi istirahət yerləri və dayanacaq meydançaları salınır.

Şəkil 1.2. Avtomagistral yollar

Yolun hərəkət hissəsi — yolun nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün istifadə edilən hissəsidir. Kəsişən (bitişən) yola nisbətən müvafiq nişanlarla işarələnmiş yol və ya torpaq yola nisbətən bərk örtüyü olan yol *baş yol* adlanır. Belə yolun hərəkət hissəsində piyadaların yolu keçməsi üçün piyada keçidləri, yolların bir səviyyədə hər hansı kəsişməsi, birləşməsi və ya şaxələnməsi, o cümlədən yolayrıcılar nəzərdə tutulur.

Hərəkət növbəliliyi işıqforun və ya nizamlayıcının siqnalları ilə müəyyənləşdirilən yolayrıcılara *nizamlanan*, nizamlayıcının olmadığı, svetoforun qurulmadığı və ya söndürüldüyü yolayrıcılara isə *nizamlanmayan* yolayrıcılar deyilir. Yolun ayrılmış elementi olub, yanaşı yerləşən hərəkət hissələrini bir-birindən ayıran, lakin nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti və ya dayanması, eləcə də piyadaların hərəkəti üçün nəzərdə tutulmayan hissəsi *ayırıcı zolaq*, yolun hərəkət hissəsinin nişanlama xətti vasitəsilə bölünmüş, eni avtomobillərin bir sırada hərəkəti üçün kifayət edən hər hansı uzununa zolaq isə *hərəkət zolağı* adlanır. *Səki*- yolun hərəkət hissəsinə bitişik olan və ya qazon vasitəsilə ondan ayrılmış, piyadaların hərəkəti üçün nəzərdə tutulan hissəsidir.

Hər hansı növ nəqliyyat vasitəsinə idarə edən şəxs *sürücü*, nəqliyyat vasitəsində hərəkətdə olan, lakin onun idarə edilməsinə aidiyyəti olmayan şəxs *sərnişin*, nəqliyyat vasitələrindən kənarında yol hərəkətində iştirak edən və yolda hər hansı iş görməyən şəxs isə *piyada* adlanır. Piyadalar səki, piyada zolağı, yol çiyinləri ilə, bunlar olmadıqda isə velosiped yolu ilə hərəkət etməlidir. Onlar yolun hərəkət hissəsində ləngiməməli, dayanmamalıdır.

Şəkil 1.3. Sürücü və piyadalar

İş həcmi 50 kub santimetrdən çox olmayan mühərriklə hərəkətə gətirilən, iki və ya üç təkərli nəqliyyat vasitəsi *moped* adlanır. Əgər bir zamanlar moped yalnız pizza daşıyanların nəqliyyat vasitəsi

İdisə, hazırda bu nəqliyyat vasitəsi gənclərin sevimli texnikasıdır. Artıq avropada çoxlu sayda yol vergilərindən, bahalı benzindən və parkinqdən bezən gənclər öz həyatlarını dəbli, müasir və dinamik mopedlə təsəvvür etməyə başladılar. Dənizkənarı və ya şəhər içi gəzintilərdə iki şəxs mopedə əyləşə bilər, çünki moped iki nəfərlikdir. Lakin Azərbaycan qanunlarına görə mopedlərdə sərnişin daşımaq qadağandır. Oturacaq yüksək keyfiyyətli dəridən hazırlanıb, genişdir və rahatdır.

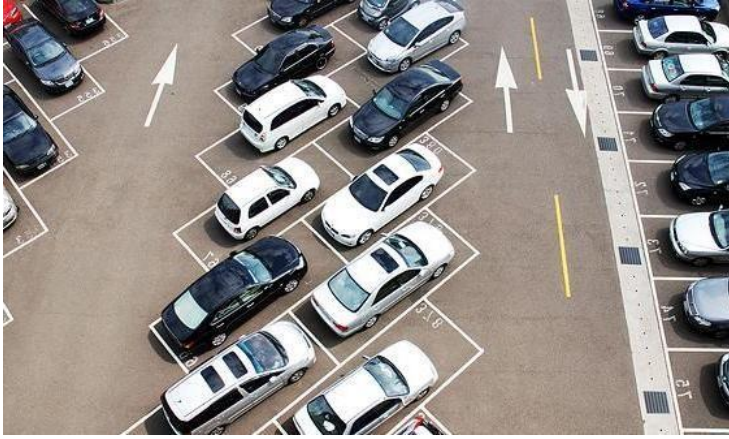
Şəkil 1.4. Mopedlər

Velosiped - əlil arabaları istisna olmaqla, idarə edən şəxsin əzələ enerjisi ilə, xüsusən pedalların və ya dəstəklərin köməyi ilə hərəkətə gətirilən nəqliyyat vasitəsidir. Piyada və yaşayış zonalarında velosiped və piyada yollarında, səkilərdə velosiped işlək əyləcə, sükana və səs signalına malik olmalıdır. Velosiped arxanı göstərən güzgülər, öndə ağ, arxada qırmızı fənərlər və təkərləri narıncı işıq qaytarıcılar ilə təmin edilir. Sükana qaranlıq vaxtında velosipedin ön və arxa fənərləri mütləq yanmalıdır. Velosipedçilər üçün işıqfor mövcuddur və o yalnız velosipedçilərə aiddir.

Şəkil 1.5. Velosiped və onun qaranlıqda yanan ön və arxa fənərləri

Nəqliyyat vasitəsinin onun üçün xüsusi ayrılmış müvafiq qaydada işarələnmiş yerdə durması *parklama* adlanır. Ölkəmizin müxtəlif ərazilərində müşahidə kameraları dayanma və durma, parklanma qaydalarını pozan sürücülərin qeydə alınması prosesini fasiləsiz rejimdə həyata keçirir. Məqsəd nizam-intizamın yaradılması, rahat və təhlükəsiz hərəkətin, həmçinin ictimai nəqliyyatın fasiləsiz hərəkətinin təmin olunmasıdır.

Şəkil 1.6. Parklama və duracaq yeri nişanı

Küçə-yol şəbəkəsində istismar üçün nəzərdə tutulmayan, sənaye sahələrində müvafiq texnoloji proseslərin həyata keçirilməsi zamanı istifadə edilən, xüsusi texnoloji qurğu və avadanlıqlarla təchiz edilmiş nəqliyyat vasitələrinə *texnoloji nəqliyyat vasitəsi* deyilir.

1.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Avtomagistral yolla baş yolun fərqli və oxşar xüsusiyyətlərini qeyd edərək təqdimat hazırlayın.
- “Nizamlanan yolayrıcılarının nizamlanmayan yolayrıcılarına nisbətən sürücü təhlükəsizliyində rolu nə dərəcədədir?” mövzusunda təqdimat hazırlayın.
- Moped və motosiklet almaq istəyən sürücü və satıcının işini rollu oyundan istifadə edərək nümayiş etdirin.

1.1.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Yol hərəkətinin əsas anlayışlarını sadalayır”

- Yol hərəkəti deyəndə nə başa düşürsünüz?
- Avtomagistral yol hansı yola deyilir?
- Baş yol nədir?
- Nizamlanan və nizamlanmayan yolayrıcılarının fərqi izah edin.
- Sərnişin sürücünü əvəz edə bilərmi? izah edin.
- Hansı nəqliyyat vasitələri texnoloji nəqliyyat vasitəsi adlanır?

1.2.1. Mexaniki nəqliyyat vasitələrini qeydiyyatdan keçirir

• **Nəqliyyat vasitələri və onun növləri**

Nəqliyyat vasitəsi - yolda hərəkət üçün konstruksiya imkanları olan, insan tərəfindən idarə edilən qurğu və onun qoşqusudur. Asma mühərrikli velosipedlər və relsli nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, hər hansı özügedən nəqliyyat vasitəsi isə *mexaniki nəqliyyat vasitəsi* adlanır.

Şəkil 1.7.Mexaniki nəqliyyat vasitələri

Yanğından mühafizə, polis, təcili tibbi yardım, qəza-xilasetmə bölmələrinin, funksional tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi, pul mədaxilinin inkassasiyası və qiymətli yüklərin daşınması, Azərbaycan Respublikasının ali vəzifəli şəxslərinin mühafizəsi vəzifələrinin icrası üçün nəzərdə tutulan, üstündə xüsusi qrafikalı rəngli sxemlər, yazılar və tanınma nişanları olan, xüsusi işıq və səs signalları ilə təchiz edilmiş avtomobillər *operativ nəqliyyat vasitələri* adlanır.

Şəkil 1.8.Operativ nəqliyyat vasitələri

Nəqliyyat vasitələrinin uzunluğu adətən 24 metrdən çox olursa, ona uzun ölçülü nəqliyyat vasitələri deyilir. Adamların minməsi və ya düşməsi, yaxud yüklərin yığılması və ya boşaldılması üçün zəruri olan vaxt ərzində nəqliyyat vasitəsinin hərəkətsiz vəziyyətə gətirilməsi nəqliyyat vasitələrinin dayanması adlanır. Əgər nəqliyyat vasitəsi hərəkət qaydalarının göstərişlərini yerinə yetirmək səbəblərindən başqa digər səbəblərə görə hərəkətsiz vəziyyətə gətirilmişdirsə və onun dayanması adamların minməsi və ya düşməsi, yaxud yüklərin yığılması və ya boşaldılması üçün zəruri olan vaxtla məhdudlaşmırsa, nəqliyyat vasitəsi durmuş hesab edilir.

- **Avtomobilin qeydiyyatına alınması**

Avtomobilin alqı-satqı müqaviləsi ilə elə ilk vaxtdan şəxsin adına keçirilməsi məsləhət görülür. Çünki əgər avtomobilini satan şəxs alqı-satqı müqaviləsi verməyə vaxtı yoxdursa, onu alan şəxs bir müddət etibarnamə ilə idarə edə bilər. Nəqliyyat vasitələrini qeydiyyatına almaq üçün ilk növbədə satan şəxslə avtomobilin qeydiyyatda olduğu DYP-nin imtahan-qeydiyyat şöbəsinə müraciət etməlidir. Orada kassada rəsmi olaraq, qeydiyyat şəhadətnaməsi və nişanı üçün, texniki baxış rüsumu, uçot-qeydiyyat əməliyyatına görə ödənişlər olunur. Hər bir ödəniş üçün ayrıca qəbz verilir və alqı-satqı müqaviləsi bağlanılır. Həmçinin avtomobilin qeydiyyatdan çıxarılması ilə bağlı ərizə (satan şəxs verir), qeydiyyatına alınması ilə bağlı ərizə (alan şəxs verir), alqı-satqı müqaviləsi, şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd, ödənişləri təsdiqləyən qəbzlər lazımdır. Əgər avtomobilin sahibi dövlət qeydiyyat nişanına sahiblik iddiası etmirsə, bu zaman dövlət qeydiyyat nişanı dəyişdirilməyə də bilər.

Şəkil 1.9. Alqı-satqı müqaviləsi

Azərbaycan Respublikası ərazisində dövlət qeydiyyatına alınmış nəqliyyat vasitəsi özgəninkiləşdirildikdə dövlət qeydiyyatı üzrə daimi uçota alınması zamanı həmin nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanı saxlanılır. Belə nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanı yalnız nəqliyyat vasitəsinə satan şəxsin istəyi və nəqliyyat vasitəsinə alan şəxsin razılığı ilə qaydalara əsasən verilir. Nəqliyyat vasitəsinə satan və alan şəxs nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanını saxlamaq istəmədikdə həmin nişan müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təhvil alınır və digər dövlət qeydiyyat nişanı verilir. Beləliklə, 45 dəqiqə ərzində avtomobil hüquqi cəhətdən alan şəxsə məxsus olur.

Əgər nəqliyyat vasitəsi ayrı bir ərazidə, şəxs isə digər ərazidə qeydiyyatdadırsa, o zaman avtomobili satan şəxslə alqı-satqı müqaviləsi bağlanılır. Ərazi üzrə qeydiyyat əməliyyatı aparıldıqda avtomobil köhnə qeydiyyat ərazisindən avtomatik şəkildə çıxır və bu zaman qanunvericilikdə müəyyən edilmiş məbləğdə rüsum ödənilir.

Şəkil 1.10. Nəqliyyat vasitəsinin alqı-satqı prosesi

Alqı-satqı müqaviləsi (bağışlanma müqaviləsi də ola bilər) yaxın bir adamla bağlanılır. Belə hallarda da tələb olunan rüsum ödənilir və həmin avtomobil o şəxsin adına keçir. Daha sonra eyni qaydada, bu dəfə qeydiyyat şəhadətnaməsini alan şəxs avtomobili alan şəxsə alqı-satqı müqaviləsi verməklə həmin avtomobili onun adına keçirir. Burada qeydiyyat rüsumları təkrarən ödənilməlidir.

Əgər etibarnamə verən fiziki şəxs həyatdan köçübsə, həmin etibarnamənin hüquqi qüvvəsinə xitam verilir. Bu zaman avtomobili alan şəxs həmin şəxsin avtomobilə aid olan vərəsəsinə tapmalıdır. Vərəsəlik arayışı olan şəxslə yenə eyni qaydada müqavilə imzalamalı və rüsumlarını ödəyərək avtomobili adına keçirməlidir.

1.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Mexaniki nəqliyyat vasitələrinə aid müxtəlif şəkillər toplayaraq təqdim edin.
- “Hansı operativ nəqliyyat vasitələrini idarə etmək istərdiniz?” mövzusu haqqında esse hazırlayın. Daha sonra esseni yoldaşlarınızla dəyişdirin, yoxlayın və öz rəylərinizi bildirin.
- Alqı-satqı müqaviləsinin bağlanmasını rollu oyundan istifadə edərək nümayiş etdirin.

1.2.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Mexaniki nəqliyyat vasitələrini qeydiyyatdan keçirir”

- Mexaniki nəqliyyat vasitəsi nəyə deyilir?
- Mexaniki nəqliyyat vasitələrini sadalayın.
- Operativ nəqliyyat vasitələrinin digər nəqliyyat vasitələrindən fərqi izah edin.
- Dayanma və durmanın xüsusiyyətlərini izah edin.
- Avtomobilin qeydiyyata alınması prosesini izah edin.
- Etibarnamə kimlərə verilir?

1.3.1. Nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətini müəyyən edir

• Nəqliyyat vasitələrinin texniki baxışdan keçirilməsi

Azərbaycan Respublikasının “Yol hərəkəti haqqında” Qanununun tələblərinə uyğun olaraq texniki cəhətdən nasaz olan nəqliyyat vasitələri yol hərəkətinə buraxılmamalıdır. Nəqliyyat vasitələrinin istismarı zamanı onların sahibləri və texniki vəziyyətinə cavabdeh olan şəxslər müəyyən edilmiş tələblərə riayət etməli, saz vəziyyətdə saxlanılması üçün onlara vaxtılı-vaxtında texniki xidmət göstərməlidir. Həmçinin texniki vəziyyəti dövlət standartları və yol hərəkəti qaydalarının tələblərinə uyğun gəlməyən, normativ tələblər pozulmaqla avadanlığı dəyişdirilmiş və ya texniki baxışdan keçməmiş nəqliyyat vasitələrinin istismarına yol verməməlidir. Nəqliyyat vasitələrinə yalnız onların sahibləri, xüsusi biliyə və ixtisasa malik olan şəxslər, yaxud texniki-təmir stansiyaları texniki xidmət göstərə bilər. Şəxs avtomobilinə texniki baxışın keçirilməsi üçün internet vasitəsilə elektron formada da müraciət edə bilər.

Şəkil 1.11. Avtomobilin texniki baxışdan keçirilməsi

Nəqliyyat vasitələri ildə bir dəfə texniki baxışdan keçirilməlidir. Bu zaman avtomobil sahibi müəyyən edilmiş məbləğdə bank, poçt, plastik kart və ya internet vasitəsi ilə dövlətə rüsum ödəməlidir. Nəqliyyat vasitələri istehsal olunan ildə texniki baxışa cəlb olunmur. Texniki baxış üçün aşağıdakı sənədlər müvafiq orqana təqdim edilməlidir:

- Nəqliyyat vastəsinin idarəetmə hüququ verən sənəd;
- Nəqliyyat vastəsinin qeydiyyat şəhadətnaməsi;
- Müəyyən edilmiş rüsum, vergi, yaxud ödəncələr barədə qəbz;
- Nasazlıqların aradan qaldırılması barədə xidmət göstərən təmir sahəsinin sənədi;
- İcbari sığorta müqaviləsi faktını təsdiq edən sığorta şəhadətnaməsi;

Şəkil 1.12. Texniki baxış talonu

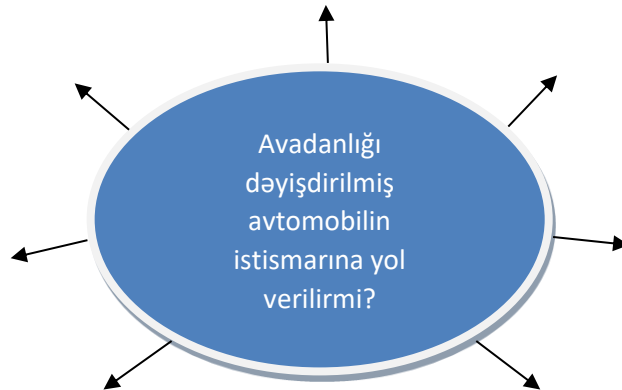
Qeyd olunmuş sənədlər təqdim olunduqdan sonra nəqliyyat vastəsinin texniki vəziyyəti yoxlanılır. Dövlət texniki baxışdan keçmiş saz nəqliyyat vasitəsinə və qoşqulara DYP tərəfindən *texniki baxış talonu* verilir. Talona DYP-nin möhürü vurulur və içəri tərəfindən avtomobilin qabaq şüşəsinin aşağı sağ küncünə hər iki tərəfdən 15 sm məsafədə yapışdırılır. Avtomobili texniki baxışdan

keçirilməyən sürücülər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

1.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Nəqliyyat vasitələrinin texniki fəaliyyətini yoxlamaq üçün sənədlər toplusunun şəkillərini toplayıb slayd hazırlayın.
- “Avadanlığı dəyişdirilmiş avtomobilin istismarına yol verilmirmi?” mövzusu ətrafında müzakirələr apararaq təqdimat hazırlayın.

- “Texniki baxışın keçirilməsi üçün elektron formada müraciət etməyin üstünlüyü” barədə digər mənbələrdən istifadə edərək informasiya toplayıb təqdim edin.

1.3.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətini müəyyən edir”

- Nəqliyyat vasitələrinin istismarına nə vaxt yol verilir?
- Texniki baxış üçün təqdim edilməli sənədləri sadalayın.
- Sürücülük vəsiqəsini almaq üçün nə etmək lazımdır?
- Normativ səbəblərin pozulması nə deməkdir?
- Texniki baxış deyəndə nə başa düşürsünüz?
- Texniki baxış talonu hansı avtomobillərə verilir?

1.4.1. Nəqliyyat vasitələri sürücülərinin hüquq və vəzifələrini sadalayır

- **Sürücülük hüquqları**

Sağlamlıq cəhətdən sürücülüyə yararlı, yol hərəkəti qaydalarını bilən, müəyyən yaş hədinə çatmış, sürücülük vəsiqəsi olan hər bir fiziki şəxs ölkəmiz ərazisində nəqliyyat vasitəsini idarə edə bilər. İdarəetmə hüququ olan şəxslərin qanunvericilikdə nəzərdə tutulan yaş həddi aşağıdakı kimidir:

- velosipedi və ya arabanı idarəetmə hüququ - 14 yaşdan;
- asma mühərrikli velosipedi, mopedi və "A₁" altkateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 16 yaşdan;
- "A", "B", "C" kateqoriyalarına, "B₁" və "C₁" altkateqoriyalarına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ -18 yaşdan;
- "BE" kateqoriyasına və "C_{1E}" altkateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 19 yaşdan;
- "CE" kateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 21 yaşdan;
- "D" kateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini, tramvayları və trolleybusları və "D₁" altkateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 23 yaşdan;
- "D_{1E}" altkateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 25 yaşdan;
- "DE" kateqoriyasına daxil olan nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ - 26 yaşdan.

Şəkil 1.13. Sürücülük vəsiqəsi və avtomobil açarı

Yollarımızda nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ sürücülük vəsiqəsi əsasında həyata keçirilir. Bu yalnız velosiped, araba, asma mühərrikli velosiped və moped kimi nəqliyyat vasitələrini idarə edən şəxslərə şamil olunmur. Hər hansı fiziki şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ o zaman məhdudlaşdırıla bilər ki, şəxsin sürücülük vəsiqəsinin etibarlı müddəti qurtarıb (sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilənədək), yol hərəkətinin qaydaları kobud surətdə pozulub (Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada beş ildən artıq olmayan müddətin qurtarmasınadək) və ya onda xəstəlik və ya fiziki qüsur müəyyən edilibdir (xəstəlik müalicə olunanadək və ya fiziki qüsur aradan qaldırılanadək).

- **Sürücülərin üzərinə düşən vəzifələr**

Mexaniki nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü - sürücülük vəsiqəsini, sürücülük vəsiqəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən alınmış olduqda isə onu əvəz edən xüsusi arayışı, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat şəhadətnaməsini, sahibin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası müqaviləsinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq bağlanması faktını təsdiq edən sığorta

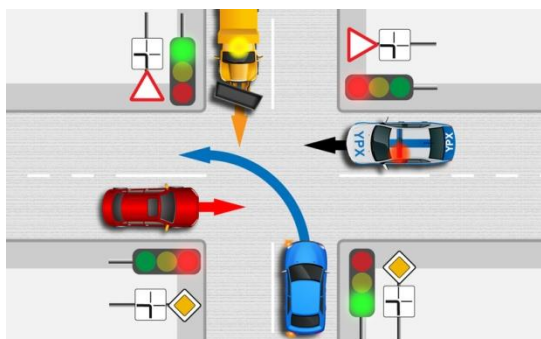
şəhadətnaməsini, nəqliyyat vasitələrindən kommersiya məqsədləri üçün istifadə edildikdə xüsusi razılıq və ya yol vərəqəsini və daşınan yüklərə dair sənədləri özündə saxlamalıdır. Müvafiq orqan əməkdaşı nəqliyyat vasitəsini dayandırdıqda, sürücü həmin əməkdaş yaxınlaşarkən sənədlərin yoxlanılması üçün ona təqdim etməli və lazım gələrsə həmin əməkdaşın tələbi ilə nəqliyyat vasitəsindən çıxmalıdır.

Şəkil 1.14. Nəqliyyat vasitəsinin dayandırılması və sənədlərin yoxlanılması

Sürücü istismardan öncə nəqliyyat vasitəsinin texniki cəhətdən sazlığını yoxlamalı, yol hərəkəti şəraitini, nəqliyyat vasitəsinin və yükün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, onu müəyyən edilmiş məhdudiyətdən artıq olmayan sürətlə idarə etməlidir. Hərəkət zolağının dəyişməsi, dönmə, ötmə, hərəkətə başlama və dayanma ilə bağlı manevrlər edərkən, xarici işıq signallarının köməyi ilə, bunlar olmadıqda və ya nasaz olduqda isə, əl işarələri ilə digər hərəkət iştirakçılarını xəbərdar etməlidir. Konstruksiyasında nəzərdə tutulmuş təhlükəsizlik kəmərləri ilə təchiz edilmiş avtomobildə hərəkət edərkən kəməri bağlamalı, sərnişinlərin də kəməri bağlamasını təmin etməli, motosiklətdə isə motoşlemi düymələməli və sərnişinlərin də motoşlemi düymələməsini təmin etməlidir.

Hərəkət təhlükəsizliyi üçün qorxu törədən alkoqol, narkotik və digər maddələrin istifadə edilməsi nəticəsində, diqqəti və çevikliyi azaldan dərman vasitələrinin təsiri altında, xəstə və yorğun vəziyyətdə nəqliyyat vasitəsini idarə etməməli, hətta nəqliyyat vasitəsini idarə etmək ixtiyarını bu cür vəziyyətdə olan eyni kateqoriyalı nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxsə verməməlidir.

Şəkil 1.16. Üstün yol nişanları

Yolda su yaxud palçıq olduqda, sürücü nəqliyyat vasitəsini idarə edərkən, sürəti zəiflədərək piyadalara, binalara və başqa nəqliyyat vasitələrini çirkləndirməməyə çalışmalıdır. Hərəkətdə olan nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanının görünməsi üçün onun təmiz saxlanması vacibdir. Yol hərəkətinin ən müdafiəsiz iştirakçılarının - uşaqların, əlillərin, velosipedçilərin və qocaların təhlükəsiz

hərəkətini təmin etmək üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməli, küçəni keçən kor piyadanın signalı ilə nəqliyyat vasitəsini dərhal dayandırmağa borcludur. Orqan əməkdaşı tərəfindən nəqliyyat vasitələrindəki qırmızı, göy sayrışan işıqla və yaxud xüsusi səs signalı ilə ona verilən işarəyə görə nəqliyyat vasitəsini dayandırmalıdır.

Sürücü yol-nəqliyyat hadisəsi zamanı nəqliyyat vasitəsini yerindən tərpətməməli, qəza dayanma nişanını qurmalı, qəza işıq signalını yandırmalı, ya da yanib-sönən qırmızı işıq fənərini qoymalı, hadisəyə aidiyyəti olan əşyaların yerini dəyişməməlidir. Zərər çəkənlərə ilk tibbi yardım göstərilməsi üçün mümkün olan tədbirləri görməli, "təcili tibbi yardım" maşını çağırmalı, zərər çəkənləri həyat üçün təhlükəli xəsarət aldığı hallarda isə, onu səmt üzrə gedən nəqliyyat vasitəsi ilə yaxınlıqdakı tibbi müəssisəyə göndərməli, bu mümkün olmadıqda isə, özünün nəqliyyat vasitəsi ilə aparmalı, orada şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd və ya vəsiqə, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatı sənədini təqdim etməklə özünün soyadını, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat nömrə nişanını bildirməli, sonra hadisə yerinə qayıtmalıdır.

Şəkil 1.17. Müdafiəsiz yol iştirakçılarının təhlükəsizliyi

Şəkil 1.18. Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat nömrə nişanı

Əgər yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində heç kəs xəsarət almamışdırsa, maddi zərər cüzdirsə, nəqliyyat vasitələrində, onların hərəkət etməsinə mane ola biləcək nasazlıq yoxdursa və yol-nəqliyyat

hadisəsinə törədənlər hadisənin baş verdiyi şəraiti qiymətləndirməkdə razılığa gələrlərsə, hadisənin sxemini tərtib edib imzaladıqdan sonra, hadisəni müəyyən olunmuş qaydada sənədləşdirmək üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına gəlməlidirlər.

Nəqliyyat vasitəsinin qapıları bağlanmamış vəziyyətdə yerindən tərpətmək və ya onun hərəkəti zamanı qapıları açmaq, idarə etməkdən diqqəti yayındıra biləcək söhbətdə iştirak etmək, nəqliyyat vasitəsinin hərəkəti zamanı telefonu əldə saxlamaqla ondan istifadə etmək, hərəkət zamanı sürücü əlindən buraxmaq, mühərriki söndürülmüş nəqliyyat vasitəsinə ətalətlə idarə etmək, təkərlərdə və ya banda yol örtüyünü zibilləyən palçıq və s. varsa, yaxud onlardan yanacaq-sürtkü materiallarının, kimyəvi maddələrin, tikinti və digər materiallarının axması olarsa, onlarla örtüyü təkmilləşdirilmiş yollarda hərəkət qadağandır.

Şəkil 1.19. Sürücü arxasında telefondan istifadə və yol örtüyünü zibilləyən avtomobil

- **Hərəkətə başlama, manevr etmə**

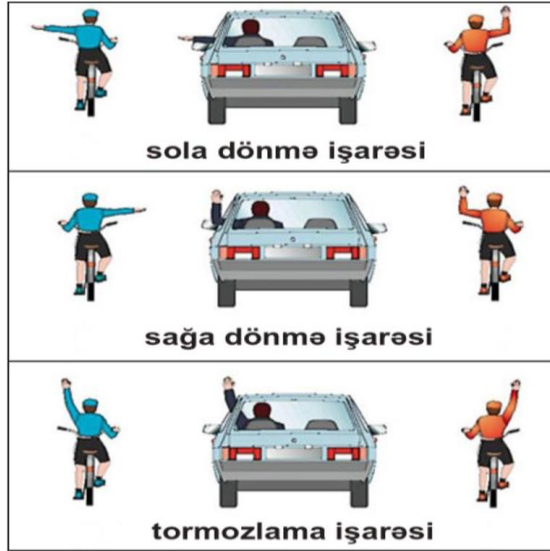
Sürücü hərəkətə başlamadan, yerdəyişmədən, dönmədən, ötmədən və dayanmadan əvvəl müvafiq istiqamətə dönmək üçün xarici işıq siqnallarını yandırmalıdır. Bunlar olmadıqda, yaxud nasazlıq yarandıqda isə əl işarələri ilə siqnal verməlidir. Bu zaman maneə təhlükəsiz olmalı və hərəkətin digər iştirakçıları üçün maneə yaratmamalıdır. Yana uzadılmış sol qol, yaxud yana uzadılaraq düzbucaq şəkildə dirsəkdən yuxarı bükülmüş sağ qol sola (geriyə) dönmə siqnalına uyğundur. Yana uzadılmış sağ qol, yaxud yana uzadılaraq düzbucaq şəkildə dirsəkdən yuxarı bükülmüş sol qol sağa dönmə siqnalına uyğundur. Yuxarı qaldırılmış sol və ya sağ qol tormozlama siqnalına uyğundur.

Şəkil 1.20. Nizamlayıcının siqnalları

Dönmə göstəriciləri və ya əl ilə siqnal manevrə başlamazdan əvvəl verilir, manevrə qurtardıqdan sonra isə dərhal kəsilir (əl ilə verilən siqnal bilavasitə manevrə başlamazdan əvvəl qurtara bilər). Bu zaman verilən siqnal hərəkətin digər iştirakçılarını çaşdırmamalıdır. Siqnal verməsi sürücüyə üstünlük vermir və onu təhlükəsizlik tədbirləri görməkdən azad etmir. Sürücü yola bitişik ərazidən yola çıxarkən, yolda gedən nəqliyyat vasitələrinə və piyadalara, yoldan kənara çıxdıqda isə, hərəkət yolunu kəsən piyadalara və velosipedçilərə yol verməlidir. Həmçinin sürücü yerdəyişmə zamanı hərəkət istiqamətini dəyişmədən eyni səmtə gedən nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Nəqliyyat vasitəsi hərəkət hissələrinin kəsişdiyi yerdən çıxarkən, elə dönməlidir ki, qarşıdan gələn nəqliyyatın yoluna keçməsin. Nəqliyyat vasitəsi sağa dönərkən, hərəkət hissəsinin mümkün qədər sağ kənarına yaxın hərəkət etməlidir.

Şəkil 1.21. Dönmə siqnalları

Yolayıcıdan kənarında sola və ya geri dönməyə, relssiz nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü qarşıdan gələn nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Yolayıcıdan kənarında geri dönməyə, yolun sol kənarı tərəfdən manevrə etmək üçün hərəkət hissəsinin eni kifayət qədər olmadıqda, hərəkət hissəsinin sağ kənarından manevrə etməyə yol verilir. Bu zaman sürücü arxadan və qarşıdan gələn nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir.

1.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “BE” və “CE” kateqoriyalarla idarə olunan nəqliyyat vasitələrinin oxşar və fərqli cəhətlərini təqdim edin.

- İki, yəni qoşa kateqoriya ilə idarə olunan müxtəlif nəqliyyat vasitələrinə aid şəkillər toplayıb təqdimat hazırlayın.
- “Hansı kateqoriyalı sürücülük vəsiqəsini almaq istərdin və nəyə görə?” mövzusu haqqında rollu oyun üsulundan istifadə edərək nümayiş etdirin.

1.4.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Nəqliyyat vasitələri sürücülərinin hüquq və vəzifələrini sadalayın”

- İdarəetmə hüququ olan şəxslərin yaş hədlərini sadalayın.
- “A”, “B”, “C” kateqoriya ilə idarə olunan nəqliyyat vasitələri haqqında izahat verin.
- Sürücülük vəsiqəsi kimlərə şamil olunmur?
- Sürücülük vəsiqəsinin növləri hansılardır?
- Sürücülük vəsiqəsində olan qeydləri sadalayın.
- Sürücülük vəsiqəsində olan müxtəlif kateqoriyaları izah edin.

Təlim nəticəsi 2: Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını, yol nişanlarının xüsusiyyətlərini, yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini bilir və müxtəlif şəraitli yollarda təhlükəsiz hərəkət etməyi bacarır

2.1.1. Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını sadalayır

• Sürücülük vəsiqəsi və kateqoriyaları

Sürücülük vəsiqəsi - hər hansı şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sənəddir. Vəsiqənin iki növü var: motosiklet, avtomobil, tramvay və trolleybusları idarə etmək üçün; traktor və digər mexaniki nəqliyyat vasitələrini idarə etmək üçün. Xarici dövlətlərin səlahiyyətli orqanları tərəfindən verilmiş və etibarlı müddəti bitməmiş sürücülük vəsiqələri ölkəmizdə etibarlıdır.

Bir qayda olaraq, hər hansı şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək bacarıqları kateqoriyalara bölünməklə göstərilir. İstənilən kateqoriyalı ("A", "B", "C", "D") sürücülük vəsiqəsini - sənədi almaq üçün şəxslər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının imtahan-qeydiyyat məntəqələrində yol hərəkətinin qaydaları üzrə nəzəri və nəqliyyat vasitələrini idarə etmə vərdisləri üzrə təcrübə imtahanları müvəffəqiyyətlə verməlidir. Həmin orqan tərəfindən 30 dəqiqə ərzində sürücülük vəsiqəsini almış olur.

Növündən asılı olmayaraq hər bir sürücülük vəsiqəsində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq yol hərəkətində fərqlənmə nişanı - "AZ" və rəqəmlərlə nömrələnmiş sahibinin soyadı, adı və atasının adı, doğum tarixi, yeri və yaşayış yeri, vəsiqəni vermiş orqanın adı, verilmə tarixi və yeri, vəsiqənin qüvvədə olma müddətinin qurtardığı tarix, vəsiqənin nömrəsi, vəzifəli şəxsin imzası, vəsiqəni vermiş orqanın ştamplı və ya möhürü, sahibin qan qrupu və imzası və xüsusi qeydlər göstərilir.

Şəkil 2.1. Sürücülük vəsiqəsi

Nəqliyyat vasitələrini idarə etmək üçün verilən sürücülük vəsiqələrində müxtəlif kateqoriyalar göstərilir:

- “A” - motosikletləri idarə etmək üçün;
- “B” - icazə verilən maksimum kütləsi 3.500 kq-dan, oturacaq yerlərinin sayı sürücü oturacağından əlavə 8-dən artıq olmayan avtomobilləri; qoşqusunun icazə verilən maksimum kütləsi 750 kq-dan artıq olmayan avtomobilləri üçün;
- “C” - icazə verilən maksimum kütləsi 3.500 kq-dan artıq olan avtomobilləri, habelə qoşqusunun icazə verilən maksimum kütləsi 750 kq-dan artıq olmayan avtomobilləri idarə etmək üçün;
- “D” - sərnəşin daşınması üçün nəzərdə tutulan və oturacaq yerlərinin sayı, sürücü oturacağından əlavə, 8-dən artıq olan avtomobilləri, habelə qoşqusunun icazə verilən maksimum kütləsi 750 kq-dan artıq olmayan avtomobilləri idarə etmək üçün;

Sürücülük vəsiqəsi üzrə A₁, B₁, C₁, D₁, C₁E, D₁E alt kateqoriyaları yaradılıb. Bununla yanaşı, “A”, “B” və “C” kateqoriyaları, “B₁” və “C₁” alt kateqoriyaları üzrə - 18 yaşdan, “BE” kateqoriyası və “C₁E” alt kateqoriyası üzrə - 19 yaşdan, “CE” kateqoriyası üzrə - 21 yaşdan; “D” kateqoriyası, tramvaylar, trolleybuslar və “D₁” alt kateqoriyası üzrə - 23 yaşdan, “D₁E” alt kateqoriyası üzrə - 25 yaşdan verilir.

Sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti 60 yaşına çatmamış şəxslər üçün - 10 il, 60 və daha çox yaşı olan şəxslər üçün - onların 70 yaşı tamam olanadək qalan müddət, 70 və daha çox yaşı olan şəxslər üçün - 2 il, müəyyən xəstəlikləri olan şəxslər üçün - təqdim etdikləri tibbi arayışda göstərilən, lakin 2 ildən artıq olmayan müddət kimidir. Sürücülük vəsiqəsinin sahibi ona verilmiş sürücülük vəsiqəsini etibarlı saxlamağa borcludur.

• Sürücülük vəsiqələrinin verilməsi

Sürücülük vəsiqəsini almaq istəyən hər bir şəxs yol hərəkətinin qaydaları üzrə nəzəri və nəqliyyat vasitələrini idarə etmə vərdişləri üzrə təcrübi imtahanları verməli, müəyyən edilmiş məbləğdə rüsum ödəməlidir. Onlar təcrübi imtahanlara müstəqil hazırlaşsın və ya aidiyyəti kurslarda hazırlıq keçsın bilərlər. Vəsiqəni əldə etmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim olunan sənədlər:

- Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi;
- Müstəqil hazırlıq keçsın şəxslər istisna olmaqla, digər şəxslər hazırlıq keçmələri barədə təhsil müəssisəsinin sənədi;
- Tibbi arayış;
- Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi üçün rüsumun ödənilməsi qəbzi.

Yuxarıda qeyd olunan sənədlərin təqdim olunmasını, təcrübi imtahan veriləcəyi tarix və vaxt barədə məlumatın əldə edilməsini şəxslər bilavasitə və ya internet vasitəsilə edə bilərlər. İmtahan şəxsin yaşadığı və ya olduğu ərazi üzrə imtahan-qeydiyyat məntəqəsində verilir. İmtahanlara yaş və sağlamlıq vəziyyəti tələblərə uyğun olan, ixtisası üzrə nəzərdə tutulmuş kursların, ali və orta ixtisas tədris ocaqlarının məzunları və təcrübi imtahanlara müstəqil hazırlaşmış şəxslər buraxılırlar. Təcrübi imtahana isə müraciət olunan gündən üç gün müddətində çağırılır.

Şəkil 2.2. Vəsiqə almaq üçün hazırlıq kursları və imtahan vaxtı

İmtahanların qəbulu və sürücülük vəsiqəsinin verilməsi zamanı dövlət rüsumu bank, poçt, plastik kart, elektron ödəmə sistemləri və ya internet vasitəsi ilə ödənilir. Nəzəri imtahan informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə verilir, zəldə imtahan prosesini interaktiv şəkildə əks etdirən monitorlar, videokamera yerləşdirilir. Təcrübi imtahanlarda isə imtahan prosesini qeydə alan videokameralarla təchiz edilmiş nəqliyyat vasitələrindən istifadə olunur. "B" kateqoriyasına aid sürücülük vəsiqəsini almaq istəyən şəxstəcrübi imtahanı mexaniki və ya avtomatik transmissiyalı nəqliyyat vasitəsində verə bilər. Əgər şəxs hansı transmissiyalı nəqliyyat vasitəsində təcrübi imtahanı müvəffəqiyyətlə verərsə, yalnız həmin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ ala bilər. İmtahandan keçmiş şəxs vəsiqəsini 30 dəqiqə ərzində əldə edir.

Şəkil 2.3. Sürücülük vəsiqəsi

2.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Sürücülük vəsiqəsi almaq istəyinizi rollu oyundan istifadə edərək nümayiş etdirin.
- "Sürücülük vəsiqəsində hansı məlumatlar öz əksini tapıb?" mövzusu ətrafında debat təşkil edin.

- Sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti haqqında təqdimat hazırlayın.

2.1.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və dəyişdirilməsi qaydalarını sadalayır”

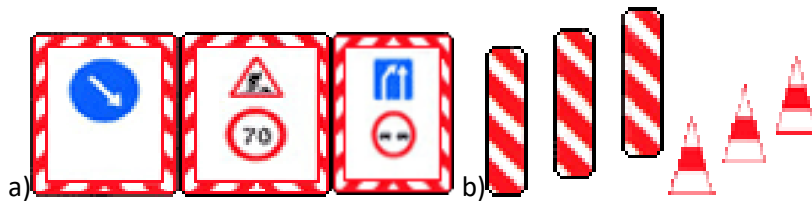
- Sürücülük vəsiqəsinə almaq üçün nə etməlisiniz?
- Sürücülük vəsiqəsinə alarkən təqdim olunan sənədləri sadalayın.
- Təcrübi imtahanlarda proses necə qeydə alınır?
- Sürücülük vəsiqələrindəki məlumatların mərkəzləşdirilmiş uçotu kim tərəfindən aparılır?
- Xarici dövlət tərəfindən verilmiş sürücülük vəsiqəsinə ölkə ərazisində istifadə etmək olarmı?

2.2.1. Yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini yerinə yetirir

- **Yol hərəkətinin iştirakçılarının təhlükəsizliyi**

Yol hərəkəti iştirakçıları "Yol hərəkəti haqqında" Qanunun tələblərini bilməli və yerinə yetirməli, qaydalarına riayət etməli, yol hərəkətinin nizama salınmasında istifadə olunan nizamlayıcının və işıqforların siqnallarına, yol nişanlarına, yol işlərində istifadə olunan səs və işıq siqnallarına, bəzi nəqliyyat vasitələrinin fərqləndirici nişanlarına və nəqliyyat vasitəsi sürücülərinin siqnallarına tabe olmalıdırlar. Həmçinin yol hərəkəti üçün təhlükəsiz şərait yaratmalı, öz hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi ilə digər hərəkət iştirakçılarına, onların nəqliyyat vasitələrinə və başqa əmlaka zərər vurmamalıdırlar. Onlar yol örtüyünü zədələməməli, çirkləndirməməli, yol nişanlarını çıxarmamalı, qarşısını kəsməməli, zədələməməli, özbaşına yol nişanları, işıqforlar və hərəkətin təşkilinin digər texniki vasitələrini quraşdırmamalıdırlar. Hərəkətə maneçilik törədən əşyaları və ya materialları ataraq, boşaldaraq və ya yolda qoyaraq yol hərəkətini çətinləşdirməməlidir.

Şəkil 2.4. Nizamlayıcı göstərişləri olan hərəkət lövhələri (a) və görülməli işlərin sahəsini müəyyənləşdirən lövhə və səyyarı konuslar (b).

Yol hərəkəti qaydalarına riayət edən **hər bir iştirakçısı** digər şəxslərdən onların təhlükəsiz və rahat yol hərəkəti şəraitinə malik olmasını tələb edə bilər. Həmçinin yolların, küçələrin, meydanların və dəmiryol keçidlərinin hərəkətin təhlükəsizliyi tələblərinə uyğunsuzluğu nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və yol sahibləri qüvvədə olan qanunvericiliyi pozduqda, onların hərəkətlərindən məhkəməyə şikayət etmək, yol, kommunal və başqa təşkilatlardan yol hərəkət şəraiti haqqında məlumat almaq hüquqları vardır.

Şəkil 2.5. Yol nişanları

- **Yol iştirakçılarının vəzifələri**

Yaşayış zonası olan ərazidə piyadaların hərəkətinə həm səkilərdə, həm də yolun hərəkət hissəsində icazə verilir. Yaşayış zonasında piyadalara üstünlük verilir, lakin onlar nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün əsassız maneə yaratmamalıdır. Xüsusi olaraq ayrılmış, işarələrlə göstərilmiş, nişanlanmış yerlərdən kənarında saatda 20 kilometrədən artıq sürətlə hərəkət etməsi, sürmə təlimi keçməsi, mühərriki söndürmədən durması və icazə verilən maksimum kütləsi 3,5 tondan çox olan yük avtomobillərinin durması qadağandır. Sürücülər yaşayış zonasından çıxarkən, hərəkətin digər iştirakçılara yol verməlidirlər. Bu həyət ərazilərinə də şamil edilir.

Şəkil 2.6. Piyadaların hərəkəti

Velosiped və mopedlər yalnız yolun sağ kənar zolağında, yol nişanları və ya yol nişanlanmasının tələblərinə riayət etməklə, mümkün qədər sağ tərəfdə bir cərgə ilə hərəkət etməlidir. Piyadalar üçün maneə yaratmamaq şərti ilə velosipedlərin yol çiyini ilə hərəkətinə icazə verilir. Velosiped dəstələri yolun hərəkət hissəsi ilə getdikləri vaxt hərəsi 10 velosipedçidən çox olmayan qruplardan ibarət olmalı və dəstələr arasındakı məsafə 80-100 metr olmalıdır.

Şəkil 2.7. Velosiped yolları

Velosiped və moped sürücüləri sükani tutmadan və ya təhlükəsizlik dəbilqələrindən istifadə qaydalarını pozmaqla hərəkət etmək, velosiped və mopedin uzunluğu və ya eni üzrə qabaritlərindən 0,5 metrədən artıq kənara çıxan və ya onları idarə etməyə mane olan yük aparmaq, velosiped yolu olduğu halda, onun yanındakı yolla hərəkət etmək, hərəkət üçün birdən artıq zolağı olan yollarda sola və ya geriye dönmək, sərnişin daşımaq qadağandır. Belə sürücülər yolayrıcından kənarda yolun velosiped yolu ilə nizamlanmayan kəsişməsində hərəkət edən nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir.

Şəkil 2.8. Xəbərdarlıq nişanlarına əməl etmədən mal-qaranın ötürülməsi

Yük və minik heyvanlarını sürən və mal-qaranı ötürənlər onları yolda nəzarətsiz qoymamalı, dəmiryol xətlərinin və yolların üstündən xüsusi olaraq bu məqsəd üçün ayrılmış yerlərdən kənarda, habelə sutkanın qaranlıq vaxtında və məhdud görünmə şəraitində keçirməməli, asfalt və sement-beton örtüklü yollarla ötürməməlidirlər.

2.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Yol örtüyünün zədələnməsinə aid şəkillər toplayaraq təqdim edin.
- Nizamlayıcı göstərişləri olan hərəkət lövhələrinə aid maketlər hazırlayın.
- “Yol hərəkəti iştirakçıları ilə sürücünün mübahisəsi” mövzusu haqqında diskussiya təşkil edin.

2.2.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Yol hərəkəti iştirakçılarının əsas vəzifələrini yerinə yetirir”

- Yol hərəkəti iştirakçıları əsasən nəyi bilməlidir.
- Yol örtüyünün zədələnməsi hallarını izah edin.
- Rahat yol hərəkət şəraitinə malik olma tələblərini izah edin.
- Yol hərəkət şəraitinə təsir edən amilləri sadalayın.
- Nizamlayıcı lövhələrin formalarını izah edin.
- Yollarda velosiped və mopedlərin hərəkətini izah edin.

2.3.1. Yol nişanlarının xüsusiyyətlərini ayırd edir

• Əsas yol nişanları

Yol nişanları yollarda yol hərəkətinin qaydaları və şəraiti barədə müəyyən məlumat saxlayan və hərəkəti nizamlayan əsas vasitələrdən biridir. Yol nişanları yeddi nişan qrupundan ibarətdir: xəbərdarlıq, üstünlük, qadağan, məcburi hərəkət istiqaməti, məlumatverici-göstərici, servis, əlavə məlumat (lövhəciklər). Hər bir yol nişanının öz nömrəsi olur ki, onun birinci rəqəmi qrupun nömrəsinə uyğun olur, sonrakı rəqəmlər qrupda ardıcıl nömrəni və müxtəliflik mövcud olduqda onun ardıcıl nömrəsini əks etdirir. Yol nişanlarının özünəməxsus rəngi və forması var, sutkanın hər bir vaxtı fərqləndirilməsi və oxunması üçün, onlar daxili və xarici işıqlandırılma və ya işıqqaaytarıcı səth ilə təchiz edilirlər. Daxildən işıqlandırılmış nişanlar yolun süni işıqlandırılmış yerlərində qurulur. Süni işıqlandırılmamış yollarda işıqqaaytarıcı səthli nişanlar (100 metrədən az olmayan məsafədən görünməsi təmin edilir) tətbiq olunur.

Yol nişanlarının yerləşdirilməsi müvəqqəti xarakter daşıyarsa və onların istifadə edilməsinə ehtiyac qalmayıbsa, bu nişanlar təcili çıxarılmalıdır. Yolun eyni kəsiyində üçdən artıq yol nişanının qurulmasına icazə verilmir. Xüsusi qeyd olunmuş hallardan başqa yolun sağ tərəfində bütün yol nişanları qurulur. Yol nişanları vaxtli-vaxtında sürücü tərəfindən çətinliklə qavranılırsa, onlarda olan məlumat nəzərə alınmaqla nişanlar təkrar qurulmalıdır. Təkrar nişanlar ayırıcı zolaqlarda, əgər ayırıcı zolaq yoxdursa və əks istiqamətli hərəkət üçün iki hərəkət zolağından artıq hərəkət zolağı nəzərdə tutulmamışdırsa, belə yol nişanları yolun sol tərəfində qurulur. Onların görünməsinin təmin olunması mümkün deyilsə və ya əks istiqamətli hərəkət üçün üç və artıq hərəkət zolağı varsa, onda yol nişanları yolun hərəkət hissəsinin üstündə qurulurlar.

Şəkil 2.9. Üstünlük nişanları

Üstünlük nişanları yolayırıcılarını, yolun hərəkət hissəsinin kəsişmələrini, habelə əks istiqamətlərdə hərəkət edən iki nəqliyyat vasitəsinin eyni zamanda keçməsinə imkan verməyən dar sahələrini keçmək

növbəliliyini göstərir. Belə nişanlar başqa qruplardan toplandığına görə vahid forma və rəng fonuna malik deyildirlər.

Şəkil 2.10. Xəbərdarlıq nişanları

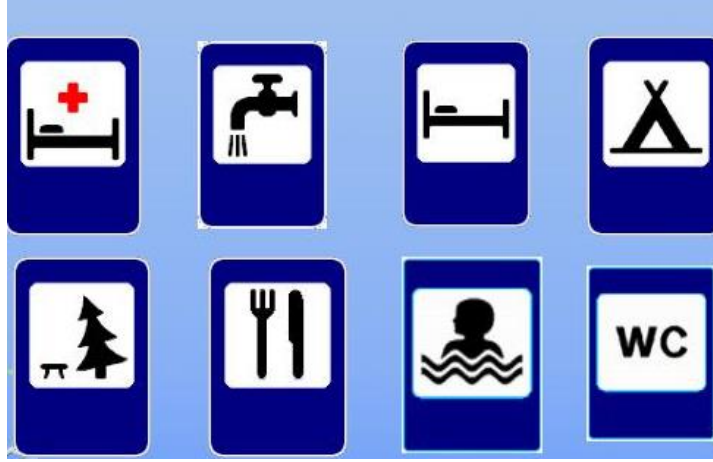
Xəbərdarlıq nişanları hərəkət zamanı şəraitə uyğun tədbirlər görülməsi tələb edilən yolun təhlükəli sahəsinə yaxınlaşma və təhlükənin xarakteri barədə yol hərəkəti iştirakçılarına məlumat verir. Bu nişanların əsas fərqləndirici əlamətləri onların ağ fonlu üçbucaqlı və qırmızı haşiyəli formasıdır. Onlar heç bir məhdudiyyət nəzərdə tutmurlar. Lakin onları görəndə sürücü diqqətini artıraraq şəraitə uyğun təhlükəsizlik tədbirləri görməyə hazır olmalıdır.

Qadağan nişanları yol hərəkəti iştirakçılarının hərəkətlərinə müəyyən məhdudiyyətlər qoyur, yaxud ləğv edir. Onların dairəvi forması, ağ fonu, mavi və qırmızı haşiyəsi vardır. Bəzi nişanlar rəngli tərtibatla fərqlənilir. Qadağan nişanları müvafiq məhdudiyyətin qoyulduğu küçə və yolların sahələrinin bilavasitə qabağında və ya onun ləğv edildiyi yerlərdə quraşdırılır. Qadağan nişanları müvafiq nəqliyyat vasitələrinin hər iki istiqamətdə hərəkətini qadağan edir. Belə hallarda, nəqliyyat vasitələri işarələnmiş sahəyə təyinat yerinə ən yaxın olan yolayrıcından girib-çıxmalıdırlar.

Şəkil 2.11. Qadağan və məlumatverici yol nişanları

Məlumatverici-göstərici nişanlar hərəkətin müəyyən rejimini tətbiq və ya ləğv edirlər, eləcə də yaşayış məntəqələrinin və başqa obyektlərin yerləşməsi barədə məlumat verirlər. Bu nişanların düzbucaq forması vardır, sürücülərin və hərəkətin digər iştirakçılarının yolun vəziyyətinin xüsusiyyətləri, yaşayış məntəqələrinin adları, onların keçmə qaydaları, küçələrin və yolların ayrı-ayrı sahələrində hərəkət rejiminin müəyyənləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu qrup nişanların müxtəlif fonları vardır.

Şəkil 2.12. Servis nişanları

Servis nişanları - düzbucaq formalı, enli mavi haşiyəli nişan yollarda müvafiq obyektlərin yerləşməsi barədə məlumat verir. Ağ fon üzərində təsvir olunur, yaşayış məntəqələrində bilavasitə obyektlərin yanında və ya onlara dönəcək yerlərdə quraşdırılır. Əlavə məlumat nişanları (lövhəciklər) birlikdə tətbiq olunduğu nişanların (belə nişanın altında yerləşdirilir) təsirini dəqiqləşdirir və ya məhdudlaşdırırlar. Yol kənarında və ya səkinin üstündə asıldıqda, əlavə məlumat nişanları yol nişanlarının yan tərəfində yerləşdirilir.

- **Yolun nişanlanması və tanınma nişanları**

Yolun nişanlanması nəqliyyat axınının qaydaya salınmasına və yolun buraxılış qabiliyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Yol nişanlanmasına hərəkət təhlükəsizliyini artırmaq məqsədi ilə yol hərəkəti qaydalarını müəyyənləşdirən, yol qurğularının ölçülərini və ya yolun istiqamətini bildirən, onun hərəkət hissəsinə və ya yol qurğularının digər elementlərinə çəkilən xətlər, yazılar və digər qeydlər aiddir. Yol nişanlanması müstəqil şəkildə, habelə yol nişanları və işıqforlarla birlikdə tətbiq olunur. Yolun nişanlanması üfiqi, uzununa, köndələnə və şaquli formalarda olur.

Yol işləri aparılarkən, habelə yolun zədələnmiş sahələrində təhlükəsiz və fasiləsiz hərəkəti təmin etmək məqsədi ilə müxtəlif işarələrdən istifadə olunur: Görülməli işlərin sahəsini müəyyənləşdirən lövhə və səyyari konuslar, nizamlayıcı göstəriciləri olan sürətli hərəkət lövhələri, iş sahəsini müəyyənləşdirən qırmızı və ya narıncı rəngli sarıya işıqlar, hərəkətin istiqamətini göstərən və yan keçməni göstərən maneələr, yol işləri sahəsinin müəyyən edilməsi üçün bayraqlar, işıqqaytarıcı olmazsa axşamlar qırmızı, narıncı rəngli daimi və ya sayrıya işıqlar quraşdırılmalıdır.

Nəqliyyat vasitələrində tanınma nişanlarından istifadə olunur. "Avtoqatar" - qoşqulu yük avtomobillərində, habelə birləşdirilmiş avtobusda - kabinənin damında bir-birindən 150-300 mm aralı, üfiqi yerləşdirilmiş narıncı rəngli üç fənər şəklində olur.

Şəkil 2.13. Tikanlı şinlər, uşaqların daşınması, kar sürücü, əlil, həkim tanınma nişanları

“Tikanlı şinlər” - tikanlı şinlər qoyulmuş mexaniki nəqliyyat vasitələrinin arxasında - bərabərtərəfli, ağ rəngli, təpəsi yuxarı yönəldilmiş və qırmızı haşiyəyə alınmış içərisində qara rənglə şin təsviri olan üçbucaq şəklində göstərilir. “Uşaqların daşınması” - avtobusda dəstə ilə uşaq apararkən, bu nəqliyyat vasitələrinin qabağında və arxasında - qırmızı haşiyəyə alınmış və içərisində sarı rəngli kvadrat şəklində təsvir olunur. “Kar sürücüsü” - lal-kar və ya kar sürücülərin idarə etdiyi mexaniki nəqliyyat vasitələrinin qabağında və arxasında diametri 160 mm olan, içərisində təpəsi aşağı yönəldilmiş bərabərtərəfli xəyalı üçbucağın küncələrində üç qara dairəcik çəkilmiş sarı rəngli dairə şəklində vurulur. “Əlil” - I və II qrup əlillər üçün xüsusi avadanlıqlar quraşdırılmış, onlar tərəfindən idarə olunan və qeydiyyat şəhadətnaməsində bu barədə müvafiq qeyd olan nəqliyyat vasitələrinin qabaq və arxasında, “Həkim” - sürücü-həkimlərin idarə etdiyi nəqliyyat vasitələrinin qabağında və arxasında, içərisinə ağ dairədə qızıl xaç təsviri vurulmuşdur.

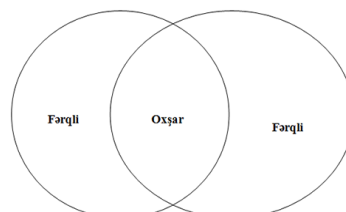
Şəkil 2.14. Təlim nəqliyyat vasitəsi, təhlükəli yük, uzunölçülü nəqliyyat vasitəsi, qəza dayanma nişanı, təcrübəsiz sürücü nişanları

“Təlim nəqliyyat vasitəsi” - sürücülük öyrətmək üçün istifadə olunan mexaniki nəqliyyat vasitəsinin qarşısında və arxasında - bərabərtərəfli, ağ rəngli, təpəsi yuxarı yönəldilmiş və qırmızı haşiyəyə alınmış və içərisində qara rəngdə “təlim” sözü yazılmış üçbucaq şəklində olur. “Nəqliyyat vasitəsinin qabaritindən kənara çıxan yük” - 400x400 mm ölçüdə, diaqonal boyu 50 mm enində, növbə ilə qırmızı və ağ zolaqlar çəkilmiş, işıqqaaytarıcı səthə malik lövhəcik şəklində, “Təhlükəli yük” - belə yüklər daşıyan nəqliyyat vasitələrinin qabağında və arxasında - 690x300 mm ölçüdə, onun 400x300 mm ölçüdə sağ hissəsi narıncı, sol hissəsi isə 15 mm enində qara haşiyəyə alınmış ağ rəngdə olan düzbucaq şəklində quraşdırılır. “Uzunölçülü nəqliyyat vasitəsi” - yüklü və ya yüksüz iki və daha çox qoşqusu olan uzunluğu 24 metrdən artıq olan avtoqatarların arxasında - 40 mm enində qırmızı haşiyəsi olan sarı rəngli, işıqqaaytarıcı səthə malik düzbucaq şəklində tanınma nişanları quraşdırılır. “Qəza dayanma nişanı” - yolun hərəkət hissəsində nəqliyyat vasitəsi məcburi dayandığı hallarda quraşdırılır. “AZ” fərqlənmə nişanı - beynəlxalq yol hərəkətlərində iştirak edən nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasına mənsubiyətini bildirmək məqsədilə quraşdırılır. “Təcrübəsiz sürücü” - nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxsin sürücülük vərdişlərinə mükəmməl malik olmadığı barədə yol hərəkətinin başqa iştirakçılarına xəbərdar etmək məqsədilə quraşdırılır.

2.3.2 Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Üstünlük nişanlarına aid şəkillər toplayın və onları xüsusiyyətləri ilə birlikdə təqdim edin.
- Venn diaqramından istifadə edərək xəbərdarlıq və qadağan nişanlarının oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini qeyd edin.

- Klaster üsulundan istifadə edərək “Tanınma nişanları vacibdir” mövzusu haqqında təqdimat hazırlayın.
- Aşağıdakı şəkildə göstərilən nişanların fərqi izah edin.

Bu nişanların fərqi nədir ?

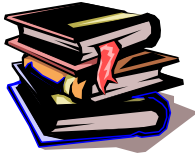
2.3.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Yol nişanlarının xüsusiyyətlərini ayırd edir”

- Əsas yol nişanlarını sadalayın.
- Yol nişanları bir-birindən necə fərqlənir?
- Əsas yol nişanları yolun hansı tərəfində qurulur?
- Təkrar nişanlar harada qurulur?
- Xəbərdarlıq nişanları hansı nişanlara deyilir?
- Yolların ayrı-ayrı sahələrində hərəkət rejimlərini müəyyənləşdirən hansı nişanlardır?
- Tanınma nişanlarını sadalayın.

2.4.1. Müxtəlif şəraitli yollarda hərəkətin təhlükəsizliyini təmin edir

• Avtomagistral və dəmiryol keçidində hərəkət

Nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri baş yola girdikdə, orada hərəkət edən avtomobilə yol verməli və sürətləndirmə zolağı olduqda isə bundan istifadə etməlidirlər. Baş yollarda: piyada, mal-qara, at-arabaları, velosipedlər, mopedlər, kənd təsərrüfatı texnikaları, sürəti saatda 50 kilometrədən az olan digər nəqliyyat vasitələri, xidmət işlərinin görülməsi halları istisna olmaqla, maksimum kütləsi 3,5 tondan artıq olan yük avtomobillərinin ikinci zolaqdan sonrakılarda hərəkəti, xüsusi dayanacaq meydançalarından kənarında dayanması və ya durması, geriyyə dönməsi, geriyyə hərəkət etməsi və sürmə təlimi keçməsi qadağandır.

Sürücü avtomagistralın hərəkət hissəsində məcburi dayandıqda, nəqliyyat vasitəsini tələblərə uyğun nişanlamalı və onu bu məqsəd üçün nəzərdə tutulan zolağa çıxarmaq üçün tədbirlər görməlidir.

Nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri dəmir yollarını qatara yol verməklə, yalnız dəmiryol keçidlərində keçə bilərlər. Sürücü dəmiryol keçidinə yaxınlaşdıqda yol nişanlarını, işıqforları, nişanlama xətlərini, şlaqbaumun vəziyyətini və keçid növbətçisinin göstərişlərini əsas tutmalı, yaxınlaşan qatarın olmadığını yəqin etməlidir. Şlaqbaum bağlı olduqda və ya bağlanmağa başladığıda, işıqforun qadağan signalı yandıqda, keçid növbətçisi qadağan signalı verdikdə və bu sürücünü keçiddə dayanmağa məcbur etdikdə, keçidə qatar yaxınlaşdıqda qarşıdan hərəkət zolağına girmək, keçid qarşısında dayanmış nəqliyyat vasitələrinin yanından keçib getmək qadağandır.

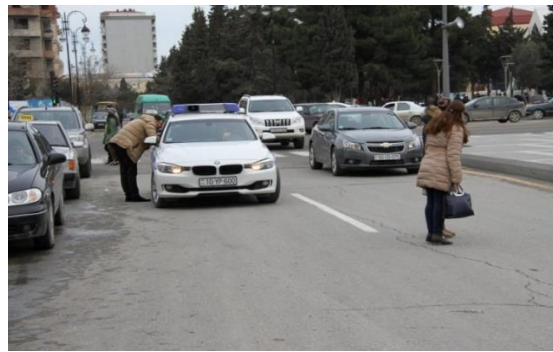
Şəkil 2.15. Dəmir yol keçidinin qarşısında quraşdırılan nişanlar

Bundan başqa şlaqbaumu özbaşına açmaq, qeyri-nəqliyyat vəziyyətində olan kənd təsərrüfatı, yol, inşaat və s. nəqliyyat vasitələrini dəmiryol keçidindən keçirmək, dəmiryol stansiyası rəisinin icazəsi olmadan, sürəti saatda 8 kilometrədən aşağı olan nəqliyyat vasitələrinin, habelə traktora qoşulan yük kirsəsinin hərəkəti qadağandır. Keçiddən hərəkət qadağan olunan hallarda sürücü stop-xəttin, uyğun nişanın və ya işıqforun yanında, bunlar olmazsa, şlaqbauma azı 5 metr qalmış, şlaqbaum olmadıqda isə birinci relsə azı 10 metr qalmış dayanmalıdır.

Sürücü keçiddə məcburi dayandıqda, adamları dərhal nəqliyyat vasitəsindən düşürməli və keçidi boşaltmaq üçün tədbirlər görməlidir. Eyni zamanda sürücü yaxınlaşan qatarı saxlamaq üçün maşinistə dayanma signalı verməyi imkan daxilində iki adama başa salıb, onları dəmiryol xətti boyunca 1000 metr məsafədə hər iki tərəfə (bir nəfər olduqda isə yolun daha pis görünən tərəfinə) göndərməlidir, nəqliyyat vasitəsinin yanında qalmalı və ümumi həyəcan signalı verməlidir, qatar görünən kimi, ona tərəf qaça-qaça dayanma signalı verməlidir. Dayanma signalı qolun dairəvi hərəkət etdirilməsindən (gündüz parlaq rəngli parça, yaxud yaxşı görünən hər hansı əşya ilə, gecə məşəl və ya fənərlə) ibarətdir. Ümumi həyəcan signalı bir neçə dəfə - bir uzun və üç qısa səs signalı verməkdən ibarətdir.

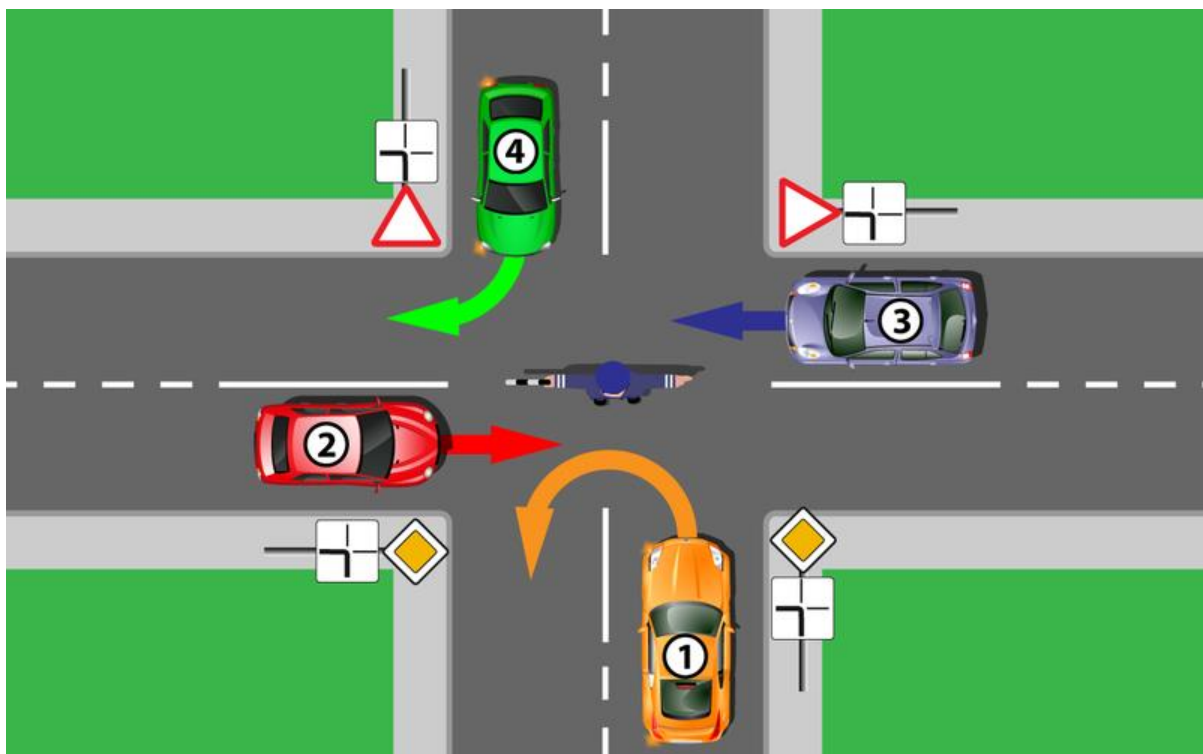
- **Nizamlanan və nizamlanmayan yolayrıcıları**

Sağa və ya sola dönmə sürücü dönəcəyi yolun hərəkət hissəsini keçməkdə olan piyadalara, habelə belə hərəkət hissəsini velosiped yolu ilə keçməkdə olan velosipedçilərə yol verməlidir. Əgər yolayrıcında və ya hərəkət hissələrinin kəsişməsində tıxac yaranıbsa və bu sürücünü dayanmağa məcbur edərək digər nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti üçün maneə yaradacaqsa, sürücünün belə yolayrıcına və ya kəsişmə yerlərinə girməsi qadağandır. Hərəkət növbəliliyi işıqforun və ya nizamlayıcının signalı ilə müəyyən edilən yolayrıcı *nizamlanan* hesab edilir. Yanıb-sönən sarı signal olduqda, işıqforlar işləmədikdə və ya nizamlayıcı olmadıqda, yolayrıcı *nizamlanmayan* hesab edilir və sürücülər nizamlanmayan yolayrıcılarını keçmə qaydalarını və yolayrıcında quraşdırılmış üstünlük nişanlarını əsas tutaraq hərəkət etməlidirlər.

Şəkil 2.16. Nizamlanan və nizamlanmayan yol ayrıcıları

Relssiz nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü işıqforun yaşıl işığındakı sola və ya geriye dönərkən, qarşıdan düzünə və ya sağa gedən nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Işıqforun sarı və ya qırmızı siqnalı ilə eyni vaxtda əlavə bölməsində yandırılmış ox işarəsi istiqamətində hərəkət edən sürücü başqa istiqamətlərdən gələn nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Işıqforun və ya nizamlayıcının siqnalları relssiz nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə icazə verirsə, hərəkət istiqamətindən asılı olmayaraq, üstünlüyə malikdir. Işıqforun icazə siqnalı yanarkən yolayrıcına girmiş sürücü yolayrıcının çıxışında qoyulmuş işıqforun siqnalından asılı olmayaraq, nəzərdə tutulan istiqamətdə dayanmadan hərəkət etməlidir. Bu zaman qalan nəqliyyat vasitələri ona maneə törətməməlidir. Lakin, əgər yolayrıcında sürücünün hərəkət etdiyi yolda qoyulmuş işıqforların qabağında stop-xətlər varsa, sürücü hər bir işıqforun siqnalını əsas tutmalıdır. Işıqforun icazə siqnalı yanarkən sürücü yolayrıcında hərəkəti başa çatdırmaqda olan nəqliyyat vasitələrinə və həmin istiqamətin hərəkət hissəsində keçidi başa çatdırmamış piyadalara yol verməlidir.

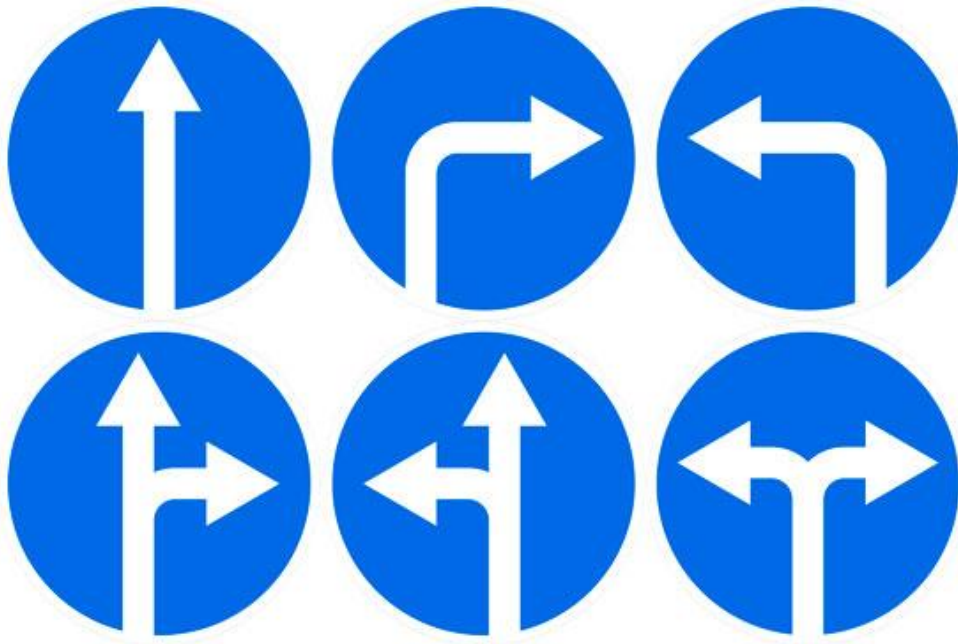
Şəkil 2.17. Nəqliyyat vasitələrinin hərəkət istiqamətləri

Eyni əhəmiyyətli olmayan yolların kəsişdiyi yolayrıcında, ikinci dərəcəli yolla hərəkət edən nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü, baş yolla yolayrıcına yaxınlaşan nəqliyyat vasitələrinə, onların sonrakı hərəkət istiqamətindən asılı olmayaraq, yol verməlidir. Yolayrıcında baş yol istiqamətini dəyişirsə, baş yol və ikinci dərəcəli yollarla hərəkət edən sürücülər öz aralarında eyni əhəmiyyətli yolların kəsişdiyi yolayrıcını keçmək qaydalarını əsas tutmalıdırlar. Eyni əhəmiyyətli yolların kəsişdiyi yolayrıcında relssiz nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü sağdan yaxınlaşan nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Relssiz nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü sola və ya geriye dönərkən eyni əhəmiyyətli yolda qarşı tərəfdən düzünə və ya sağa hərəkət edən nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir. Əgər sürücü yolun örtüyünün olub-olmadığını təyin edə bilmirsə (sutkanın qaranlıq vaxtı, palçıq, qar və s. nəticəsində), üstünlük nişanları yoxdursa, o, belə hesab etməlidir ki, ikinci dərəcəli yoldadır.

Şəkil 2.18. Əsas və ikinci dərəcəli yollar

Nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsi üçün ilkin təlim bağlı meydança və ya avtodromlarda keçirilməlidir. Yollarda sürmə təliminə yalnız təlim verən şəxsin iştirakı ilə və nəqliyyat vasitəsini şəxsin onu idarə etməkdə ilkin vərdişi olduqda yol verilir. Nəqliyyat vasitəsini sürməyi öyrənən şəxs yol hərəkəti qaydalarını bilməli və onun tələblərini yerinə yetirməlidir. Sürmə təlimi verən şəxsin üstündə həmin kateqoriyalı nəqliyyat vasitəsini sürmə təlimi vermək hüququna dair sənəd və ya azı 5 il sürücülük stajına malik olmasına, habelə müvafiq kateqoriyalı nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququna dair vəsiqə olmalıdır.

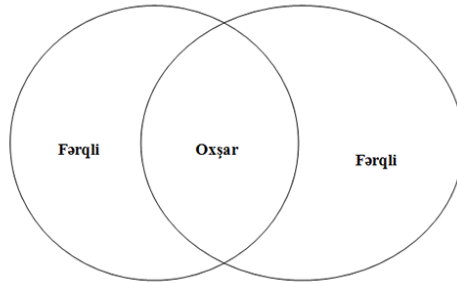

Şəkil 2.19. Yolayrıcların birinci kəsişməsinə aid olan üstünlük nişanları

2.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Baş yollarda hərəkəti qadağan olan nəqliyyat vasitələri şəkillərindən ibarət slayd hazırlayın.
- “Hərəkət zolağında məcburi dayanmış nəqliyyat vasitələri sürücüsü nə etməlidir?” mövzusu haqqında rollu oyun üsulundan istifadə edərək nümayiş etdirin.
- Venn diaqramından istifadə edərək nizamlanan və nizamlanmayan yolayrıcılarının oxşar və fərqli cəhətlərini qeyd edin.

- Aşağıdakı şəklə diqqət yetirin. Nizamlanmayan yolun neçə zolaq və neçə hərəkət hissəsindən ibarət olduğunu izah edin.

2.4.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Müxtəlif şəraitli yollarda hərəkətin təhlükəsizliyini təmin edir”

- Avtomobilin baş yollarda qadağan olan hərəkətlərini sadalayın.
- Sürücü dəmir yol keçidlərində nə etməlidir?
- Sürücü dəmiryol keçidlərində nə etməlidir?
- Nəqliyyat vasitələrinin məcburi dayanmasını izah edin.
- Həyəcan signalı nə vaxt və necə verilir?
- Əsas və ikinci dərəcəli yolları ayırd edin.

Təlim nəticəsi 3: Nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini, təhlükəsiz daşınmaları, qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərməyi, müxtəlif siqnalların tətbiqini bilir və nəqliyyat vasitələrinin istismarında qadağan olan nasazlıqları müəyyən etməyi bacarır

3.1.1. Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini ayırd edir

- **Üstün hərəkət rejimləri**

Üstündə “polis”, “təcili tibbi yardım”, “yanğınsöndürən” kimi yazıları olan, habelə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi digər nəqliyyat vasitələri xüsusi tapşırığı yerinə yetirərkən üstün hərəkət rejiminə malikdirlər. Bu zaman onların sürücüləri xüsusi işıq və səs siqnallarını qoşmalıdırlar. Belə nəqliyyat vasitələrindən biri yaxınlaşdıqda, hərəkətdə iştirak edən digər nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri sağa dönmə işıq göstəricisini yandırmalı, üstün hərəkət rejimi ilə gedən nəqliyyat vasitələri üçün zolağı boşaltmalı və ya yol qırağına mümkün qədər yaxın hərəkət etməli, zərurət olduqda isə nəqliyyat vasitəsini dayandırmalıdır.

Şəkil 3.1. Üstün hüququ olan nəqliyyat vasitələri

Nəqliyyat vasitələrinin üstün hüququ olan, qırmızı və göy sayrışan işıq, xüsusi səs siqnalı ilə işarə verən nəqliyyat vasitəsinin müşayiət etdiyi mütəşəkkil nəqliyyat dəstəsinə qoşularaq hərəkət etməsi qadağandır.

Şəkil 3.2. Qırmızı, göy işıqlar və xüsusi səs siqnalı nişanı

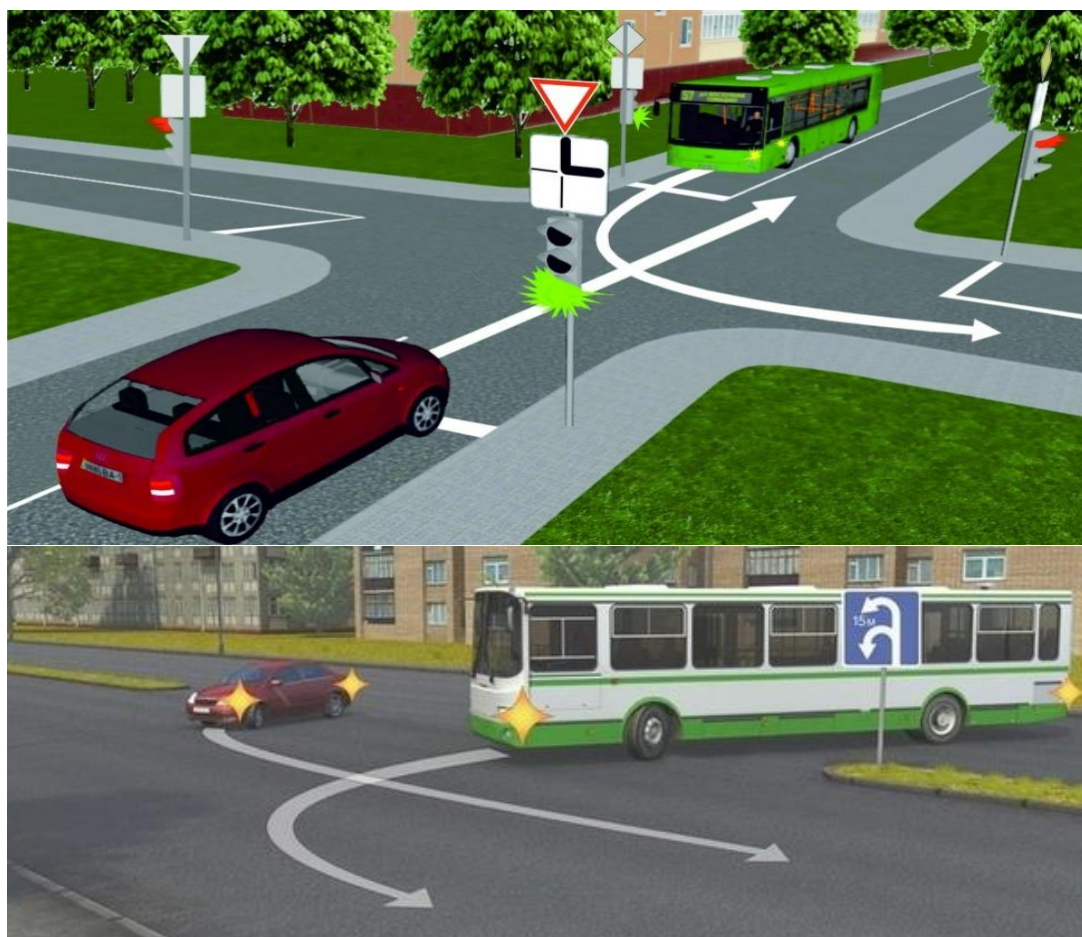
Xüsusi nişanlarla işarələnmiş, ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri üçün nəzərdə tutulmuş zolağı olan yollarda hərəkət edən digər nəqliyyat vasitələrinin həmin zolaqda hərəkəti və dayanması qadağandır. Əgər həmin zolaq qırıq-qırıq nişanlama xətti ilə qalan hərəkət hissəsindən ayrılmışdırsa, nəqliyyat vasitələri dönərkən bu zolağa keçə bələr. Belə yerlərdə yola girərkən və

hərəkət hissəsinin sağ kənarında sərnişinlərin minməsi və düşməsi üçün bu zolağa keçməyə icazə verilir. Lakin bu, ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri üçün maneə yaratmamalıdır.

Şəkil 3.2. Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsi və ona ayrılmış yol

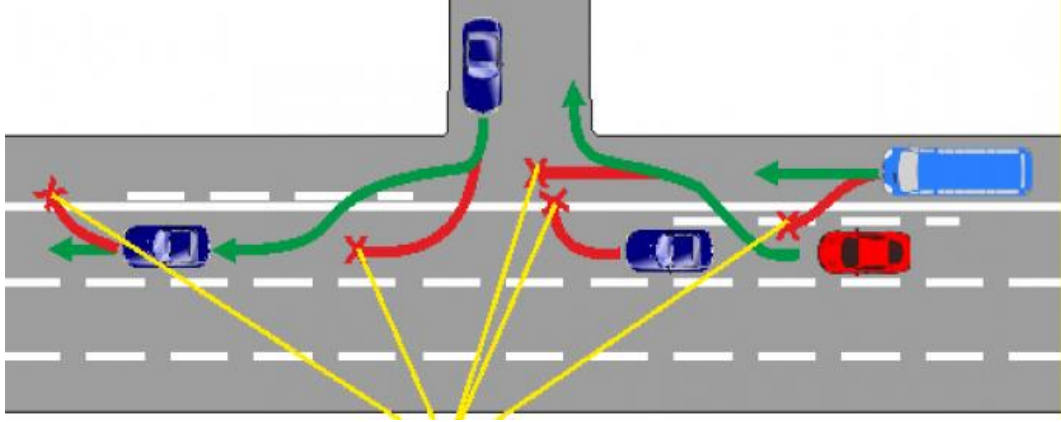
Yaşayış məntəqələrində sürücülər işarələnmiş dayanacaqdan hərəkətə başlayan avtobuslara yol verməlidir. Avtobus sürücüləri yalnız onlara yol verildiyinə əmin olduqdan sonra hərəkətə başlaya bilər. Üstün hərəkət rejimli nəqliyyat vasitəsi sürücüsü yol hərəkətinin digər iştirakçılarını təhlükə altında qoymamaq şərtilə, bu Qanunun tələblərindən kənara çıxa bilər. Bütün hallarda, o, nizamlayıcının siqnalına tabe olmalıdır.

Şəkil 3.3. Hərəkətin üstünlüyü

- **Çox hərəkətli yollarda nəqliyyat vasitələrinin üstünlüyü**

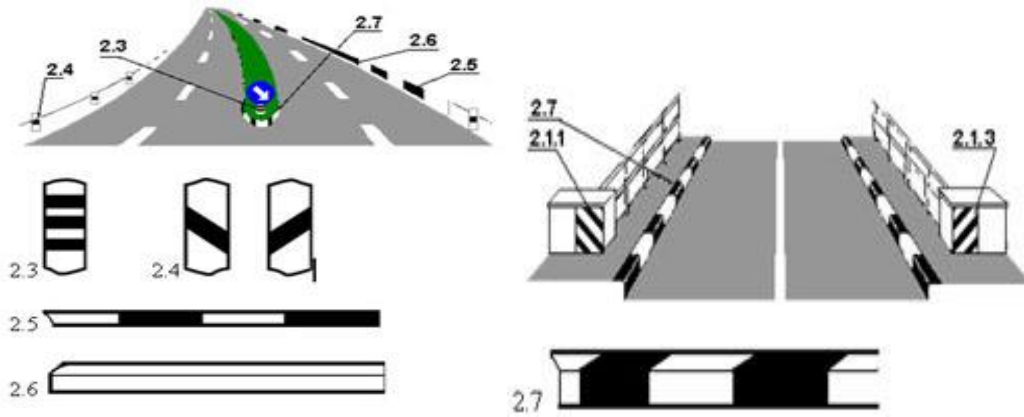
Yaşayış məntəqələrində, habelə onlardan kənar xüsusi nişanlarla işarələnmiş yolun hərəkət hissəsinin hərəkət istiqamətində sağ zolaq boş olduğu halda sol zolaqla hərəkət etməsi qadağandır. Ən azı iki hərəkət zolağı olan ikitərəfli hərəkət yollarında qarşıdan hərəkət üçün nəzərdə tutulmuş tərəfə keçmək qadağandır.

Şəkil 3.4. Çox hərəkət zolağı olan yollarda nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti

Üç zolağı olan ikitərəfli hərəkət yollarında nəqliyyat vasitələri hərəkət hissəsinin mərkəzində yerləşən və hər iki istiqamət üçün sol kənar hesab olunan orta zolağa keçməməlidir. Yalnız ötmə, yandan keçmə və sola, yaxud geriyyə dönmə üçün icazə verilir. Eyni istiqamətdə üç və daha çox hərəkət zolağı olan yolda asta gedən nəqliyyat vasitələri yalnız sağ kənar zolaqla hərəkət etməli, tam kütləsi 3,5 tondan çox olan nəqliyyat vasitələri isə həmin istiqamətdə sol kənar hərəkət zolağını tutmamalıdır.

Nəqliyyat vasitələrinin hərəkət trayektoriyaları kəsişdikdə, keçmənin növbəliliyi isə qaydalarda göstərilmədikdə, sağ tərəfdən hərəkət edən nəqliyyat vasitəsinə üstünlük verilir.

Şəkil 3.5. Yolların nişanlanması; 2.3- ayırma zolaqlarında və ya təhlükəsizlik adacıqlarında düzəldilmiş dairəvi adacıqları; 2.4- istiqamətləndirici dirəkcikləri, yolkənarı kötükçükləri, çəpərlərin dayaqlarını; 2.5- kiçik radiuslu döngələrdə, sət enişlərdə, digər təhlükəli sahələrdə yol sədlərinin yan səthini; 2.6- başqa sahələrdə yol sədlərinin yan səthini; 2.7- təhlükəli sahələrdə yol səthindən hündürə çıxan təhlükəsizlik adacıqlarını göstərir.

Tormozlama zolağı olduqda, hərəkət istiqamətini dəyişmək istəyən sürücü vaxtında həmin zolağa keçməli və yalnız burada sürəti azaltmalıdır. Yola giriş yerində sürətləndirmə zolağı olduqda, sürücü həmin zolaqla getməli və bu yolla gedən nəqliyyat vasitələrinə yol verərək qonşu zolağa keçməlidir. Geriyə dönmək aşağıdakı hallarda qadağandır: piyada keçidlərində, tunellərdə, körpülərdə, estakadalarda və onların altında, dəmiryol keçidlərində, ən azı bir istiqamətdə yolun 100 metrədən az hissəsi görünən yerlərdə. Avtomobilin geriyə hərəkətinə o şərtlə icazə verilir ki, bu manevr təhlükəsiz olsun və hərəkətin digər iştirakçılara maneə yaratmasın. Yol nişanları ilə hərəkət üstünlüyü müəyyən edilməmişdirsə, dairəvi hərəkət təşkil olunmuş yol ayrıcına daxil olan sürücü dairədə hərəkət edən nəqliyyat vasitələrinə yol verməlidir.

- **Hərəkət sürəti və nəqliyyat vasitələri arasında ara məsafəsi**

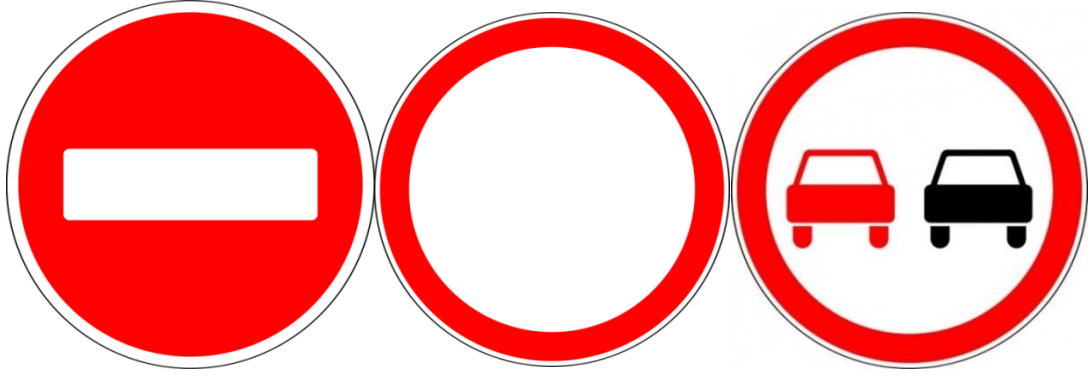
Sürücü nəqliyyat vasitələrini yaşayış məntəqələri daxilində - saatda 60 kilometrədən çox olmayan sürətlə, minik avtomobilləri və icazə verilmiş maksimum kütləsi 3,5 tondan artıq olmayan yük avtomobillərini avtomagistrallarda - saatda 110 kilometrədən çox olmayan sürətlə, avtobuslar bütün yollarda saatda 90 kilometrədən çox olmayan sürətlə, yedəyində qoşqu aparən minik avtomobilləri, təhlükəli, ağır çəkili və iri qabaritli yüklər daşıyan nəqliyyat vasitələri saatda 70 kilometrədən çox olmayan sürətlə hərəkət etməlidirlər.

Sürücü sürətdən və hərəkət şəraitindən asılı olaraq elə ara məsafəsi seçməlidir ki, qabaqda gedən nəqliyyat vasitəsi sürəti kəskin azaldıqda və ya gözlənilmədən dayandıqda, onunla toqquşmanın qarşısını almaq mümkün olsun. Asta gedən ağır yüklü və ya uzun nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri özlərindən qabaqda gedən nəqliyyat vasitəsini ötməni tam təhlükəsiz başa çatdırması üçün kifayət qədər ara məsafəsi saxlamalıdır.

Şəkil 3.6. Ara məsafəsinin saxlanması

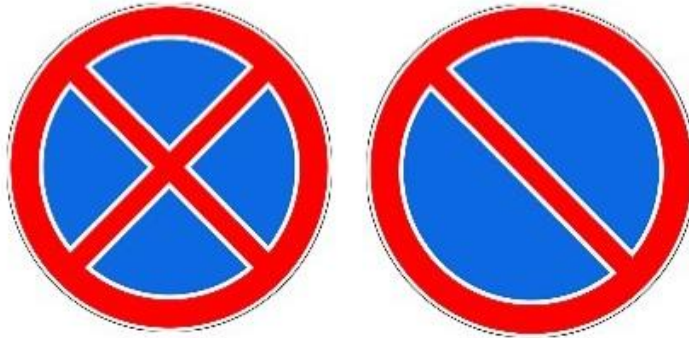
Ötmə - nizamlanan yolayrıclarında əks istiqamətli hərəkət zolağına keçmək və nizamlanmayan yolayrıclarında baş yol olmayan yolla hərəkət etmək, piyada keçidlərində - piyadalar olduqda, dəmiryol keçidlərində və onlara 100 metrədən az qaldıqda, ötən və ya yanından keçən nəqliyyat vasitəsini, yoxuşun axırında və yolun məhdudiyətli görünüşlü digər sahələrinə çıxmaq qadağandır.

Şəkil 3.6. Giriş, hərəkət və ötmək qadağandır nişanları

- **Dayanma və durma**

Nəqliyyat vasitələri yolun sağ tərəfində - yol çiyində, yol çiyini olmadıqda isə yolun hərəkət hissəsinin kənarında bir cərgədə dayanmasına və durmasına icazə verilir. Yanqoşqusu olmayan motosikletlər, mopedlər və velosipedlər yolun hərəkət hissəsinin kənarında iki cərgədə dayana və dura bilərlər. Yolun hərəkət hissəsinə bitişik səkinin kənarında durmağa yalnız minik avtomobillərinə, motosikletlərə, mopedlərə və velosipedlərə bu şərtlə icazə verilir ki, onlar piyadaların hərəkətinə mane olmasın. Yaşayış məntəqəsindən kənarında uzunmüddətli dincəlmə, gecələmə və istirahət üçün durmağa, yalnız bu məqsədlə düzəldilmiş meydançalarda və ya yoldan kənarında icazə verilir. Ayırıcı zolağı olan üçtərəfli yolaçıdakı yan keçidin qarşı tərəfində dayanma halları istisna olmaqla, hərəkət hissələrinin kəsişməsində, kəsişən hərəkət hissəsinin kənarından beş metrədən az yaxınlıqda və xüsusi dayanacaqdan kənarında dayanmaq qadağandır.

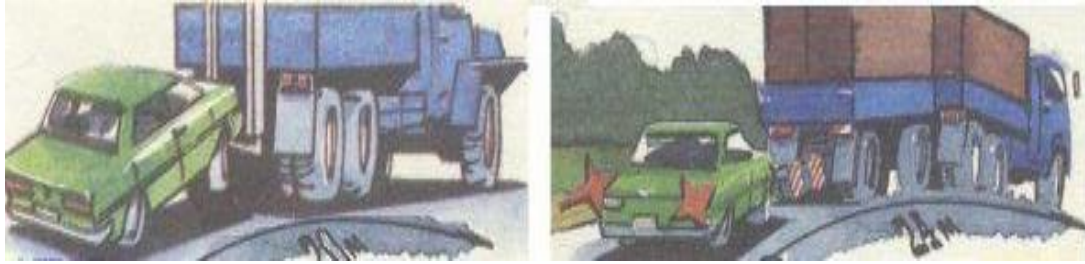
Şəkil 3.7. Dayanmaq və durmaq qadağandır

Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsi sürücüsünün sənişinləri mindirmək və düşürmək üçün nəqliyyat vasitəsini bu məqsədlə xüsusi olaraq müəyyən edilmiş dayanacaq meydanlarından kənar dayandırması qadağandır. Dayanma qadağan edildiyi yerdə məcburi dayandıqda sürücü nəqliyyat vasitəsinin həmin yerdən aparılması üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməlidir.

Şəkil 3.8. Durma qaydasının pozulması

Nəqliyyat vasitəsi məcburi dayandıqda və ya hərəkət hissəsində onun olması yol hərəkətinin digər iştirakçılarna maneə yaradırsa, sürücü qəza dayanması işıq signalını yandırmalı və ya qəza nişanını quraşdırmalıdır. Qəza dayanma nişanı nəqliyyat vasitəsinin arxa tərəfində, zərurət olduqda isə, həm də qabaq tərəfində, həmin zolaqda, nəqliyyat vasitəsindən ən azı 30 metr məsafədə elə quraşdırılır ki, yaxınlaşmaqda olan nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri onu kifayət qədər məsafədən görə bilsinlər. Əgər nəqliyyat vasitəsi qəza işıq signalı ilə təchiz edilməmişdirsə və ya bu signal saz deyildirsə, sürücü gecə vaxtı və ya məhdudiyətli görünmə şəraitində yanib-sönən qırmızı işıqlı portativ fənərdən istifadə edə bilər.

Şəkil 3.9. Yedəyə alınmış nəqliyyat vasitələri (24 m-dən artıq olmamalıdır)

Yedəyə alınan avtomobilin sürücüsü yedəyə alan avtomobil sürücüsünün siqnallarına uyğun siqnallar verməlidir, nəqliyyat vasitəsi öz kütləsindən artıq olan nəqliyyat vasitəsini yedəyə almamalıdır. Bu zaman hərəkət sürəti 50 km/saatdan artıq olmamalıdır. Yedəyə alma zamanı yedəyə alınan avtobusda və yük avtomobilinin bort platformasında sərnişin daşınması qadağandır, tormozu və sükanı nasaz olan nəqliyyat vasitələrinin yedəyə alınması onların tam və ya qismən yüklənməsi yolu ilə həyata keçirilməlidir.

3.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Ayrı-ayrılıqda operativ nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini digər mənbələrdən araşdıraraq təqdimat hazırlayın.

- Dayanma və durma qaydalarını pozan nəqliyyat vasitələri şəkillərindən ibarət slayd hazırlayın. Bu şəkilləri siz real həyatda rast gəldiyiniz vəziyyətlərdən də toplaya bilərsiniz.
- Yedəyə alınan avtomobil sürücüsü ilə yedəyə alan sürücünün vəzifələrini müzakirə və təhlil edin.

3.1.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkət rejimlərini ayırd edir”

- Üstün hərəkət rejiminə malik nəqliyyat vasitələrini sadalayın.
- Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri hansılardır.
- Nəqliyyat vasitələrinin hərəkət sürətlərini izah edin.
- Avtomobillər nə üçün ara məsafəsi saxlamalıdır?
- Dayanma və durmanın fərqi izah edin.
- Qəza dayanma nişanı nəqliyyat vasitələrinə necə qoyulur?

3.2.1. Təhlükəsiz daşınmaları həyata keçirir

• **Avtomobillərdə sərnişinlərin daşınması**

Banında sərnişin daşıyan yük avtomobillərini yalnız “C” və “D” kateqoriyalı sürücülük vəsiqəsinə malik olan şəxslərin idarə etməsinə icazə verilir. Yük avtomobilinin bort platformasında gedərkən hərəkət vaxtı ayaq üstə durmaq, bort və ya yükün üstündə oturmaq, nəqliyyat vasitəsinin qapısını açmaq qadağandır. Bort platforması olan yük avtomobilində adamların daşınmasına o zaman yol verilir ki, onun banında oturacaqlar döşəmədən 0,3-0,5 metr hündürlükdə, bortun üst hissəsindən ən azı 0,3 metr aşağıda bərkidilir, arxa və yan bortlar boyu yerləşən oturacaqların söykənəcək hissəsi möhkəm olur, daşınan adamların sayı oturmaq üçün düzəldilən yerlərin sayından artıq deyildir. Yük avtomobilinin sürücüsü hərəkətə başlamazdan əvvəl minmək, düşmək və banda yerləşmək qaydası haqqında sərnişinlərə təlimat verməlidir. Sərnişinlərin təhlükəsiz daşınması üçün şəraitin təmin edildiyinə əmin olduqdan sonra hərəkətə başlamaq olar.

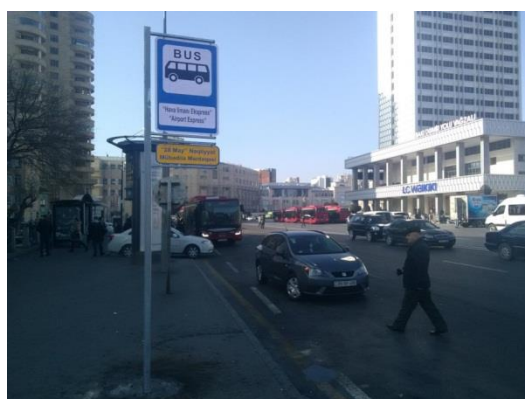
Şəkil 3.10. Bort platforması olan yük avtomobilləri

Avtobusda qrupla uşaq daşındıqda onların yanında bir nəfər yaşlı müşayiətçi olmalıdır. Bu nəqliyyat vasitələrinin önündə və arxasında “Uşaq” tanınma nişanı olmalıdır. Sürücü sərnişinləri yalnız nəqliyyat vasitəsi tam dayandıqdan sonra mindirməli və ya düşürməli, hərəkətə isə yalnız qapıları bağladıqdan sonra başlamalı və onları tam dayanana qədər açmamalıdır. Nəqliyyat vasitəsinin texniki xarakteristikasında nəzərdə tutulduğundan artıq sayda 12 yaşından kiçik uşaqları hesaba almadan, motosikletin arxa oturacağında, minik avtomobilinin qabaq oturacağında uşağı saxlayan xüsusi qurğu olmadıqda, 12 yaşınadək uşaqları həmin nəqliyyat vasitələrində daşımaq, habelə, yük avtomobillərinin bort platformasında, ban furqonlarında uşaqların qrup halında daşınması qadağan edilir.

Şəkil 3.11. “Uşaq” tanınma nişanı və minik avtomobilinin qabaq oturacağında uşağı saxlayan xüsusi qurğu

Sərnişinlərə hərəkət vaxtı ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinə minmək, düşmək, onun qapılarını açıq saxlamaq və ya güclə açmaq, hərəkət vaxtı avtobusların və digər nəqliyyat vasitələrinin pilləkənlərində dayanmaq və ya yük avtomobilinin banında ayaq üstə durmaq, nəqliyyat vasitəsi dayandıqda və ya durduqda, heç bir təhlükənin olmadığını yəqin etmədən onun qapılarını açmaq, sürücünü nəqliyyat vasitəsini idarə etməkdən yayındırmaq, nəqliyyat vasitəsindən çıxdıqdan sonra, səbəb olmadan yolun hərəkət hissəsində ləngimək, nəqliyyat vasitəsindən bayıra hər hansı əşya atmaq qadağandır. Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrinin və belə yük avtomobillərinin sərnişinlərlə yanacaqdoldurma məntəqəsinə daxil olması qadağandır.

Şəkil 3.12. Avtobus dayanacaq yeri və nişanı

- **Yüklərin daşınması**

Daşınan yükün kütləsi və yüklərin oxlar üzrə paylanması istehsalçı müəssisənin həmin nəqliyyat vasitəsinin növü üçün müəyyən etdiyi kəmiyyətlərdən artıq olmamalıdır. Yükün düşməməsi, hərəkətə mane olmaması üçün sürücü hərəkətə başlamazdan əvvəl yükün yerləşdirilməsinə, bağlanmasına və vəziyyətinə nəzarət etməlidir. Yükün daşınmasına aşağıdakı şərtlərə əsasən yol verilir:

- Adamları təhlükəyə məruz qoymaması;
- Şəxsi və ya digər əmlaka zərər vurmaması;
- Sürücünün ətrafı görməsini məhdudlaşdırmaması;
- Nəqliyyat vasitəsinin davamlılığını pozmaması;
- İdarə olunmasını çətinləşdirməməsi;
- Yükün yerlə sürünməməsi və yola düşməməsi;
- Yükün xarici işıq siqnallarının, işıqqaytarıcıların, qeydiyyat və tanınma nişanlarının üstünü tutmaması;
- Əl ilə verilən siqnalların qəbul edilməsinə mane olmaması;
- Toz qaldırmaması;
- Yolu və ətraf mühiti çirkəndirməməsi.

Şəkil 3.13. Yüklərin daşınması

Yükün vəziyyəti və yerləşdirilməsi göstərilən tələblərə cavab vermədikdə, sürücü sadalanan daşıma qaydalarının pozulmasını aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görməli və ya hərəkəti dayandırılmalıdır. Yük qabaq və ya arxa tərəfdən nəqliyyat vasitəsinin qabaritindən - qabarit işığının xarici kənarından 1 metrədən çox və ya yan tərəfdən 0,4 metrədən çox qırağa çıxdıqda “İri qabaritli yük” tanınma nişanı ilə işarələnməlidir. Sutkanın qaranlıq vaxtı və məhdud görünmə şəraitində isə bundan başqa, qabaq tərəfdən ağ işıq fənəri və ya işıqqaytarıcı ilə arxa tərəfdən qırmızı işıq fənəri və ya işıqqaytarıcı ilə işarə olunmalıdır.

Ağır çəkili və təhlükəli yüklərin, zərərsizləşdirilməmiş yüklə birlikdə və ya yüksüz qabarit parametrlərinin eni 2,5 metrədən, hündürlüyü yolun hərəkət hissəsinin səthindən 4 metrədən, uzunluğu bir qoşqulu avtoqatar üçün 20 metrədən, iki qoşqulu avtoqatar üçün 24 metrədən artıq olan, yaxud yükü nəqliyyat vasitəsinin qabaritinin arxa nöqtəsindən 2 metrədən çox kənara çıxan nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti xüsusi qaydalara uyğun olaraq həyata keçirilir. Tökülən yüklər daşınarkən, onların üstünə örtük çəkilməlidir.

Şəkil 3.14. Ağır çəkili təhlükəli yükün boşaldılması və üstünə örtük çəkilmiş yük

Nəqliyyat vasitəsindən yolun hərəkət hissəsinə düşən yük maneə yaratdıqda və onu dərhal aradan götürmək mümkün olmadıqda, sürücü qəza dayanma nişanı və ya yanıp-sönən qırmızı işıqlı fənər qoymalıdır.

Mikroavtobus, avtobus və minik avtomobillərin sürücülərinin nəqliyyat vasitəsinin damında xüsusi olaraq yük yeri quraşdırılmadıqda, onun damında yük daşması, yük yerinin qarşısını açıq qoymaqla, iri həcmli və ya çox uzun əşyalar daşması qadağandır. Tezalışan, partlayış qorxusu olan, radioaktiv, güclü zəhərləyici maddələr və ya digər təhlükəli yüklər yalnız fərqləndirmə - tanınma nişanları olan xüsusi təchiz edilmiş nəqliyyat vasitələri ilə və xüsusi qaydalarda müəyyən edilmiş şərtlərlə daşınır.

Şəkil 3.15. Yol ver nişanı və təhlükəli yükdaşıyan nəqliyyat vasitəsi

3.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “Sərnişinlərin müxtəlif nəqliyyat vasitələrində təhlükəsiz daşınması” haqqında klaster üsulundan istifadə edərək təqdimat hazırlayın.
- “Avtobus və yük avtomobilində sərnişin daşınmanın xüsusiyyətləri” mövzusu ətrafında müzakirə təşkil edin.
- Ağır çəkili və təhlükəli yüklərin daşınması ilə bağlı müzakirələr təşkil edin.

3.2.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Təhlükəsiz daşınmaları həyata keçirir”

- Banında sərnişin daşıyan yük avtomobillərini hansı sürücülər idarə edə bilər?
- Sərnişinlərin təhlükəsiz daşınmasını izah edin.
- “Uşaqlar” tanınma nişanı hansı nəqliyyat vasitələrində və necə quraşdırılır?
- Hərəkət vaxtı ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri sərnişinlərinin tələblərini sadalayın.
- Yüknün daşınması şəraitini izah edin.
- Fərqləndirmə - tanınma nişanları hansı nəqliyyat vasitələrinə quraşdırılır?

3.3.1. Qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərir

• Yol qəzaları zamanı ilkin tibbi yardım

İlkin tibbi yardım - gözlənilmədən xəstələnən və yaralanan insana müalicə olunana qədər və real imkanlar çərçivəsində göstərilən ilk köməkdir. Onun məqsədi yaralının vəziyyətini nəzarət altında saxlamaq, daha da pisləşməsinin qarşısını almaqdır. Diqqət edilməli məqamlardan biri yaralı təhlükəli yerdən güvənli yerə aparılmalı, təcili tibbi yardıma xəbər verilməlidir. Bəzən yol qəzası ilə qarşılaşan şəxslər əvvəlcə polisə zəng edirlər. Amma birinci təcili tibbi yardıma zəng etmək lazımdır. İlk tibbi yardımın məqsədi həyati təhlükəni ortadan qaldırmaq, həyati funksiyaların davam etdirilməsini təmin etmək, xəstə və ya yaralının vəziyyətinin pisləşməsinə önləmək, yaxşılaşmanı asanlaşdırmaqdır.

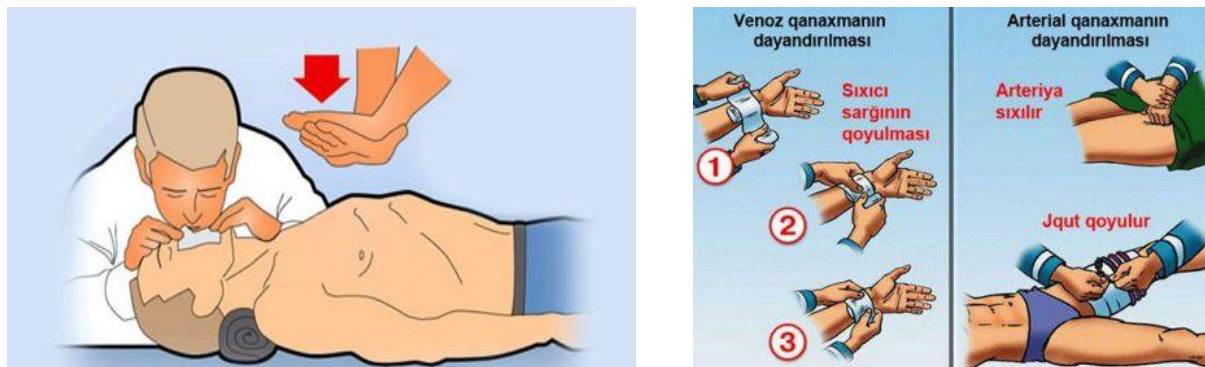
Şəkil 3.16. Qəza zamanı sürücülərə lazım olan vasitələr

Qəza yerində təhlükəsizliyi təmin etdikdən sonra onurğa yaralanması zamanı mütləq boyunluq bağlamaq lazımdır. Əgər tibbi yardım haqqında məlumatınız yoxdusa, təcili tibbi yardım maşını gələne qədər yaralının yerindən tərpətilməsinə icazə verməmək ən doğru qərardir. Əgər qəzaya uğrayan avtomobildə yanğın təhlükəsi varsa, yaralı təcili avtomobildən çıxarılmalıdır.

Qəzaya uğrayan şəxsin tənəffüs yolları açıq deyilsə, göstərilən tibbi yardımın bir köməyi yoxdur. Ona görə də yaralının tənəffüsünə hər hansı bir maneənin olub-olmadığına baxmaq lazımdır. Yaralı əgər yerdə yatırsa, dilinin arxaya gedib nəfəs almasına mane olmasın deyə başını geriye yatıraraq yana doğru çevirin.

Tənəffüs yolları açıq olduğu halda beyindəki mərkəzi sinir sistemi və ya tənəffüs əzələləri zədələnmiş ola bilər. Bu halda nəfəs alıb-verə bilməyən adama süni nəfəs vermək lazımdır.

Nəbz yoxlanarkən yaralının təzyiqi aşağı ola bilər və nəbzın qoldan yoxlanılması çətinləşə bilər. Buna görə də nəbzın boyundan yoxlanılması ən doğrusudur. Əgər ürək dayanıbsa, yaralıya ürək masajı etmək lazımdır. Amma bu çox çətin işdir və yalnız həkimlər, ya da ilkin tibbi yardım haqqında dərs alan şəxslər tərəfindən edilməlidir. Əgər şəxsin ürəyi az da olsa döyünürsə, ona ürək masajı etmək olmaz.

Şəkil 3.17. Ürək dayanması və qanaxma baş verən vaxt ilk tibbi yardım

Xəsarət alan şəxsdə qanaxma baş veribsə, ilk növbədə qanaxmanın növü təyin edilməlidir. Kapilyar qanaxmadırsa öz-özünə keçib gedir, ancaq daxili qanaxmadırsa zərərçəkənin rəngi ağarmağa başlayır. Belə olan halda, vətəndaşı hərəkətsiz, uzanmış halda saxlamaq lazımdır. Yaradan qanın axmasını önləmək üçün qanayan yeri möhkəmcə basmaq lazımdır. Əgər şərait varsa, yaranın üstünə təmiz bez və ya sarğı bezi qoyub, sonra əllə basmaq lazımdır. Qanın axması durduqda isə yaranın üzəri sarğı bezi ilə bir neçə dəfə sarılmalıdır. Sarğıni açıb qanlı bezi və pambığı dəyişdirmək qanın laxtalanmasını və qanamamanın dayanmasını gecikdirir. Bu vəziyyətdə əgər xəstəni yerindən tərpətmək üçün bir problem yoxdursa, qanayan hissəni ürək səviyyəsindən yuxarıda saxlamaq qanamamanın şiddətini azaldacaqdır.

- **Sürücülərə qarşı qoyulan tələblər**

Yol qəzaları zamanı xəsarət almış adama yerində ilkin tibbi yardımın göstərilməməsi nəticəsində ölüm halları baş verə bilər. Xüsusilə də yol-nəqliyyat hadisələrinin əsas hissəsini piyadaların avtomobillər tərəfindən vurulması təşkil etməsini nəzərə alsaq, həmin anda, xəsarət alan şəxsə sürücünün kömək etməli olduğunu söyləmək olar. Zərər çəkənləri həyat üçün təhlükəli xəsarət aldığı hallarda onu səmt üzrə gedən nəqliyyat vasitəsi ilə yaxınlıqdakı tibbi müəssisəyə göndərməli, bu mümkün olmadıqda isə özünün nəqliyyat vasitəsi ilə aparmalı, orada şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd və ya vəsiqə, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatı sənədini təqdim etməklə özünün soyadını, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat nömrə nişanını bildirməli, sonra hadisə yerinə qayıtmalıdır. Sürücü öz şəxsiyyəti barədə müvafiq orqana, həmçinin zərərçəkən şəxsə özü barədə məlumat verməlidir. "103"- ilk zəng ediləcək telefon nömrəsi olmalıdır. "112" nömrəli telefona nəqliyyat vasitəsində sıxılıb qalmış şəxs olduqda zəng edilməlidir.

Şəkil 3.18. Avtomobildə tibbi yardım çantası

Qanunda sürücülərə qarşı qoyulan tələblərdən biri də avtomobildə tibb çantasının olmasıdır. Tibb çantasında *travma (çıxıqlar, sınıqlar, əzilmələr), şok, yaralanmalar zamanı istifadə olunan ağrıkəsici, şoka qarşı və iltihab əleyhinə vəsaitlər; qanaxmanın dayandırılması, yaranın təmizlənməsi və sarğı üçün vəsaitlər; ürək ağrılarına qarşı vəsaitlər; kliniki ölüm zamanı ürək-ağciyər reanimasiyası üçün vasitələr; bayılmaya qarşı vasitə; qida və sair zəhərlənmələrdə dezintoksikasiya üçün vəsaitlər; stres hallarına qarşı vəsaitlər; küt uclu qaşçı - 1 ədəd; təlimat - 1 ədəd; plastmas futlyar - 1 ədəd* mütləq olmalıdır. Hər hansı vəsaitdən istifadə edildikdə yerinə dərhal yenisi qoyulmalı, vaxtı ötmüş vasitələrdən istifadə edilməməlidir.

3.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “İlk tibbi yardımın faydaları” haqqında təqdimat hazırlayın.
- “Qəza zamanı yaralanan şəxsin rəngi ağarmağa başlayarsa nə etməlisiniz?” mövzusu ətrafında rollu oyun təşkil edin.
- Tibbi yardım çantasının içərisində olan vasitələrin şəkillərindən slayd hazırlayın.

3.3.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Qəza zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərir”

- İlkin tibbi yardım nə deməkdir?
- Onurğa yaralanması zamanı nə etmək lazımdır?
- İlk tibbi yardımın məqsədi nədir?
- Qəzaya uğramış yaralı şəxsə qanaxmanın növlərini sadalayın.
- İlk tibbi yardım göstərilməzsə hansı hallar baş verə bilər?
- Tibb çantasında olan vəsaitləri sadalayın.

3.4.1. Müxtəlif növ siqnalları tətbiq edir

• Nizamlayıcının siqnalları

Müxtəlif yol və yolayrıclarında yol hərəkəti qaydalarına əməl etmək, yol hərəkətinin gərginliyinə yol verməmək və ya onu aradan qaldırmaq üçün nizamlayıcı siqnallarından istifadə olunur. Nizamlayıcı siqnallarının müxtəlif mənaları vardır:

- Bütün nəqliyyat vasitəsi sürücülərinə və piyadalara aid olan siqnallar;
- “Diqqət! Hərəkət dayandırılısın” siqnalı hərəkəti qadağan edir, lakin siqnal verilərkən yolayrıcında olan sürücü və piyadalara hərəkətlərini davam etməyə icazə verir;
- “Müəyyən istiqamət üzrə hərəkət” siqnalı nizamlayıcının ön və arxa tərəfindən gələn nəqliyyat vasitələri və piyadaların hərəkətini qadağan edir.
- “Sola dönmə” siqnalı nizamlayıcının sol tərəfindən gələn relssiz nəqliyyat vasitələrinə bütün istiqamətlərdə hərəkət etməyə, sinə tərəfindən gələn nəqliyyat vasitələrinə sağa dönməyə, arxa tərəfindən piyadalara hərəkət hissəsini keçməyə icazə verir, sağ və arxa tərəfindən gələn nəqliyyat vasitələrinin hərəkətini isə qadağan edir.

Şəkil 3.19. Nizamlayıcının siqnalı

Nəqliyyat vasitələri sürücülərinə və piyadalara “Sürəti azaldın”, “Sürəti artırın” və “Dayanın” siqnalları da vardır. “Sürəti azaldın” siqnalı nizamlayıcı əl ilə yuxarı-aşağı hərəkətlər edərsə, hərəkətə icazə verilən istiqamətlərdə sürücüdən öz nəqliyyat vasitəsinin sürətini azaldılmasını tələb edir. “Sürəti artırın” siqnalı nizamlayıcı əli ilə saat əqrəbi istiqamətində dairəvi hərəkətlər edərsə, hərəkətə icazə verilən istiqamətlərdə sürücüdən öz nəqliyyat vasitələrinin sürətini artırmaq, piyadalardan isə yolu keçməsinə tezləşdirməyi tələb edir. “Dayanın” siqnalı nizamlayıcı tərəfindən hər hansı nəqliyyat vasitəsinə tərəf yönəldilmişdirsə, onun sürücüsündən öz nəqliyyat vasitəsinə yolun hərəkət hissəsinin kənarında dayandırmasını tələb edir. Müstəsna hallarda, nizamlayıcı sadalanan siqnalların mənalardan fərqli olaraq yol hərəkəti iştirakçılarında aydın olan digər siqnalları verə, bunun üçün də fərdən istifadə edə bilər.

Nizamlayıcı elə yerdə dayanmalı və elə təchiz edilməlidir ki, yol hərəkəti iştirakçıları onun tərəfindən verilən siqnalları sutkanın işıqlı və qaranlıq vaxtı seçə bilsinlər. Sutkanın qaranlıq vaxtında nizamlayıcı işıq düşən yerdə dayanmalı və ya istifadə edilən jezl işıq saçan və yaxud işıq verən olmalıdır.

- **İşıqforun siqnalları**

Yollarda, yolayrıcında və digər yerlərdə yol hərəkətini nizama salmaq üçün işıqforlardan istifadə olunur. Onların vasitəsi ilə verilən siqnallarda yaşıl, sarı, qırmızı və ağ-sarımtıl rənglər tətbiq edilir. Təyinatından asılı olaraq işıqfor siqnalları dairəvi formalı, ox, piyadanın və ya velosipedin silueti şəklində və X formalı ola bilər. Dairəvi siqnalı işıqforların yaşıl ox şəklində bir və ya iki əlavə bölməsi ola bilər. Həmin bölmələr dairəvi yaşıl siqnalın səviyyəsində yerləşdirilir. İşıqforun dairəvi siqnallarının mənalı bunlardır: *Yaşıl rəngli işığın yanması* - bu siqnal hərəkətə icazə verir. Onun yanıb-sönməsi hərəkətə icazə verir və vaxtının qurtarmasını bildirir, tezliklə qadağan siqnalı yanacaq. *Sarı rəngli işığın yanması* - bu siqnal hərəkəti qadağan və tezliklə siqnalların dəyişəcəyi barədə xəbərdarlıq edir. Onun yanıb-sönməsi hərəkətə icazə verir və nizamlanmayan yolayrıcının və ya piyada keçidinin olduğunu

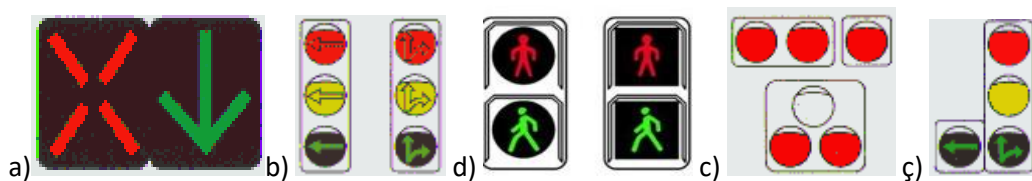
bildirir. Həmçinin təhlükə barədə xəbərdarlıq edir. *Qırmızı rəngli işığın yanması* və ya yanıb-sönməsi hərəkəti qadağan edir. Bu işıq sarı rəngli işıqla eyni vaxtda yanarsa hərəkəti qadağan edir və tezliklə yaşıl signalın yanacağını bildirir.

Şəkil 3.20. Müxtəlif formalı işıqforlar

İşıqforun oxlar şəklində qırmızı, sarı və yaşıl rəngli işıqlarının mənası müvafiq rəngli dairəvi işıqların mənası ilə eynidir, lakin onların qüvvəsi yalnız oxlarla göstərilən istiqamətə şamil edilir. Həm də sola dönməyə icazə verən ox, müvafiq yol nişanının geriyyə dönməyi qadağan etmədiyi hallarda, geriyyə dönməyə də icazə verir. Əlavə bölmədəki yaşıl oxun da mənası belədir. Əlavə bölmənin işığının sönməsi bu bölmənin nizamladığı istiqamətdə hərəkətin qadağan edilməsi deməkdir. İşıqforun əsas yaşıl işığının üstünə qara konturlu ox çəkilməşsə, bu sürücülərə işıqforun əlavə bölməsinin olduğunu bildirir. Əlavə bölmənin işığında göstəriləndən fərqlənən digər istiqamətlərdə hərəkətə icazə verir.

İşıqforun işığı piyada (velosiped) silueti şəklindədirsə, onun qüvvəsi yalnız piyadalara (velosipedçilərə) şamil edilir. Bu zaman yaşıl işıq piyadaların (velosipedçilərin) hərəkətinə icazə verir, qırmızı işıq isə onların hərəkətini qadağan edir. Velosipedçilərin hərəkətini nizamlamaq üçün həmçinin dairəvi işıqları olan kiçik ölçülü işıqforlardan da istifadə edilə bilər.

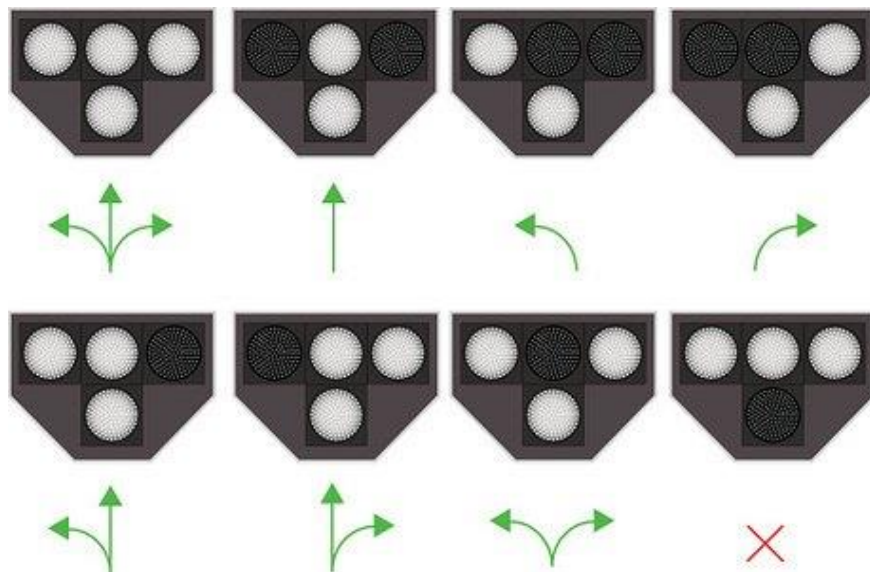

Şəkil 3.21. Qarşılıqlı hərəkət (a), müəyyən istiqamətlərdə hərəkəti nizamlamaq üçün (b), piyada (d), dəmiryol keçidlərində hərəkəti nizamlamaq üçün (c), əlavə bölməli (ç) işıqforlar

Kor piyadalara yolun hərəkət hissəsini keçməyin mümkünlüyünü bildirmək üçün işıqforun işıq signallarına səs signalı da əlavə edilə bilər. Yolun hərəkət hissəsinin zolaqları ilə, xüsusən hərəkət istiqaməti əks tərəfə dəyişə bilən zolaqları ilə nəqliyyat vasitələrinin hərəkətini nizamlamaq üçün belə yollarda qırmızı rəngli X formalı signalı və aşağı yönəldilmiş oxşəkilli yaşıl signalı olan qarşılıqlı işıqforlar tətbiq edilir. Bu signallar onların altında yerləşən zolaqda hərəkəti müvafiq sürətdə qadağan edir və ya ona icazə verir. Qarşılıqlı işıqforun əsas signallarına diaqonal üzrə aşağı sağa və ya sola istiqamətləndirilmiş oxşəkilli sarı signal əlavə edilə bilər. Onun yanması signalın dəyişəcəyini və oxun göstərdiyi zolağa keçməyin zəruriliyini bildirir.

Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələri üçün ayrılmış zolaqda hərəkət edən həmin nəqliyyat vasitələrinin hərəkətini nizamlamaq üçün "T" hərfi şəklində yerləşmiş ağ-sarımtıl dörd

dairəvi siqnalı olan berrəngli siqnal işıqforları tətbiq edilə bilər. İşıqforun aşağısında yanan siqnalla eyni anda yuxarıda yanan bir və ya bir neçə siqnal - hərəkətə icazə verir. Aşağı siqnalla birlikdə: yuxarıdakı sol siqnal yananda - sola, ortadakı yananda - düzünə, sağdakı yananda - sağa hərəkət etməyə icazə verir. Əgər yalnız yuxarıdakı üç siqnal yanarsa, hərəkət qadağandır.

Şəkil 3.22. "T" şəkilli işıqforun siqnalları

Dəmiryol keçidində yerləşən dairəvi ağ-sarımtıl siqnal nəqliyyat vasitələrinin keçiddən keçib getməsinə icazə verir. Yanıb-sönən ağ-sarımtıl və sönmüş qırmızı siqnal olduqda görmə sahəsi həddində keçidə yaxınlaşan qatarın olmadığı halda hərəkətə icazə verir. Dəmiryol keçidlərində işıqforun yanıb-sönən qırmızı siqnalı ilə bərabər, keçiddən keçməyin qadağan olunması barədə hərəkət iştirakçlarına əlavə məlumat vermək üçün səs siqnalı da tətbiq oluna bilər.

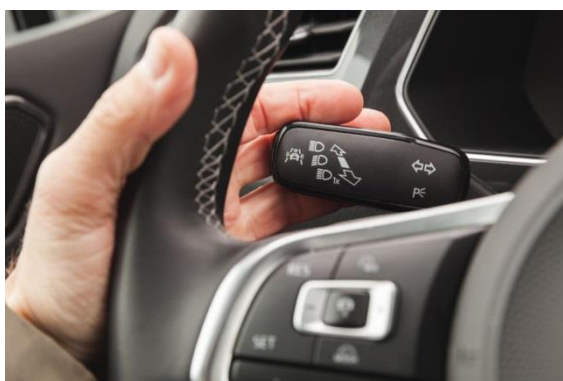
Şəkil 3.23. Dəmiryol keçidində işıqforlar

İşıqforun və nizamlayıcının siqnallarının yerinə yetirilməsi yol iştirakçıları üçün məcburidir. Onların qadağanedici siqnalı verildikdə isə sürücülər nəqliyyat vasitələrini stop-xətt, piyada keçidi qarşılarında, digər yolayrıclarında isə işıqfor qarşısında dayanmalıdır. Yolayırıcında, kəşişən yolun hərəkət hissəsi və dəmiryol keçidi qarşısında hərəkətinə icazə verilən nəqliyyat vasitələrinə və piyadalara maneə yaratmadan işıqfor və ya nizamlayıcı qarşısında sürücü nəqliyyat vasitəsini nizamlayıcının göstərdiyi yerdə dayandırmalıdır. Siqnal verildikdən sonra yolun hərəkət hissəsində olan piyadalar keçidi boşaltmalıdır. Bu mümkün olmadıqda nəqliyyat vasitələrinin əks istiqamətli hərəkətlərini ayıran xəttin üzərində dayanmalıdırlar.

Nizamlayıcının siqnalları və göstərişləri işıqforun siqnallarına, yol nişanlarının və nişanlama xətlərinin tələblərinə zidd olduqda belə sürücülər və piyadalar bu siqnallara və göstərişlərə əməl etməlidirlər.

- **Səs siqnalı, xarici işıq cihazları və xüsusi siqnalların tətbiqi**

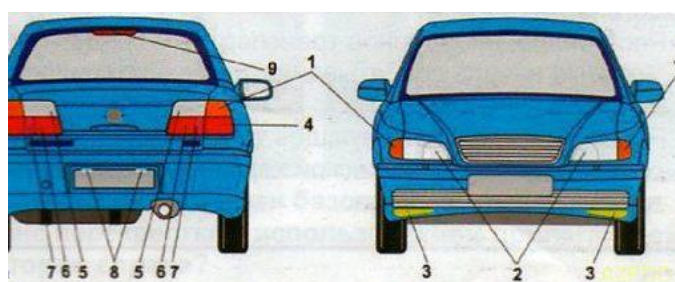
Yaşayış məntəqələrində yol kifayət qədər işıqlandırıldıqda və yaşayış məntəqələrindən kənarında əgər yolun hərəkət hissəsi yol boyu işıqlanmışdırsa və əgər həmin işıqlandırma sürücüyə kifayət qədər məsafədə görmək imkanı verirsə, sürücünün gözlərini qamaşdırmamaq məqsədi ilə qarşıdan gələn nəqliyyat vasitəsinə azı 150 metr qalmışsa, yol hərəkətinin digər iştirakçılarının gözlərini qamaşdırma bilən hər hansı digər hallarda yaxın işığa keçirilməlidir. Gözü qamaşdıqda sürücü qəza işıq siqnalını qoşmalı və hərəkət zolağını dəyişmədən sürəti azaltmaqla nəqliyyat vasitəsinə dayandırılmalıdır.

Şəkil 3.24. Gözü qamaşdıran işıq

İrəlidə hərəkət edən nəqliyyat vasitəsindən yaxın məsafədə hərəkət etdikdə, ötməzdən əvvəl qısa müddətə faraların uzaq işığını yandırmaqla xəbərdarlıq işıq siqnalı vermək olar. Sutkanın işıqlı vaxtında hərəkət edən nəqliyyat vasitəsinə göstərmək məqsədilə faranın yaxın işıqları motosiklet, moped, uşaq dəstələrini daşıyan avtobus, digər nəqliyyat vasitələrini yedəyə alan nəqliyyat vasitələri, müxtəlif yük daşıyan nəqliyyat vasitələri, xüsusi olaraq ayrılmış zolaqla nəqliyyat vasitələrinin axınına qarşı hərəkət edən ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitələrində dayandırılmalıdır.

Duman faralarından məhdudiyətli görünmə şəraitində, sutkanın qaranlıq vaxtı yolun işıqlandırılmamış istifadə oluna bilər. Ötmə barədə xəbərdarlıq etmək üçün səs siqnalı əvəzinə işıq siqnalı verilə bilər. Bu işıq siqnalı sutkanın işıqlı vaxtı faraların işıqlarını qısamüddətli yandırıb-söndürməkdən və sutkanın qaranlıq vaxtı isə faraların yaxın işığını dəfələrlə uzaq işığa keçirməkdən ibarətdir.

Şəkil 3.25. Fara və işıqlar. 1-dönmə göstəriciləri, 2- yaxın (uzaq) işıq faraları 3- duman faraları, 5-geriyə hərəkət fənərləri, 8- dövlət qeydiyyat nişanının işıqları

Üstün keçid hüquqi olan operativ nəqliyyat vasitələrinin xüsusi səs siqnalı və sayrışan işıq siqnalı olmalıdır. Belə nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri sayrışan işıq və xüsusi səs siqnalını qoşmalıdırlar. Sürücülər onlara yol verildiyini yəqin etdikdə üstünlükdən istifadə edə bilirlər. Üstün keçid hüququ olan, qırmızı və ya göy sayrışan işıq və xüsusi səs siqnalı ilə işarə verən nəqliyyat vasitəsi yaxınlaşdıqda, hərəkətin digər iştirakçıları sağa dönmə işıq göstəricisini yandırmalı, üstün keçid hüququ olan nəqliyyat vasitələri üçün zolağı boşaltmalı və ya yol qırağına mümkün qədər yaxın hərəkət etməli, zərurət olduqda isə nəqliyyat vasitəsini dayandırmalıdır.

Narıncı və ya sarı rəngli sayrışan işıq siqnalları quraşdırılmış xüsusi nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri yolda tikinti, təmir və ya təmizlik işləri görərkən hərəkət təhlükəsizliyini təmin etmək şərtilə, yol nişanlarının və nişanlama xətlərinin tələblərindən kənara çıxa bilirlər. Başqa sürücülər onların işinə maneçilik törətməməlidirlər. Narıncı və ya sarı rəngli işartılı məşəl, hərəkət zamanı üstünlük vermir və hərəkətin digər iştirakçıları təhlükə barədə xəbərdar etməyə xidmət edir. Xüsusi səs və işıq siqnalları quraşdırılmış nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarında xüsusi qeydiyyatdan keçməlidir.

3.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Nizamlayıcının siqnalları haqqında şəkillər toplayaraq təqdim edin.
- İşıqfor siqnallarının müxtəlif formalarından maketlər hazırlayaraq təqdim edin.
- “Xüsusi səs siqnalları olan nəqliyyat vasitələrinin üstün hərəkəti” mövzusunda digər mənbələrdən istifadə edərək məlumat toplayın və təqdim edin.

3.4.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Müxtəlif növ siqnalları tətbiq edir”

- Nizamlayıcı siqnallardan harada istifadə olunur?
- Nizamlayıcı siqnalların mənalərini sadalayın.
- Nizamlayıcının dayandığı yerin xüsusiyyətlərini izah edin.
- İşıqfor siqnallarının formalarını sadalayın.
- Rəngli oxlarla göstərilən işıqforların mənalərini izah edin.
- Səs siqnalları ilə işıq siqnallarının fərqi izah edin.

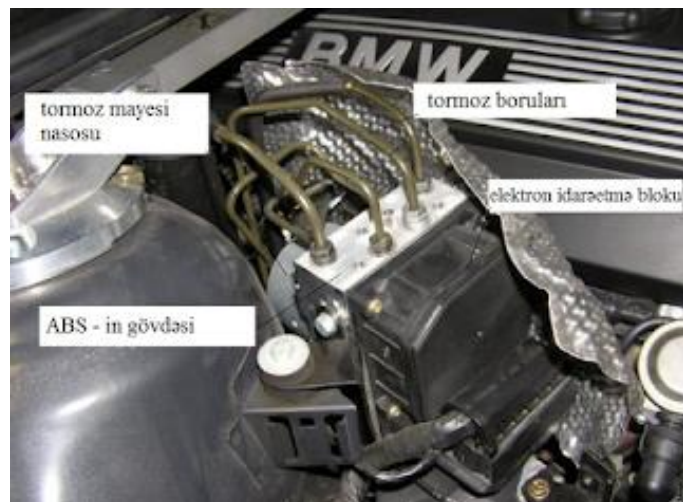
3.5.1. Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsinə səbəb olan nasazlıqları müəyyən edir

• Tormoz sistemləri və sükan idarə mexanizmində nasazlıqlar

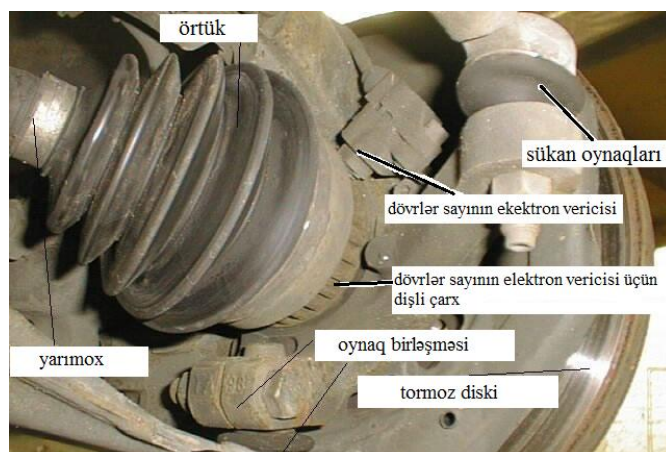
Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsinə səbəb olan nasazlıqlara tormoz sistemləri, sükan idarə mexanizmi, xarici işıq cihazları, qabaq şüşənin şüşə silgələri və şüşəyuyanları, təkər və şinlər, mühərrik və konstruksiyanın digər üsülləri daxildir. İşçi tormoz sisteminin sınağı sement və ya asfalt-beton örtüklü hamar yolun quru üfüqi sahəsində və tormozlanmanın başlanğıc sürəti avtomobillər, avtobuslar və avtoqatarları üçün isə saatda 40 kilometr, motosiklet və mopedlər üçün isə saatda 30 kilometr olan halda aparılır. Nəqliyyat vasitələrini

təchiz edilmiş vəziyyətdə, sürücünün iştirakı ilə, idarəetmə orqanına iş tormoz sisteminin birdəfəlik təsiri yolu ilə sınaırlar.

Şəkil 3.26. Əks bloklayıcı tormoz sisteminin real görünüşü

Hidravlik, pnevmatik və pnevmohidravlik tormoz ötürücülərində hermetikliyin pozulması mühərrik işləməyərkən tormoz sistemini idarəetmə orqanları tam qoşulmuş halda olduqda havanın təzyiqinin aşağı düşməsinə səbəb olursa, istismarı qadağan edilir. Həmçinin pnevmatik və ya pnevmohidravlik tormoz ötürücülərinin manometri işləmədikdə, duracaq tormoz sistemi aşağıdakı nəqliyyat vasitələrinin tərpənməz vəziyyətini təmin etmədikdə, təchiz olunmuş vəziyyətdə minik, yük avtomobillərinin və avtobusların və avtomobil qatarlarının da istismarı qadağan edilir.

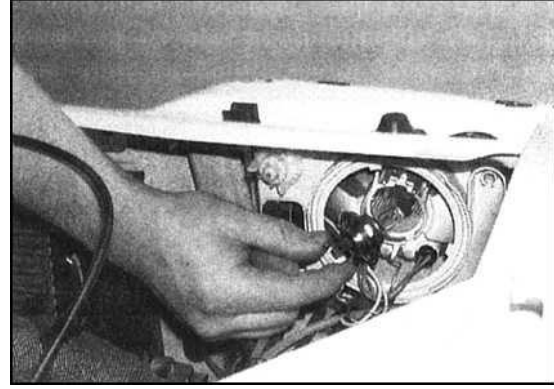
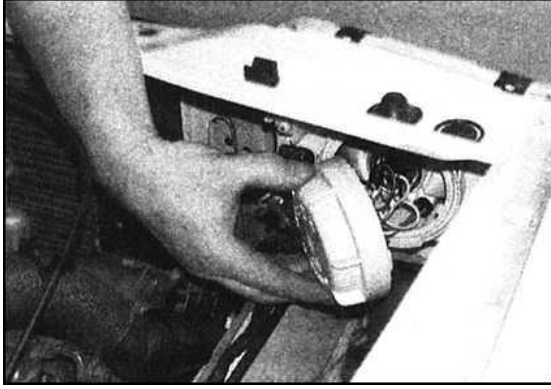

Şəkil 3.27. Elementlərin görünüşü

Sükan idarə mexanizmində lüftün cəmi müəyyən edilmiş hədd qiymətlərindən çox olduqda, detal və qovşaqların konstruksiyada nəzərdə tutulmayan yerdəyişməsinə yol verildikdə, yivli birləşmələr müəyyənləşdirilmiş üsulla burulub bağlanmadıqda və ya bərkidilmədikdə, konstruksiyada nəzərdə tutulmuş sükan idarə gücləndiricisi nasaz olduqda və ya ümumiyyətlə olmadıqda istismarı qadağan edilir.

- **Xarici işiq cihazları, təkərlər və şinlərdə nasazlıqlar**

Xarici işiq cihazlarının miqdarı, tipi, rəngi, yerləşməsi və iş rejimi nəqliyyat vasitəsi konstruksiyasının, faraların nizamlanması isə dövlət standartlarının tələblərinə uyğun olmadıqda nasazlıq aradan qaldırılır. Həmçinin xarici işiq cihazları və işıqqaytarıcılar müəyyənləşdirilmiş rejimdə işləmədikdə və ya çirklənmiş olduqda, işiq cihazlarında işıqyayıclar olmadıqda, sayrışan işıqlar standartın tələblərinə uyğun qurulmadıqda nasazlıq aradan qaldırılır. Geriyə hərəkət fənərləri nəqliyyat vasitəsinin qabağında qırmızı rəngli, arxasında isə ağ rəngli işiq cihazları və ya işıqqaytarıcılar qurulduqda nasazlıq aradan qaldırılır.

Şəkil 3.28. İşiq cihazlarında təmir

Qabaq şüşənin şüşə silgəcləri müəyyən edilmiş rejimdə işləmədikdə, nəqliyyat vasitəsinin konstruksiyasında nəzərdə tutulmuş şüşəyuyanlar işləmədikdə nasazlıq aradan qaldırılır.

Qoşqular üçün şinlərin protektorundakı naxışların qalmış hündürlüyü normaları yedəkçi nəqliyyat vasitələrinin şinləri üçün olan normalarda müəyyən edilir. Minik avtomobilləri şinlərinin protektorundakı naxışların qalmış hündürlüyü normalardan az olduqda, şinlərdə kordun çılpəqlaşması, habelə karkasın təbəqələrə ayrılması, protektorun və şinin yan rejiminin qopması kimi yerli zədələr olduqda, nasazlıq aradan qaldırılır. Həmçinin bərkitmə boltu olmadıqda, təkərlərin diskində və çənbərlərində çatlar olduqda, şinlər ölçüsünə, yükötürmə qabiliyyətinə görə nəqliyyat vasitəsinin modelinə uyğun gəlmədikdə nasazlıq aradan qaldırılır. Bundan başqa avtobusun, minik avtomobilinin və ya onun qoşqusunun bir oxuna radial şinlə birlikdə diaqonal şin və ya protektoru müxtəlif naxışlı şinlər geydirildikdə nasazlıq aradan qaldırılır.

Şəkil 3.29. Təkərlərdə nasazlığın təmiri

- **Mühərrik və konstruksiyanın digər ünsürlərində nasazlıqlar**

İşlənmiş qazlarda zərərli maddələrin miqdarı və onların tüstülənməsi dövlət standartlarında müəyyən edilmiş kəmiyyətlərdən çox olduqda, yanacaq sisteminin hermetikliyi pozulduqda, işlənmiş qazları xaric etmə sistemi saz olmadıqda nasazlıq aradan qaldırılır. Mühərrikin səs gücünün artırılması məqsədi ilə nəqliyyat vasitəsinin işlənmiş qazları xaric etmə sisteminə normativ tələblər pozulmaqla avadanlıq quraşdırıldıqda və ya dəyişdirildikdə də nasazlıq aradan qaldırılır.

Nəqliyyat vasitələrində arxanı göstərən güzgü, şüşə olmadıqda, səs siqnalı işləmədikdə, sürücünün görünüş dairəsini məhdudlaşdıran əlavə əşyalar qoyulduqda və ya şüşələrə hər hansı örtüklər çəkildikdə nasazlıq aradan qaldırılır. Ancaq avtomobil və avtobusların qabaq şüşəsinin yuxarı hissəsində rəngli, şəffaf plyonka bərkidilə bilər. Sənaye üsulu ilə hazırlanan rəngli şüşələrin tətbiqinə icazə verilir. Hər iki tərəfdə arxanı göstərən xarici güzgülər olduqda avtobusun pəncərələrindən pərdə asmağa, eləcə də minik avtomobillərinin arxa şüşələrinə örtük çəkməyə və ya sənaye üsulu ilə hazırlanan jalüz asmağa yol verilir.

Şəkil 3.30. Avtomobilin nasaz hissələri və pərdəli arxa yan şüşə

Kuzov və ya kabinə qapılarının qıfılları, yük platforması bortlarının cəftələri, sistem boğazının və yanacaq baki tıxacının cəftələri, sürücünün oturacağına vəziyyətini nizamlayan mexanizm işləmədikdə, yedəkçinin və qoşquların ilişmə-dartı və ilişmə-dayaq qurğuları nasaz olduqda nasazlıq aradan qaldırılır.

Nəqliyyat vasitələrində dərman qutusu, odsöndürən, qəza dayanma nişanı, təhlükəsizlik kəmərləri olmadıqda, nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat nişanı standartın tələblərinə cavab vermədikdə nasazlıq aradan qaldırılır.

3.5.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Nəqliyyat vasitələri istismarının qadağan edilməsinin səbəb olan nasazlıqlara daxil olan mexanizm və konstruksiyaların şəkillərini toplayaraq təqdim edin.
- “Tormoz sistemi işləmir” mövzusu haqqında esse hazırlayın.
- Nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsində müxtəlif, fərqli, qadağan olan hissələri toplayın və təqdimat hazırlayın.

3.5.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsinə səbəb olan nasazlıqları müəyyən edir”

- Nəqliyyat vasitələrinin istismarının qadağan edilməsi səbəblərini sadalayın.
- İşçi tormoz sisteminin səmərəlilik normaları hansılardır?
- Tormoz ötürücüsünün hermetikliyinin pozulmasını izah edin.
- Xarici işıq cihazlarının nasazlıqlarını sadalayın.
- İşlənmiş qazların xaricetmə sisteminin düzgün işləmədiyini izah edin.
- Kuzov və kabinədə hansı nasazlıqlar olarsa avtomobilin istismarına icazə verilmir?

Təlim Nəticəsi 4: Avtomobilin idarə edilməsinə dair ilkin tapşırıqları yerinə yetirməyi, avtomobili avtodromda, marşrut üzrə və mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarə etməyi bacarır

4.1.1. İlkin sürmə təlim qaydalarını izah edir

- **Tələbənin avtomobillə ilkin tanışlığı**

Avtomobili idarə etmək çox adamın arzusu ola bilər. Ancaq bu elə də asan deyil, bir uşağın əlifbanı öyrənməsi qədər çətinidir. Avtomobili idarə etmək üçün insan ilk əvvəl özünə güvənməlidir. Bunun üçün sürücülük kurslarına getmək və təlim maşınları ilə öyrənmək lazımdır. Bu zaman avtomobil idarə etməyi nəzəri deyil, həm də praktiki şəkildə öyrənmək olar. Burada təlimçinin təcrübəsi önəmlidir. Təlim avtomobillərinin əsas özəlliyi sükan arxasında tələbənin olmasına baxmayaraq, təlimçinin ayağında da idarəetmə qurğularının olmasıdır. Bununla təlimçi avtomobili qəzalardan sığortalayır.

Şəkil 4.1. Təlimçi və tələbə ayağı altında idarəetmə qurğusu olan təlim maşını

Təlim keçmək çox diqqət və məsuliyyət tələb edən işdir. Lakin sonda tələbə peşəkar, təhlükəsiz avtomobil idarə etməyi öyrənəcək. Təlim nəinki fərdi şəxslərə, sürücülərin hazırlıq səviyyəsini artırmaq istəyən hüquqi və fiziki şəxslərə də xidmət göstərir. Nəqliyyat vasitəsinə sürməyi öyrənən şəxs bu Qanunla nəzərdə tutulmuş yol hərəkəti qaydalarını bilməli və onun tələblərini yerinə yetirməlidir. Sürmə təlimi verən şəxsin üstündə həmin kateqoriyalı nəqliyyat vasitəsinin sürmə təlimi vermək hüququna dair sənədi və ya azı 5 il sürücülük təcrübəsi olmalı, habelə müvafiq kateqoriyalı NV-ni idarə etmək hüququna dair vəsiqəsi olmalıdır. Sürmə təlimi keçirilən mexaniki nəqliyyat vasitəsi "Təlim nəqliyyat vasitəsi" tanınma nişanı ilə işarələnməli və sürmə təlimi verən şəxs üçün arxanı göstərən güzgü və pedallar ilə təchiz olunmalıdır.

Şəkil 4.2. Avtomatik sürət qutusu

Təlimçi təlimə ilk dəfə gələn şəxsi öncə idarə edəcəyi avtomobillə tanış edir. Sürət qutusunun idarə olunmasını başa salır. Avtomatik sürət qutusundan istifadə etmək üçün üzərindəki hərflərin mənasını bilmək, öyrənmək və onlardan nə zaman istifadə edəcəyimizə diqqət etməliyik. İstifadə etdiyimiz sürət qutusunda P,R,N,D, + və – işarələri var:

- P- Parking. Dayanmaq üçün istifadə edilir.
- R- Rear gear. Arxaya hərəkət zamanı istifadə edilir.
- N- Neutral. Neytral vəziyyəti göstərir.
- D- Drive. Avtomobili idarə etmək üçün istifadə edilir.
- + və – Bu işarələr sürət pilləsini aşağı yuxarı etmək üçündür.

Avtomatik sürət qutusunda sərt keçişlər etmək olmaz! Keçişləri asta-asta etmək, mühərriki gücə salmamaq məqsədi ilə birdən qaz verməmək lazımdır.

- **Sükan arxasında düzgün əyləşmə**

Avtomobilə giriş qapıdan başlayır, sonra sükan arxasında əyləşilir. Avtomobili idarə etmək üsulu oturuşumuzdan çox asılıdır. Oturacağı çox yuxarı qaldırmaq olmaz, çünki nəqliyyat vasitəsinin ağırlığından uzaqda olmuş oluruq, yol ilə təmasda hər hansı dəyişikliyi hiss etmərik. Pəncələrimiz əyləcə, qaza rahat dəyməsi üçün oturacağı ona uyğun tənzimləməliyik. Digər ayağımızı dirəmə nöqtəsinə qoyanda ayaqlar yorulmaz. Əyləci nasaz olanlardan başqa o zaman əyləci basanda tutmur ki, əyləc ayağın ortası ilə və ya dabanla basılır. Bu düzgün deyil. Daban yerdən götürülmədən əyləc və qaz basılır, bu zaman avtomobili daha təhlükəsiz idarə etmək olur.

Şəkil 4.3. Sükanı yalnız tutan sürücü

Sükanda əlimiz 3-ə 15 dəqiqə qalmış vəziyyətində olmalıdır. Bu zaman həm dönmə işıqlarına, həm də şüşələrin təmizlənməsinə rahat imkan əldə etmiş oluruq. İnsanda beyin və əl bir- biri ilə bağlı olan nöqtələrdir. Yəni beyin hara baxırsa, əl də ora gedir. Sükan düzgün tutulubsa, bir neçə sm sükanı sağa, sola döndərib maneədən uzaqlaşmaq olar. Sükan düzgün tutulmadıqda avtomobili idarə etmək əldən çıxar. Qollar tam açılmalı deyil, yorulmasın deyə kor bucaq şəklində az qatlanmalıdır.

Bəzən sürücülüyü öyrənən şəxs nəqliyyat vasitəsini idarə edəndə kapotun altından yeri görməyə çalışır, bu mümkün deyil. Avtomobilin kor bucağını və həcmi müəyyənləşdirmək lazımdır. Avtomobili idarə edərkən başı arxaya söykəmək lazım deyil. O söykənəcək qəza zamanı sürücünün boynunu qoruyur. Onun çıxarılması hadisə zamanı boyunun sınmasına gətirib çıxaracaq. Odur ki, onu da düzgün nizamlamaq lazımdır.

- **Avtomobil mühərrikinin işə salınması**

Avtomobili hərəkətə gətirmək üçün hər hansı bir enerjiyi lazım olan mexaniki enerjiyə çevirmək üçün mühərrikdən istifadə edilir. Müasir avtomobillərdə, əsasən, daxiliyanma mühərriki işlədir. Daxiliyanma mühərriki konstruksiyasına görə rotorlu və porşenli olur. Müasir avtomobil mühərrikilərində karbürator demək olar ki, tamamilə injektorla əvəz olunur. Benzinlə işləyən injektorlu mühərriklərdə yanıcı qarışıq alışıdırma şamı ilə, dizellə işləyən injektorlu mühərriklərdə isə yanıcı qarışıq közərmə teli vasitəsi ilə silindir daxilində özbaşına alışıdır. Böyük avtomobillərdə tətbiq olunan dizel mühərriki nisbətən az yanacaq sərf edir, lakin ağır və səs- küylüdür. Elektron idarəetməli dizellərin yeni qida sistemi avtomobillərin səsini, tütüsünü və s.azaltmağa imkan verir.

Şəkil 4.4. Mühərrik işə salınması və ikitərəfli hərəkət yol nişanı

Avtomobilin xaricinə əl gəzdirərkən mühərriki işə salmaq olmaz. Şüşələri silib, nömrəni təmizləyib, itin-pişiyin maşınınızın altında gizlənmədiyinə əmin olub, bundan sonra mühərriki işə salıb, əyləci basıb və sürət qutusu 1-ə keçiririk (avtomat sürətlər qutudursa, "D"-yə keçirilir). Bütün bu proseduralar həmin hissələrdəki yağları da hərəkətə gətirəcək, yəni onlar da qızmağa başlayacaq. Sürüşə başlamazdan öncə, ayağınızı əyləcdən çəkmədən ilk olaraq isti hava vuran cihazı deyil, şüşə qızdırıcılarını işə salırıq. Əgər yoxdursa, isti hava vurana tam aşağı sürət rejimində işə salırıq. İsti havanı şüşəyə istiqamətləndiririk. Bu zaman generatora elektrik yükü düşəcək və motor boş işləməyəcək, o generator rolunu oynamağa başlayacaq. Avtomobilin şüşəsi donubsa bu şüşənin açılıb- bağlanmasına da təsir göstərəcək.

Onun ardınca sükanı sağa və sola fırlatsanız hidrogücləndiricilərdə olan yağı hərəkətə gətirəcəksiniz. Deməli, bu zaman avtomobil yola hazırdır. Lakin unutmaq olmaz, hərəkətə ehməlcə

başlamaq lazımdır. Çünki yüksək dövrülülüyə malik qaz verib getmək avtomobilə ziyandır. Hər avtomobil mühərriki fərdi xüsusiyyətlərə malikdir.

4.1.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “Təlim üçün mexaniki nəqliyyat vasitələri nə ilə təchiz olunmalıdır? ” mövzusu haqqında esse hazırlayın.
- Sükan arxasında düzgün və yalnız hərəkətlərə aid şəkillər toplayaraq slayd hazırlayın.
- “Avtomobili təhlükəsiz idarə etməli” mövzusu haqqında digər mənbələrdən istifadə edərək təqdimat hazırlayın.

4.1.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“İlkin sürmə təlim qaydalarını izah edir”

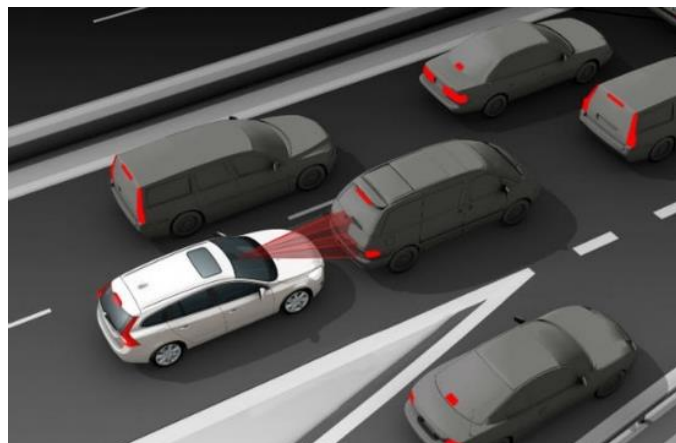
- Avtomobili idarə etmək üçün ilk növbədə nə lazımdır?
- Təlim avtomobillərinin əsas özəlliyi nədir?
- Sürmə təlimi verən şəxsin xüsusiyyətlərini sadalayın.
- Avtomobili idarə etmək üçün sükan arxasında oturmaq qaydasını izah edin.
- Mühərrikin işə salınması ardıcılığını izah edin.
- Şüşə qızdırıcıları və ya isti hava vuran nə üçün lazımdır?

4.2.1. Avtomobili avtodromda düzgün idarə edir

• **Avtomobillərin ara məsafəsinə düzgün riayət olunması**

Tələbə ani və daimi manelərdən qaçmaq üçün qəfil istiqamətin dəyişdirilməsini, sürüşkən yollarda və digər potensial təhlükəli vəziyyətlərdə dönməni, yollarda əyləc və istiqamətin dəyişdirilməsini, zolaqların dəyişdirilməsini bilməlidir.

Şəkil 4.5. Ara məsafəsinin saxlanması

Hərəkətə başlamaq üçün əvvəlcə hazırlıq görülür, digər hərəkət iştirakçlarına münasibətdə diqqətli olmaq lazımdır. Xəbərdaredici siqnallar vaxtında yandırılmalı, verilməlidir. Arxaya baxış güzgüsündən istifadə edilib, nəqliyyat vasitəsinin yerindən mükəmməl tərpədilməlidir. Sürət artırılması və ötürücüyə keçirmə elementi yerinə yetirilir. Sonra düzünə hərəkət, yolun hərəkət hissəsində düzgün yerləşmə, lazımi hərəkət sürətinə riayət olunması vacibdir. Nəqliyyat vasitələrinin arasında ara və yan məsafələrin seçilməsi tələb olunur. Bir istiqamətdə iki və daha çox hərəkət zolağı olan yolda manevr etməyə, xəbərdaredici siqnalların vaxtında verilməsinə, dayanmış nəqliyyat vasitələrinin, o cümlədən ictimai nəqliyyatın və digər maneələrin yanından düzgün ötmə ardıcılıqlarına riayət olunmalıdır.

Şəkil 4.6. Minimum ara məsafənin məhdudlaşdırılması və eyni əhəmiyyətli yolların kəsişməsi nişanları

- **Avtomobilin məhdudlaşdırılmış sahələrdə təlimi**

Hazırda qeydiyyat imtahan şöbəsinin sürmə meydançası və inzibati binalarında müasir şərait yaradılıb. Təcrübi imtahan ikimərhələli prinsiplə - birinci mərhələ xüsusi bağlı meydançada və ya avtodromda, ikinci mərhələ isə sınaq marşrutlarında qəbul edilir. Sürmə meydançaları ən müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsiləri ilə təchiz edilir. Avtodrom və ya bağlı meydançanın ərazisinin örtüyü möhkəm olmalı, onlar nəqliyyat vasitələrinin hərəkətlərindən ayrılmalı və imtahan qəbul edilməsi üçün müvafiq vasitələrlə təchiz edilməlidir. İmtahanın birinci mərhələsində təcrid edilmiş ərazidə sürücülüyə namizədin sürmə təlimi elementlərinin yerinə yetirilməsi bacarığı və vərdişi yoxlanılır. Meydançada təlim dairəsi yaradılır, zəruri yol nişanları və elektron lövhələr qoyulur, yoxuş sahə (maillik 16%-dən aşağı olmayaraq), hərəkət hissəsinin geriyyə dönmək üçün eni məhdudlaşdırılmış sahə, avtomobilin geriyyə dayanacaq yerinə verilməsi üçün qutu (boks) yerləşdirilir.

Şəkil 4.7. Təlim zamanı

Daimi avtodrom, yaxud da bağlı meydança olmadıqda, başqa ərazidən də istifadə edilə bilər. Bu halda onların element quruluşları daşına bilən vasitələrin köməyi ilə tərtib olunmalıdır. Minik avtomobilləri üçün "hərəkət hissəsinin geriyyə dönmək üçün eni məhdudlaşdırılmış sahəsi"nin və "avtomobillərin geriyyə dayanacaq yerinə verilməsi üçün boks"un elementləri, 1,2 m hündürlüyündə, davamlı özülü olan, yuxarılarında bayraqlar asılmış və boz-yaşıl rəngli dayaqlarla təchiz edilir. Yüklü avtomobilləri üçün isə belə elementlər, aralarında tarıma çəkilməmiş tros və onlara rəngli bayraqlar bağlanmış dayaqlarla təchiz edilir. Tarıma çəkilməmiş trosun hündürlüyü, avtomobilin yük platformasının hündürlüyünə uyğun gəlməlidir.

Nəzəri imtahanı uğurla verənlər burada praktiki biliklərini nümayiş etdirirlər. Sürücü avtomobili idarə edərkən praktiki səviyyəsinin dərəcəsinə yoxlamaq məqsədilə avtomobillərə monitorlar qoyulur. İmtahan zamanı hər bir sürücüyə 100 bonus balı verilir, qayda pozulduqca sistem bu ballardan çıxır. İmtahanda hər elementin özünün cərimə balı var. Məsələn, ən yüksək cərimə balı avtomobili ağ və ya sarı xəttin üzərində idarə edərkən, həmçinin işıqforun tələbini yerinə yetirmədikdə ala bilərsiniz. Belə qayda pozuntuları 100 baldır ki, bu da imtahandan kəsilmək deməkdir. Ən yüngül pozuntu isə əl əyləcindən düzgün istifadə etməyəndə alırlar– cəmi 10 bal. İmtahandan uğurla keçənlər inzibati bölmədə sürücülük vəsiqəsini alırlar.

Şəkil 4.8. Sağa, sola və geriyyə dönmək qadağandır nişanları

- **Minik avtomobilinin yedəyə alınması**

Yedəyəalma bir avtomobilin köməyi ilə digər avtomobilin daşınmasıdır. Bu daşınma üç üsulla həyata keçirilə bilər: "bərk" və "yumşaq" bəndləyici vasitələrin köməyi ilə yedəyə alma, tam və ya qismən yükləmə. "Bərk" bəndləyici vasitənin köməyi ilə yedəyə almada aralıq vasitə rolunu polad borulardan ibarət konstruksiya oynayır. Əgər yedəyə alınmalı olan minik avtomobildirsə, o zaman bu vasitədən istifadə olunmur. Çünki yedəyə alınacaq minik avtomobilində həmin polad konstruksiyanı bərkitmək üçün yer nəzərə alınmayıb.

Şəkil 4.9. Yedəyə alma

Tam və ya qismən yükləmə zamanı yedəyə alınacaq avtomobilin saxlanması üçün xüsusi mexanizmə malik olan yük maşınının üzərinə avtomobil ya bütünlüklə, ya da bir oxu üzərində qoyulur. Yol hərəkəti qaydaları avtomobilin “yumşaq” bəndləyici vasitənin köməyi ilə yedəyə alınmasını qadağan etdiyi hallarda bu üsuldən istifadə olunur.

“Yumşaq” bəndləyici vasitənin köməyi ilə yedəyə alma ən çox yayılmış yedəyə alma üsuludur. Bu zaman polad və ya kapron trosdan istifadə olunur. Seçim imkanı olduqda sonuncuya üstünlük vermək məsləhətdir. Belə ki, keçirilmiş sınaq testləri kapron trosun poladdan heç də geri qalmadığını təsdiq edib. Kapron uzanmağa qadir olması sayəsində avtomobilin arzuolunmaz təkanlarının qarşısını alır ki, bu da trosun taxıldığı yerləri deformasiyadan və ya qırılmaqdan, kuzovun detallarını isə zədələnməkdən qoruyur. Kapron trosların qüsurlu cəhəti ondadır ki, onlar sallandıqda asfalta sürtünərək zədələnilirlər. Yumşaq bəndləyici vasitədən istifadə olunarkən trosun uzunluğu 4-6 metr arasında olmalıdır.

Şəkil 4.10. Trosdan istifadə

Avtomobili yedəyə almazdan əvvəl sürücülər hərəkət marşrutunu müəyyən etməlidirlər. Hərəkətin intensiv olduğu, döngələrin, eniş və yoxuşların çox olduğu küçələrlə hərəkət etməmək məsləhətdir. Hərəkətə başlamazdan əvvəl qabaqdakı, sürücüsü ilə arxadakı avtomobilin sürücüsü şərti siqnal barədə razılaşmalıdırlar.

Yedəyi aparan avtomobilin sürücüsü daim yadda saxlamalıdır ki, iki avtomobilin ümumi uzunluğu 12-15 metr təşkil edir, sürətiyiğmə və ya əyləcləmə imkanı isə məhduddur. Buna görə də öz hərəkət zolağından çıxmaq üçün istənilən manevrə (məsələn, ötmə manevrinə) başlamazdan əvvəl məsafəni və trayektoriyani elə hesablamaq lazımdır ki, yedəyə alınmış avtomobil həmin manevri axıradək başa çatdıra bilsin. Yedəkdə avtomobil aparılan zaman hərəkət sürəti 50 km/saat sürətini aşmamalıdır. Yolla hərəkət edərkən imkan daxilində dayanmamağa və kəskin əyləcləmə hərəkətləri etməməyə çalışmaq lazımdır. Yedəyə alınmış avtomobilin sürücüsü əyləcin pedalını basmadan ayağını daim hazır vəziyyətdə əyləc pedalında saxlamalıdır.

Şəkil 4.11. Avtomobilin çəkilməsi

- **Təlimin əsas elementləri**

Təlim avtodromu avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sürülməsi üzrə tədris proqramının tələbinə uyğun avadanlıqlaşdırılır və əsas elementləri bunlardır:

- sürmə təliminin ilkin tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün meydança və dairəvi marşrut;
- qabarit tunelləri, darvazalar, səkkizvari, ziqzaqvari keçidlər;
- dəmiryol platformaları və keçidləri;
- estakadalar;
- təpə və yamaclar;
- yol nişanları, işıqforlar, hərəkət hissəsinin nişanlanması və istiqamətlər.

Sürücülüyə namizədin hazırlığını müəyyən etmək üçün digər bir element avtodromda yoxuşda yerindən tərpənmədir. *Yoxuşda yerindən tərpənmə* - avtomobili yoxuşda saxlamalı, sonra hərəkəti davam etdirməsidir. Bu halda avtomobil yerindən səliss tərpənməli, mühərrik sönməməli və avtomobil 20 sm-dən çox arxaya getməməlidir. Hərəkət hissəsinin eni məhdudlaşdırılmış yerdə geriyyə dönmə əmri verilir ki, bu ölçüləri məhdudlaşdırılmış yol sahəsində sürətlər qutusunun arxa ötürücüsünü işə salmaqla bir dəfədən geri dönmədir. Geriyyə verilərkən avtomobil elə dayanmalıdır ki, onun xarici konturu işarə edilmiş boksun daxilində olsun. Bu element yerinə yetirilərkən boksdan olan minimal məsafə imtahan avtomobilinin dönmə radiusunun xarici qabaritindən 1,5 dəfə az olmalıdır.

Kiçik yaşlı uşaqları təlimə gətirmək düzgün deyil. Onlar qavrama baxımından hazır olmur, həmçinin kiçik yaşda avtomobili idarə etmək Qanuna ziddir. Tələbənin yaşı 18-dən az olmamalı, idarəetmə üzrə ilkin vərdişləri olmalı, hərəkət qaydalarını bilməlidir. O, 2-3 dərs təlim maşınları üçün nəzərdə tutulmuş ərazidə bu qaydaları təkrarlayır. Növbəti dərslərdə tələbələrə magistral yola çıxmaq üçün psixoloji təlimlər keçilir. Bu təlimlər sərbəst olmaq üçün çox vacibdir.

Şəkil 4.12. Təlim zamanı

Şəhərin magistral yollarında təlimlərə başlamazdan əvvəl, qarşıya çıxacaq olan yol nişanları tələbəyə öyrədilir. İşıqforlardan istifadə, yolayrıclarından keçmə, ötmə əməliyyatı, dönmələr, yol vermə, sürət həddi və digər lazımı nişanları tələbəyə başa salınır. Sürücü olmaq istəyən tələbənin bunu neçə dərsə öyənməsi onun özündən asılıdır. Bəzən 10, bəzən isə 20 və daha çox təlim ilkin sürücülük təcrübəsi üçün kifayət edir. Təlim zamanı tələbə yerində işə salınma, önə, geriyyə hərəkət etdirmə, güzgülərlə işləmə, park etmə və sair kimi qaydaları öyrənir.

4.2.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “Fərqli mövqelərdə maneələri aşmaq üçün hansı tədbirləri görürdünüz?” mövzusu haqqında klaster üsulundan istifadə edərək təqdimat hazırlayın.

- Nizamlanmış və xüsusi nişanlarla təchiz olunmuş təlim meydançasının maketini hazırlayın.
- Təlim üçün lazım olan əsas elementlərin şəkillərini toplayaraq təqdim edin.

4.2.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Avtomobili avtodromda düzgün idarə edir”

- Sürmə təlimini öyrənən tələbə maneələrdən qaçmaq üçün nə etməlidir?
- Hərəkətə başlayarkən hansı tədbirlər görülməlidir?
- Ara məsafəsinin saxlanması izah edin.
- Çox hərəkət zolağı olan yollarda hansı ardıcılıqlara riayət olunmalıdır?
- Sürmə təliminin təcrübi imtahanı necə keçirilir?
- Təlimin əsas elementlərini sadalayın.

4.3.1. Avtomobilin təyin edilmiş marşrut üzrə idarəsini həyata keçirir

- **Çox zolaqlı hərəkət hissəsində manevretmə və tormozlama**

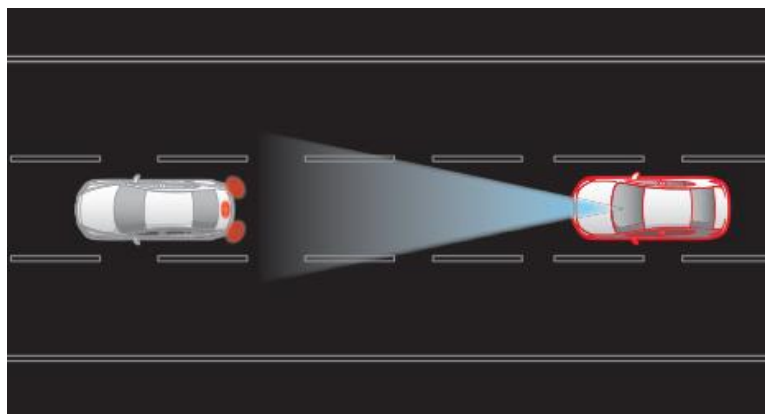
Müxtəlif yollarda sürmə təliminə yalnız təlim verən şəxsin iştirakı ilə və nəqliyyat vasitəsinə sürməyi öyrənən şəxsin onu idarə etməkdə ilkin vərdişi olduqda yol verilir. Tələbə avtomobili marşrut üzrə idarə etmək üçün düzgün oturuş pozaları (oturacaq kəməri, baş üçün nəzərdə tutulan oturacağın yuxarı hissəsi) və bunların təhlükəsizlik üçün vacibliyini bilməlidir. Düz və aşağı yollarda optimal dayanma məsafəsi və buna təsir edən faktorları, lazımından az və yaxud çox dönmə qaydalarını öyrənməlidir.

Yolda yerdəyişmə bir zolaqdan digərinə düzgün icra edilməlidir. Nizamlanan yol ayırıcından keçib, nizamlanmayan yol ayırıcına yaxınlaşarkən yol şəraitinə qiymət verilməlidir. Lazım gəldikdə xəbərdaredici siqnallar da verilə bilər. Hərəkət iştirakçılarında siqnallara qarşı lazımi reaksiya olmalıdır. Yol ayırıcının qarşısında düzgün dayanma edib, sonra yerindən tərpədmə mükəmməl olmalıdır. İşıqforun siqnallarına və ya yol polisi əməkdaşının işarələrinə əməl olunmalıdır. Nizamlanmayan yol ayırıcısını keçmək üçün yol ayırıcısına yaxınlaşarkən, yol nişanlanma xətlərinin tələbləri və digər hərəkət iştirakçılarının işarələri nəzərə alınmalıdır. Hərəkətə üstünlük verilən hallarda onlara əməl edilməli, yol ayırıcısına yaxınlaşdıqda hərəkət sürəti düzgün təyin olunmalı və piyada keçidindən düzgün keçmək lazımdır. Dönmənin (geriyə dönmənin) icrası, döngəyə düzgün daxil olunması, mükəmməllik, sürət və hərəkət trayektoriyası nəzərə alınmaqla döngədən çıxma elementləri yerinə yetirilməlidir.

Şəkil 4.13. Ötmə qadağandır

Ötmədən əvvəl yol nişanlarının, nişanlanma xətlərinin tələblərini və hərəkətin digər iştirakçılarının davranışlarını nəzərə alaraq, yol şəraiti qiymətləndirilməlidir. Hər zaman xəbərdarlıq siqnallarının vaxtında verilməsi düzgün olar. Konkret şəraitdən asılı olaraq ötmə vaxtı sürət rejimi, hərəkətin təhlükəsizliyini təmin etmək şərti ilə ötmə əməliyyatının başlanğıcı və qurtarması trayektoriyası nəzərə alınmalıdır. Dayanma xəbərdarlıq siqnalının vaxtında verilməsi və düzgün yerdəyişmə, hərəkət sürətinin mükəmməl olaraq azaldılması, yolun hərəkət hissəsində (kənarında) dayanarkən nəqliyyat vasitəsinin düzgün yerləşdirilməsi əsas şərtlərdəndir. Tormoz pedalı axıra kimi basılmamalıdır, ehmalca yavaş-yavaş basılmalıdır. Avtomobil hər hansı sürətlə hərəkət edərkən onun dayandırılmasında sürücünün və sərnəşinlərin başı tərpənmirsə *ideal tormozlama* adlanır (1sm belə olsun).

Şəkil 4.14. Təhlükəsiz tormozlama

Bütün daxili yollarda avtomobil sürməklə yanaşı, yolkənarı nişanlar, eləcədə sürücülük qaydaları təlim müddətində öyrənilir. "Avtomagistral" nişanı ilə işarələnmiş və nəqliyyat vasitəsinin yüksək sürətlə hərəkəti üçün təyin olunmuş yollarda sürmə təlimi keçmək qadağandır.

- **Nəqliyyat vasitələrinin dayanması və piyada keçidləri**

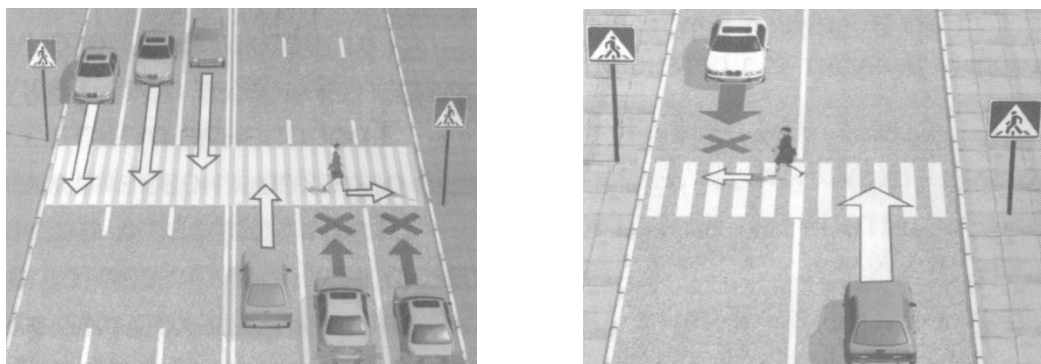
Tələbə "dayanma" və "durma"nın fərqlərini ayırd etməlidir. *Nəqliyyat vasitəsinin dayanması* adamların minməsi və ya düşməsi, yaxud yüklərin yığılması və ya boşaldılması üçün zəruri olan vaxt ərzində nəqliyyat vasitəsinin hərəkətsiz vəziyyətə gətirilməsidir. Bu nəqliyyat vasitəsinə sərnişin və ya yük üçün saxladıqda dayanma olur. *Nəqliyyat vasitəsinin durması* - avtomobil sərnişin və ya yükədən ötrü saxlanmamışdırsa, bu dayanma sayılmayacaq. Bu artıq durmadır. Yəni hərəkətsiz vəziyyətə gətirilmiş nəqliyyat vasitəsi və onun dayanması adamların minməsi və ya düşməsi, yaxud yüklərin yığılması və ya boşaldılması üçün zəruri olan vaxtla məhdudlaşmır.

Şəkil 4.15. Duracağın qadağan olunduğu və dayanma qadağan olunan yerlər

Avtomobillərini harada, necə gəldi saxlamaq olmaz. Nəqliyyat vasitələri dayanmanın qadağan edildiyi yerlərdə, yaşayış məntəqələrindən kənarında, yolların hərəkət hissəsində, dəmiryol keçidlərinə 50 metrədən az yaxınlıqda, girişin, habelə darvaza qarşısında, duracağın qadağan olunduğu yerlərdə, dayanma və durma yol nişanları ilə işarələnmiş yerlərdə durması qadağandır. Bu qaydaları pozan sürücülər cərimələnir, avtomobilləri isə cərimə meydançasına aparılır. Hərəkətin intensiv olduğu bəzi ara küçələr var ki, orda da avtomobili park etmək olmaz.

Nizamlanan piyada keçidlərində işıqforun icazə signalı yandırıldıqda, sürücü imkan verməlidir ki, həmin istiqamətin hərəkət hissəsindəki piyadalar yolu keçməyi başa çatdırsınlar. Əgər piyada keçidində nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti nizamlayıcı tərəfindən və ya işıqfor vasitəsilə nizamlanmırsa, sürücü keçidə yaxınlaşarkən sürəti lazımınca azaltmalıdır ki, yolu keçməyə başlamış piyadaları təhlükəyə məruz qoymasın. Əgər piyada keçidə daxil olmuşdursa və ya daxil olmaqdadırsa, sürücü nəqliyyat vasitəsinə dayandırmalı və piyadaya yol verməlidir.

Şəkil 4.16. Piyadaya düzgün yol verilməsi

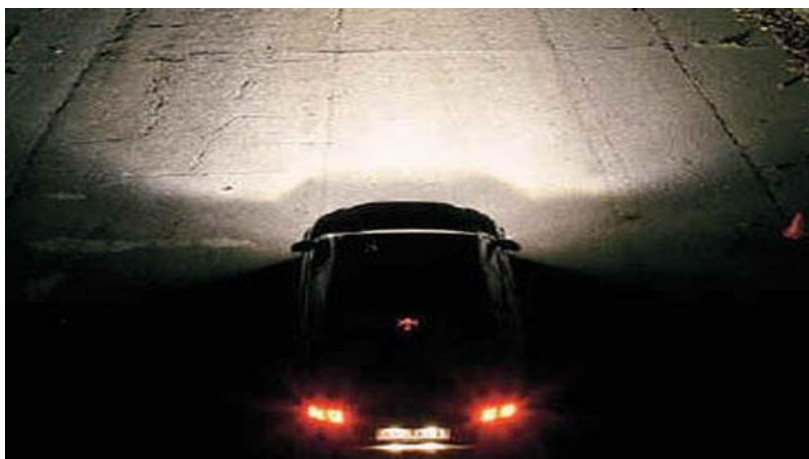
Əgər nəqliyyat vasitəsi nizamlanmayan piyada keçidinin qarşısında dayanmışdırsa və ya sürətini azaltmışdırsa, qonşu zolaqlarda hərəkət edən digər nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri yalnız dayanmış nəqliyyat vasitəsinin qarşısında piyadaların olmadığını yəqin etdikdən sonra hərəkəti davam etdirə bilərlər. Piyada keçidindən o biri tərəfdə tıxac yaranıbsa və bu, sürücünü piyada keçidində dayanmağa məcbur edəcəksə, onun piyada keçidinə girməsi qadağandır. Sürücü yaşayış məntəqələrində, piyada keçidlərindən kənarında ağ çəliklə işarə verən kor piyadalara da yol verməlidir.

Əgər ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsinə minmə və ya ondan düşmə yolun hərəkət hissəsində və ya orada yerləşən minik meydançasında aparılırsa, sürücü dayanacaqda duran ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsinə doğru gedən və ya ondan düşüb gedən sərnəşinlərə yol verməlidir (qapılar tərəfdən). “Uşaqlar” tanınma nişanı olan dayanmış nəqliyyat vasitəsinə yaxınlaşarkən, sürücü sürətini azaltmalı, lazım gəldikdə dayanmalı və uşaqlara yol verməlidir.

- **Günün qaranlıq vaxtında avtomobilin təhlükəsiz hərəkəti**

Hərəkət intensivliyinin az olmasına baxmayaraq, baş vermiş yol-nəqliyyat hadisələrinin əksəriyyəti gecə vaxtının payına düşür. Qaranlıq düşdükcə yolun və ətrafdakı əşyaların görünməsi pisləşdiyindən, müşahidəlilik qabiliyyəti azaldığından, gözlər tez yorulduğundan və qarşıdan gələn nəqliyyat vasitəsinin fara işıqları ilə qamaşdırıldığından, sürücü yuxulamağa başlayır və belə hadisələrin nəticələri çox ağır olur. Ona görə də gecə vaxtı hərəkətdə sürücü xüsusilə diqqətli olmalıdır. Gündüz vaxtı insan gözü müxtəlif əşyaların və mühitin kiçik parlaqlıq dəyişmələrinə həssas olmasına baxmayaraq, süni işıqlandırmada bu mümkün olmur. Ona görə də rəng və rəng çaları duyumu pisləşir və bütün əşyalar gümüşü-boz rəngdə görünürlər. Fara işıqları ancaq nəqliyyat vasitəsinin qarşısındakı dar bir sahəni işıqlandırdığından, bu sahədən kənardakı əşyaların sürücü tərəfindən qavranması məhdudlaşır.

Gecə vaxtı hərəkətin təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi və sürücülərin işinin asanlaşdırılması üçün müasir avtomobillər fara işıqları, bu və ya digər istiqamətə dönmə işıq göstəriciləri, səs siqnalları və s. kimi təkmilləşdirilmiş işıq sistemi və cihazları ilə təchiz olunublar. Yüksək effektivliyə malik müxtəlif səs və işıq siqnallarının olmasına baxmayaraq, sürücülər gecə vaxtı kiçik sürətlə hərəkət etməli və yol-nəqliyyat hadisələrinin qarşısını almaq üçün bütün digər zəruri tədbirləri görməlidirlər. Sutkanın qaranlıq vaxtı, məhdudiyətli görmə şəraitində, habelə tunellərdə və digər hərəkətdə olan nəqliyyat vasitələrində və qoşqularda təchizatından asılı olaraq faralarının yaxın və uzaq işıqları, arxa qabarit işıqları və qoşqularda qabarit işıqları yandırılır.

Şəkil 4.17. Avtomobil faralarının yandırılmış yaxın və uzaq işıqları

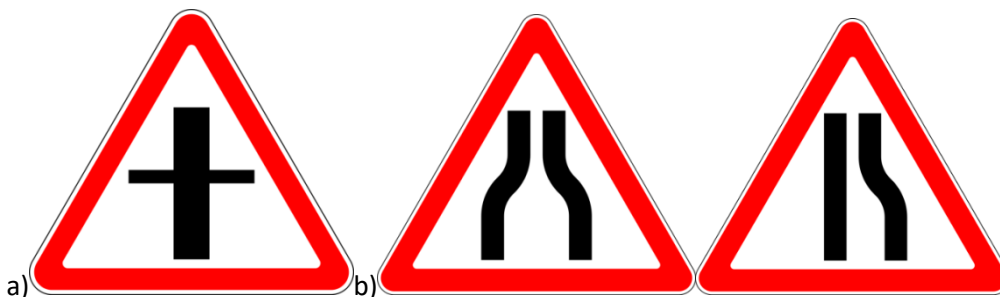
İşıqları və qabarit fənərləri olmayan, yolun hərəkət hissəsi və ya çiyində dayanmış avtomobillər gecə vaxtı xüsusilə təhlükəli olduqlarından, onlar tez bir zamanda yoldan kənarlaşdırılmalıdırlar. Bu mümkün olmadıqda isə qəza dayanması nişanı və ya qırmızı yanib sönən işıqlı fənərlərdən istifadə olunmaqla, təhlükəsizlik tədbirləri görülməlidir.

Yaşayış məntəqələrində yol lazımı səviyyədə, yaşayış məntəqələrindən kənarında isə yolun hərəkət hissəsi yol boyu işıqlandırılmışdırsa, həmin işıqlandırma sürücüyə kifayət qədər məsafədə görmək imkanı verirsə və sürücünün gözlərini qamaşdırmamaq məqsədilə qarşıdan gələn nəqliyyat vasitəsinə azı 150 m qalmış uzaq işıq yaxın işığa keçirilməlidir. Gözü qamaşdırılan sürücü qəza işıq signalını qoşmalı və hərəkət zolağını dəyişmədən sürəti azaltmaqla avtomobilini dayandırmalıdır.

Şəkil 4.18. Sutkanın qaranlıq vaxtı keçiddə sürmə

Yalnız yaşayış məntəqələrindən kənarında, qarşıdan avtomobil gəlmədikdə proyektor-faradan və axtarıcı faradan istifadə etməyə icazə verilir. Yaşayış məntəqələrində belə faralardan ancaq operativ və xüsusi xidmət nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri xidməti tapşırığı yerinə yetirərkən istifadə edə bilərlər. Onlar adətən, şəhərlərarası işləyən avtobuslarda kuzovun yuxarı hissəsində ortada qoyulur. Axtarıcı faralar isə təcili yardım, polis, yanğınsöndürən, qəza xidməti və s. nəqliyyat vasitələrində tətbiq olunurlar. Arxa duman fənərlərindən yalnız məhdudiyətli görünmə şəraitində istifadə edilə bilər. Onları STOP-siqnallara qoşmaq qadağandır.

Şəkil 4.19. Sağdan ikinci dərəcəli yolun bitməsi (a) və yolun daralması (b) nişanları

Ötmə barədə xəbərdarlıq etmək üçün bu manevrə başlamazdan qabaq səs signalı əvəzinə (və ya onunla birlikdə) işıq signalı verilə bilər. Bu işıq signalı sutkanın işıqlı vaxtı faraların işıqlarını qısamüddətli yandırır-söndürməkdən, sutkanın qaranlıq vaxtı isə faraların yaxın işığını uzaq işığa keçirməkdən ibarətdir. Xüsusən yağışlı havalarda gecə vaxtı sürücü periodik olaraq, faraları və işıq əksetdiricilər də daxil olmaqla, digər işıq cihazlarını təmizləməlidirlər. Əgər sürücü yolun örtüyünün olub-olmadığını təyin edə bilmirsə (sutkanın qaranlıq vaxtı, palçıq, qar və s. nəticəsində), üstünlük nişanları isə yoxdursa, o, belə hesab etməlidir ki, ikinci dərəcəli yoldadır.

- **Dumanlı havada avtomobilin idarə edilməsi**

Qış vaxtı dumanlı havada görüş məsafəsi bəzən 1-2 metrədən azala bilər. Bunun üçün sürücü yaxşı görməli və görünməlidir. Uzaq faraları yandırmamalı, yaxın fara və ön duman faraları yandırılmalıdır. Belə havada çox vaxt uzaq faraları yandırılar, halbuki yaxındakı dumanlı sahə işıq bəndinə dönüb qabağı görməyə mane olur. Yaxın faralar və ön duman faralar yandırılmalıdır. Dumanda sürücülərin yol verdiyi başqa bir səhv bütün faraları söndürüb, ancaq ön duman faraları yandırmaqdır. Nəticədə qarşından gələn sürücülər maşının cizgilərini aydın görə bilmirlər və qəza ehtimalı artır.

Şəkil 4.20. Dumanlı havada avtomobil sürmə

Dumanlı havada başqa maşınların signalalarını aydın eşitmək üçün şüşəni açmaq lazımdır. Bu zaman ara məsafəsinə də fikir verilməlidir. Duman su buxarından ibarət olduğuna görə yolu isladır və əylənmə məsafəsi quru havaya nisbətən daha uzun olur. Belə ki, normal şərtlərdə 100 km/saat sürətilə gedərkən əylənmə məsafəsi 44-50 metr, dumanda isə 100 metrədən çox olur. 60 km/saat sürətilə gedən nəqliyyat vasitəsi 60 metr ara məsafəsi qoymalıdır.

Dumanlı havada sol zolağa keçmək olmaz, çünki görüş məsafəsi və sürət az olduğu üçün qarşından gələn avtomobillə toqquşma ehtimalı da artır. Əgər bu mütləqdirsə fara və signalı ətrafdakılara xəbərdar edilməlidir. Avtomobili saxlayanda sayrısan işıqlar yandırılmalıdır. Belə havada şəhər içində piyadalar da aydın görünmədiyindən avtomobili yavaş sürmək lazımdır. Yol kəsişmələrində mütləq dayanıb yolda adam olub-olmadığını yoxlamaq lazımdır. Yaxşı olardı ki, piyadalarda işıqlayan fosforlu paltar geyinsin.

4.3.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- “Nizamlanan və nizamlanmayan yol ayrıcılarında hərəkət” mövzusunda şəkillər toplayaraq təqdim edin.
- “Günü qaranlıq vaxtında təhlükəsizliyin təmin olunması” mövzusu ətrafında debat təşkil edin.

- Görülməli iş sahəsini müəyyənləşdirən, qaranlıqda təhlükəsizliyi təmin edən nişanların maketlərini hazırlayın və təqdim edin.

4.3.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Avtomobilin təyin edilmiş marşrut üzrə idarəsini həyata keçirir”

- Yollarda sürmə təliminə nə zaman icazə verilir?
- Yol ayrıcılarından keçmə qaydalarını sadalayın.
- Yol şəraitinin qiymətləndirilməsi nə deməkdir?
- İdeal tormozlama necə olur?
- Dayanma və durmanı izah edin.
- Bu nişanı gördükdə nə etməlisiniz?

4.4.1. Mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarəetməni yerinə yetirir

- **Mütəşəkkil avtomobil dəstəsində təlimə hazırlıq**

Qarşıda qırmızı və ya göy sayrışan işıq və xüsusi səs signalı ilə təchiz edilmiş operativ nəqliyyat vasitəsinin müşayiəti ilə bir hərəkət zolağında bir-birinin ardınca faraları yandırılmış vəziyyətdə hərəkət edən üç və ya daha artıq mexaniki nəqliyyat vasitəsindən ibarət olan dəstəyə *mütəşəkkil nəqliyyat dəstəsi* deyilir. Siyahısı müəyyən edilmiş qaydada elan olunan yollarda sürmə təlimi qadağandır.

Yola çıxmazdan əvvəl avtomobilin ətrafına dövrə vurub, təhlükəsizlik yoxlanılır. Məsələn, avtomobilin nömrəsi yerindədirmi, təkər altında heyvan varmı-yoxmu, işıqlar işləyirmi, təkərlərin təzyiği yaxşıdırmi, güzgülər cızılıbmı və avtomobilin ətrafında onun hərəkətinə mane olacaq hər hansı yad əşya yoxdurmu və s. Sonra avtomobilə əyləşə bilirik. Avtomobilin qapısını tam açmaq lazım deyil. Yol kənarındayıqsa, bir adamın yerləşə biləcəyi qədər qapını açıb əyləşmək lazımdır.

Güzləri nizamlamaq üçün orta güzgüdə özümüzü tam görmək lazım deyil. Güzgüdə gözümlərimizin və qulağımızın bir balaca hissəsi düşməlidir, arxa görüntü şüşəsi tamamilə görünməlidir. Bəzən sürücülər arxa şüşələrə pərdə asırlar. Sağ və soldakı nəqliyyat vasitələrini sağ və sol güzlərlə görmək olar. Ancaq arxadakı güzlərlə əyləşdiyimiz avtomobilin qabaritlərindən kiçik olan nəqliyyat vasitəsini görməyə bilirik. Onu görmək üçün ortadakı güzgü lazımdır. Düzgün nizamlanan bu güzgü ilə arxada əyləşən sərnişinləri də görə bilirik.

Şəkil 4.21. Avtomobilin nizamlanan güzgüsü

Yan sağ güzgü yerə bir qədər əyili formada, hər iki qapı tutacaqlarını və arxanı göstərəcək vəziyyətdə olmalıdır. Bu güzgü ilə yeri ona görə görmək lazımdır ki, park edən zaman səkiyə nə qədər yaxın və ya uzaq olduğumuzu bilək. İkinci dərəcəli yoldan əsas yola keçən zaman da buradan gələn nəqliyyat vasitələrini də görə bilək. Sol güzgü ilə də ön və arxa qapının tutacağı görünməlidir. Həmçinin yeri də bir qədər görmək lazımdır. Bu təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunandan sonra yola çıxmaq olar.

Şəhər daxilində hərəkət etmək hər bir tələbə üçün çətin və həyəcanlı bir vaxtdır. Sürücülük üsulunu yaxşı bilmək, əlamətləri anlamaq və yol qaydalarını bilmək vacibdir. Sürücü sükan arxasında sağlam olmalıdır. Ani yorğunluq və stress bərpası mümkün olmayan hadisələrə gətirib çıxarda bilər. Sürücülərin çoxu bilir ki, avtomobili idarə etmək əlavə məsuliyyət, əlavə gərginlik, əlavə həyəcan deməkdir. İş gününün sonunda sutkanın müəyyən müddətini sükan arxasında keçirən şəxslər adətən digərlərindən daha çox yorğunluq hiss edir. Psixoloji təzyiqlər bir yana dursun, fiziki yükün yorğunluğu da adama mənfi təsir göstərir.

Sürücülərin iş və istirahət rejiminə, həmçinin daşıyıcılar tərəfindən bu rejimə riayət olunmasına nəzarəti qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi həyata keçirir. Sərnişin və yük daşımalarını həyata keçirən sürücülər tərəfindən

yol hərəkəti qaydalarına və hərəkətin təhlükəsizliyinə riayət olunmasına nəzarəti Daxili İşlər Nazirliyi həyata keçirir.

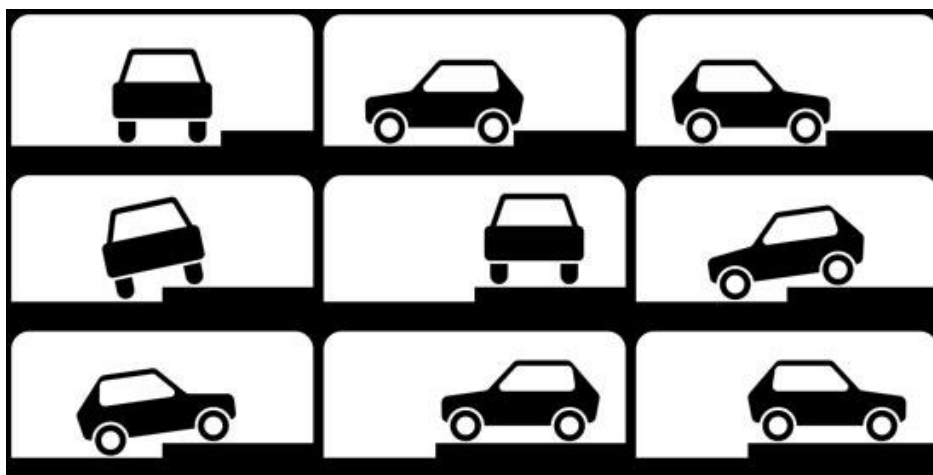
- **Parklanmanın xüsusiyyətləri**

Avtomobili park etmək üçün saxlayıb sürətlər qutusunu R-ə atır və onu hansı tərəf səkidə parklayacağısa o tərəfə də sükanı döndərir. 45 dərəcəlik bucaq altında təkərləri düzəldib, avtomobili arxaya veririk. 2 avtomobil arasında park edəcəyiksə məsafəni bərabər saxlamalıyıq. Çünki hər iki tərəfdəki nəqliyyat vasitələri çıxarkən bu avtomobili vurmasın. Əgər həmin yerdən çıxmaq lazım gələrsə avtomobili arxaya verib, dönmə işıqlarını yandırıb güzgülərlə işləmək lazımdır. Bir az da sürəndən sonra artıq güzgü ilə deyil başla çönüb baxmaq lazımdır əks halda avtomobili vura bilərik. Çünki bu vaxt güzgülər yol kənarındakı obyektləri göstərir.

Şəkil 4.22. Arxa-arxaya park edən avtomobil

Aşağıdakı nişanlar olan sahədə (a) səkiyə paralel və ya perpendikulyar parklamağa kütləsi 3.5t-dan artıq olmayan avtomobillərə və digər nəqliyyat vasitələrinə icazə verilir. Bu nişanlar olan sahədə kütləsi 3.5-dan artıq olan avtomobillərin parklanması qadağandır! Digər nişanlar olan sahədə səkiyə çıxmaqla parklamağa yalnız minik avtomobillərinə, motosikletlərə, velosipedlərə və mopedlərə icazə verilir. Bu nişanlar olan sahədə kütləsindən asılı olmayaraq yük avtomobillərinin səkiyə çıxaraq parklanması qəti qadağandır!

Şəkil 4.23. Parklama nişanları

Sürücünün parklanma yerində 24 saatdan artıq parklaması üçün "fərdi parklama talonu" olmalıdır. Sürücü ödənişli parklama yerində 15 dəqiqə müddətinə qədər parklama, ödəniş etməməsi qayda pozuntusu sayılır. Avtomobillərin park edəcək yeri səkinin kənarı və səkinin üstü ola bilər.

- **Zolaq və keçidlərdə məhsuldar idarəetmə vərdisləri**

Hərəkətə başlamaq üçün ilk öncə təhlükəsizlik kəmərləri bağlayıb, sağ, sol və orta güzgüləri özümüə uyğun nizamlayırıq. Sükan arxasında düzgün oturmaq vaxtında reaksiya verməyə imkan yaradır. Düzgün oturmuş sürücü döngələr zamanı əyilmir və avtomobil döngəyə düzgün daxil olur. Həmçinin sükan arxasında düzgün əyləşən zaman ayağınız əyləc və qaz pedalına rahat toxunur. Kəskin tormozlama və qəfil qazvermə baş vermir. Əyləc pedalı düzgün hiss olunur və avtomobil ətrafında baş verən bütün prosesləri izləmək rahatlığı yaranır. Sükan arxasında düzgün əyləşmək və güzgülərə düzgün nəzarət etməklə təhlükəsiz formada avtomobili idarə edə bilərsiniz. Mühərriki işə salıb, əl əyləcini kontrol edirik ki, aşağıda olsun. Sürət qutusunu D-ə keçiririk (Drive). Ayaq daim əyləcdə olmalıdır. Sonra avtomobili hansı səmtə sürəcəyiksə, o tərəfdəki dönmə işıqlarını yandıraraq güzgülərə baxırıq. Avtomobil yoxdursa hərəkətə başlayırıq.

Şəkil 4.24. Təlim maşını

Yol zolaqlarını düzgün seçmək önəmlidir. Əgər biz yolun sol tərəfindəyiksə, kəsişməyə çatanda sağda və solda üstünlük nişanı yoxdursa, deməli sağdan gələn nəqliyyat vasitəsi üstündür. Sağ və sol yola baxırıq və nəqliyyat vasitəsi, piyada yoxdursa, hərəkəti davam etdiririk. Dairəyə daxil olanda dönmə işığını yandırırıq, dairədəki nəqliyyat vasitələrini buraxıb, sonra dairəyə daxil oluruq. Yolda stop nişanı varsa dayanıb, sağa baxırıq nəqliyyat vasitəsi yoxdursa hərəkəti davam etdiririk. Hərəkət zolağını dəyişmək üçün dönmə işığını yandırırıq, avtomobil yoxdursa, zolağı dəyişdiririk. Dönmə işığını vaxtında söndürmək lazımdır, onu açıq vəziyyətdə saxlamaq olmaz. Dəmiryol keçidlərində, işıqfor, piyada, birxətli dəmiryol keçidi və yolaçılarına yaxınlaşanda döngəyə yaxınlaşmaq, piyada yoxdursa hərəkəti davam etdirmək lazımdır. Bu məsləhətlər həm avtomat və mexaniki nəqliyyat vasitələrinə aiddir.

- **Dövlət Yol Polisində imtahanlara buraxılma qaydaları**

İmtahanların qəbulu Dövlət Yol Polisinin (DYP) qeydiyyat-ımtahan məntəqəsi tərəfindən aparılır. Traktor və digər mexaniki nəqliyyat vasitələri üçün imtahanlar Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin

Daxili İşlər Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırılmış təlimatı əsasında həyata keçirilir. “C”, “D”, “BE”, “CE” və “DE” kateqoriyalarına aid nəqliyyat vasitələrindən birinin idarə edilməsi məqsədi ilə fiziki şəxslər hazırlıq kursları keçməlidirlər. Bu kurslara qəbul üçün namizədlər müəyyən edilmiş qaydada tibbi müayinədən keçməlidirlər. Psixiatriya və ya narkoloji dispanserlərin uçotunda olan, yaxud nəqliyyat vasitələrini idarə etmək sahəsində üç ildən az təcrübəsi olan, yaxud son iki il ərzində insanlara xəsarət yetirilməsi və ya onların ölümü ilə nəticələnmiş yol nəqliyyat hadisəsi törətməyə, habelə nəqliyyat vasitəsini sərxoş vəziyyətdə idarə etməyə görə sürücülük hüququndan məhrum olunmuş şəxslər avtobusları idarə etməyə və həmin kateqoriya üzrə imtahanlara buraxılmırlar.

Şəkil 4.25. Duman faraları

Nəzəri və təcrübi imtahan qəbul edilən şəxsin sağlamlığı aşkar əlamətlərlə şübhə doğurursa, imtahanları qəbul edən DYP vəzifəli şəxsi tərəfindən o təkrar tibbi müayinəyə göndərilir. Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması müddəti qurtardıqda qaytarılır. Belə ki, sürücülük vəsiqəsi nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ bir ildən çox müddətə məhdudlaşdırılmış şəxslərə nəqliyyat vasitəsini idarə etmə vərdişləri üzrə təcrübi imtahanı müvəffəqiyyətlə verdiyi gün, hüququ bir il və daha az müddətə məhdudlaşdırılmış şəxslərə imtahansız, həmin müddət bitdiyi gün qaytarılır.

4.4.2. Tələbələr üçün fəaliyyətlər

- Müxtəlif tərkibli nəqliyyat vasitələrinin bir neçə mütəşəkkil dəstəsinin şəkillərindən slayd hazırlayaraq təqdim edin.
- Mütəşəkkil dəstədə günün qaranlıq vaxtında avtomobilin təhlükəsiz idarə olunması ilə bağlı digər mənbələrdən istifadə edərək təqdimat hazırlayın.
- “Avtomobilin idarə edilmə vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi” mövzusu haqqında klaster üsulundan istifadə edərək, yeni informasiyalar əldə edin və təqdim edin.

4.4.3. Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Mütəşəkkil avtomobil dəstəsində idarəetməni yerinə yetirir”

- Mütəşəkkil nəqliyyat dəstəsi nədir?
- Sürücülərin iş və istirahət rejiminə kimlər nəzarət edir?
- Avtomobilin parklanma xüsusiyyətini izah edin.
- “Fərdi parklama talonu” nədir?
- Duman faralarının işini izah edin.

İstifadə olunan mənbələr

1. "Yol Hərəkəti Haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
2. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəsmi saytı (<https://dyp.gov.az/?/>).
3. "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
4. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2010-cu il, № 08, maddə 764.
5. Ə. M. Talıbov "Yeniləşdirilmiş yol hərəkəti qaydaları və cərimələr". 2019-cu il.
6. Ə. M. Talıbov "Yol hərəkətinin təşkili" və "Hərəkət təhlükəsizliyinin əsasları" fənləri üzrə bütün kateqoriyalara aid test-imtahan çalışmaları. 2019-cu il.
7. Babək Yusif oğlu "Avtostop press" jurnalı. 2016-cı il.